شخص چي هر څومره زيات پرهيزګار، نيک خويه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د اللّه تعالی په نزد عزت مند او مکرم وي. د انسان حقيقت دا دی چي ګرد انسان د يو نارينه او يوی ښځی يعنی آدم او حواء اولاده ده. شيخ، سيد، مغل، افغان، صديقی، فاروقی، عثمانی او انصاری او نور هر څوک چي وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندی ختميږی.

دغه بيلابيل بشری قومونه او کورنۍ اللّه تعالی يوازی د يو بل د پيژند ګلوی په خاطر پيدا کړی دی. مګر اللّه تعالی د دوی له جملی څخه چي څوک عزتمند پيدا کړی هغه د ده موهوبی شرف وي، هغه ته نه ښايي چي وياړ او غوره والی پری وکړی او هغه د فضيلت معيار و ګرځوی، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکی ده ته ښايي چي د اللّه تعالی شکر او منته وکړی چي ماته يې زما له کسب او اختيار څخه پر ته ماته دغه نعمت عطاء کړ. او دا هم په شکر کی شميرل کيږی چي انسان له غرور او وياړ څخه لاس په سرشی، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خويونو سره ابته نه کړی. په هر حال د لويي او عزت، فضيلت او شرف اصلی معيار نسب نه دی؛ بلکی تقوی او پاکی ده، نو پکار دا دی چي متقی بنيادم نور له خپل ځان څخه ټيټ و نه ګڼي. (۱)

امام بخاری روايت کړی دی چي يو ځل ابوذر او بلال چي دواړه له اولنيو سابقينو څخه وو يو بل ته سره په غصه شول او يو بل ته يې ستغی سپوری سره وکړی او د غصی په حالت کی ابوذر بلال ته وويل: ای د تور پوستی ښځی زويه. بلال رسول اللّه صلی اللّه عليه وسلم ته شکايت وکړ. پيغمبر ابوذر ته وويل: آيا ته د ده ته د ده د مور د تور والی پيغور ورکوی؟ په رښتيا هم ته هغه څوک او داسی سړی يې چي اوس هم په تا کی د جاهليت نښی لا پاتی دی.

۱- کابلی تفسير دری د حجرات د ۱۳ - آيت د تفسير په اړوند

له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبر دارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر داچی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیڅاته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باندی تګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چی زه دفلانی زوی او دفلانۍ طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیڅاته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره.[1]

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیاته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

---

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونکی دی. » پيغمبر صلی الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريکړو او شرموونکو کليماتو کی دهغه چا له پاره څرگند او ښکاره کړ چی په خپلو پلرونو او نيکونو باندی وياړ کوی او ويې فرمايل: « هغه وگړی چی دخپلو پلرونو په توسه پرنوروباندی وياړ کوی او دهغوی پلرونه مړه شوی او اوس دجهنم سکاره گرځيدلی دی، دوی ته پکار دی چی نور نو له دغه کارڅخه لاس واخلی او که نه نو دوی به له هغه غوباړی - گونگټ څخه هم ناوړه وی چی په خپلی پوزی سره دغوشيانو غونډاری گرداړی کشوی. الله تعالی له تاسی څخه، رنگ، خويونه او دجاهليت دزمانی پرپلرونو اونيکونو ستاسی وياړ درڅخه لری کړی دی، هر يو له تاسی څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لری: يا مسلمان پرهيزگار دی، او يا هم گنهگار او ناسم، ټول خلک د آدم اولاده او آدم هم له خاوری څخه پيدا کړای شوی دی.

دغه مبارک حديث نصيحت او پند هغو کسانوته دی چی پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيکونو له فرعونيانو د مصر او له اکاسره و، دايران او نورو دجاهليت ددورله عربو او عجمو څخه چی د رسول الله صلی الله عليه وسلم له قول سره سم دجهنم سکاره گرځيدلی دی اوس هم وياړ پری کوی. هغوی ته پکار دی چی له دغه کار څخه لاس واخلی. په حجة الوداع کی په داسی حال کی چی دذوالحجی په محترمه مياشت دمکی په محترم ښارکی دتشريق دورځو په منځ کی په زرگونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره درسول الله صلی الله عليه وسلم الوداعی درخصتی خطبی او تقرير ته پاملرنه کوله. په دغه خطبه کی درسول اکرم صلی الله عليه وسلم له پلوه دهغو اسلامی بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملی

ځنه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

«ای خلکو! ستاسی معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستی پر تور پوستی او تور پوستی پر سور پوستی هیڅ فضیلت نه لری مگر په تقوی سره او د الله تعالی په وړاندی غوره له تاسی ځنه زیات متقی ستاسی دی.[۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل خلافت د شام امیر حضرت یزید بن معاویه رضی الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادی یې لرلی او په نهه ویشتمه ماده کی یې حکم ورته کړی وچې د جنگ په دوران کی د دښمن له مثله کولو ځنه ډډه وکړی.» مثله کول د انسان د بدن د اندامونو جلا کولو، غوږولو او پوزې پرې کولو ته ویل کیږی چې په جنگ کی له وژلو ځنه وروسته پر مقتول کولی شی، د اسلام مبین دین حکم کوی چې وژلی شوی دی په ځمکه کی دفن کړای شی، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: «له مثله کولو ځنه ډډه وکړئ که ځه هم د لیونی سپی وی.» او په دې هکله د اسلام په تاریخ کی ډیری ژوندی نمونی موجودې دي.[۲]

اسلام د انسانی کرامت د رعایت او د بشر حقوقو ته د احترام په خاطر په جنگ کی چې نښې او اثار یې هرو مرو پاتی کیږی تلپاتی هدایت او وصیتونه لری، چې د هغو له جملی ځنه د دښمن د ښځو، ماشومانو، بوډاگانو، عبادت کوونکو، د جنگی ټپیانو، او د هغه چا چې وسله پر ځمکه کیږدی او یا د خپلو کورونو ورونه په ځان پسی بند کړی د دغو ټولو له وژلو ځنه ممانعت کړی دی، او انسانی کرامت یې د هغوی په نظر کی نیولی دی.

۱- د بزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲- ابن جریر

دنبوت په وياړلي عصر کې دانساني کرامت رعايت او درناوي داسي پړاو ته رسيدلي وچي ديهودي قبيلې بنو قريظه په غزوه کې چې دهجرت په پنځم کال کې واقع شوی وه، پدغه غزا کې درې کسان وژلي شوي وو، چې ديو وژلي شوي نوفل بن عبدالله بن مغيره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته وړانديز وکړ چې ددوی دوژل شوي مړی جسد دوی ته دروپيو په اخيستلو سره دوی ته وسپاري. رسول الله صلى الله عليه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته ويې فرمايل: مونږ مړی پلورونکي نه يو او دغه جسدته اړتيا نه لرو او نه يې دقيمت پرواګيريو او بيا يې دهغوی مړی ورته وسپاره.(١)

يو ځل يوه جنازه دنبي کريم صلى الله عليه وسلم په مخه کې تيريدله په احترام کې يې پاڅيده، ورته وويل شو: ای دالله تعالى رسوله! دا جنازه خو ديو يهودي وه. نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ايا انسان نه دی؟»

پدې کې هيڅ شک نشته چې په اسلام کې هر انسان محترم دی او دغه احترام يې دده دانسانيت او شرافت په خاطر دی، او که چيرې بيا اهل کتاب وی او بيا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام يې بياډير زيات دی.

له دې څخه زيات احترام څرنګ وی چې دښمن دالله تعالى او دده درسول په مقابل کې توره وباسي، خو کله چې بيا همدغه دښمن ووژلي شي اسلام يې دمړی له مثله کولو او ونډي کولو څخه ممانعت کوی. او يا داچې ديو يهودي جنازه دنبي کريم صلى الله عليه

١- الحلال والحرام ٣٠٨ - ٣١٠ مخونه، مصنف ډاکټر يوسف قرضاوی، فارسي ترجمه

وسلم په مخه کی تیریږی او دی یې دانسانیت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅیږی او فرمایې چی: زه ده ته دانسانیت دمقام داحترام په خاطر پاڅیدم. انسان داسې یو موجود دی چی باید توهین او سپکاوی یې ونه کړای شی، او بی لامله زیان او تکلیف ورنه کړای شی.

داسلام دویم خلیفه یو یهودی سړی ولید چی درویزه کوی. خلیفه له یهودی څخه ددرویزی کولو سبب پوښتی، یهودی ورته وایې: جزیه راباندی حواله شوی ده. خلیفه هغه له لاسه ونیو او بیت المال ته یې بوته او پر هغه باندی چی کومه جزیه حواله وه هغه یې ورڅخه ساقطه کړه او ویې ویل: دا به انصاف نه وی چی دده له ځوانی څخه مو ګټه واخیسته او وس چی زوړ شوی دی همداسی یې پر خپل حالت پریږدو، تر دی چی هغه یهودی ته یې له بیت المال څخه دهغه تر مرګه ځیره مقرره کړه.

داسلام دویم خلیفه دا خبره درک کړی وه چی درویزه کول دانسان دسپکاوی او ذلت سبب ده او له انسانی کرامت سره منافی ده.

همدا اوس دګردو اسلامی او غیر اسلامی هیوادونو که سوسیالستی دی او که کپیتالستی ددوی سیاسی قوانین او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاری شوی اعلامیه چی په ځانګړو بابونو او فصلونو کی دمتعددو موادو په غونډولو چی پکی ځای په ځای شوی دی. چی که چیری ددغه منشور سریزه او دبشر دحقوقو دیرش مادی په دقیقه توګه وکتلی شی نو دانتیجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کی چی که پدغه اعلامیه کی داسلام

دحقوقو په اړوند تعدیلات او تجدید نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډیرو مادو کی داسلام له مقدسو تعلیماتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چی دبشر دحقوقو احترام او رعایت داسلام دمبین دین دبرنامو په پیل کی واقع دی. ولله الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کی مدنی او اقتصادی حقوق

مدنی حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعی څخه عبارت دی چی دمعاملی ددواړو خواو ترمنځ مالی مناسبات قائموی او ددواړو خواو ترمنځ دمالی روابطو دقائمولو له پاره ددری عناصرو او یا ارکانو موجودیت ضروری وی او هغه ارکان دادی:

لومړی رکن: دمالی او نغدی معاملی دواړه خواوی.

دویم رکن: پر کوم شی باندی چی معامله صورت مومی.

دریم رکن: دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چی دغه اړیکی تنظیم او ددغو احکامو په رڼا کی چی معامله صورت مومی، داسلام دمقدس دین له نظره کورنی حقوق دشریعت دځانګړو قواعدو تابع دی چی په اوسنی عربی اصطلاح کی داحوال شخصیه دقوانینو په نوم یادیږی. (۱)

کورنی قانون په زیاتو حالاتو کی پخپله پر شرعی نصوصو متکی وی او ډیر لږ په هغو کی اجتهاد ته ضرورت لیدل کیږی، اویا په بل عبارت په اسلام کی دکورنی نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دی او هیڅ ډول تاویل او تفسیر نه قبولی. دمثال په توګه لکه میراث، طلاق او نکاح. داځکه چی کورنی قانون همدغه معنا افاده کوی، چی هغه له میراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دی چی په دوی پوری مربوط وی او

۱ - مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکتر عبدالرحمن

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورنی نظام گرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنیا په ژوند پورې لمور داسلام دمبین دین دشرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مگر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډیر لږ پکې لیدلی شي له ځانگړې ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون دداخلي قانون برخه ده او که چیرې له یو داسې چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه دخپلې خپلې هستوگنې له محل څخه بهر وي نو په دغه صورت کې خبره بین المللي خصوصي قانون ته راجع کیږي، او که چیرې ددوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شي بیا نو باید ددوی دلانجې دغوڅولو له پاره دبین الدول عمومي قانون په نظر کې ونیولی شي. دمدني قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کې د ټولنیز عدالت د تامین په خاطر د کار قانون منځته راغی او دهغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لرې په ځانگړې بڼه کې تنظیم کړای شو او دکار، کارگر او کافرما ترمنځ یې اړیکې قائمې کړې، او دا کوښښ یې وکړ چې کارگرانو او دهغوی کورنیوته دهوساینې او سوکالۍ اسباب تهیه او رامنځته کړي.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او د تطبیق په مرحله کې کیوتل. دمثال په ډول لکه د کرهنې قوانین چې دځمکې دڅښتن او اجاره نیونکي ترمنځ اړیکې قائموي، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځینې سمون او تعدیلات منځته راغلل، او داسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې دنظرنوی والی پکې راوستی شو. مگر مدني قانون داصل او بنسټ په توگه یا دعمومي قانون په صفت دنورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توگه دمال دکسب دلیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کې، او هم دحق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پرې مرتب کیږي. سربیره پردې که چیرې په کوم حکم کې قوانین چپ پاتې کیږي نو پکار دی چې دهغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضیه کې تطبیق کړای شي چې تر بحث لاندې وي. (١)

---

١ - تهذیب سیرة ابن هشام ١٦٥

مونږ وينو چې دغه قوانين په وروستۍ نيمه پيړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوي والي لري او زياتره مادې يې له اسلامي فقهي څخه الهام اخيستلې دي، دا ځکه چې اسلامي فقه د کار، کارګر او کارفرما، د ځمکې د ښتن او اجاره کوونکي تر منځ داړيکو په تينګولو کې د ځوارلسو پيړيو لرغون والي او وړاندي والي لري ځکه چې پر اندلس او سنۍ هسپانيه، منځنۍ آسيا، دهند په شبه قاره او داروپا په لويه برخه يې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتليز يعني مقايسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب ليکلی دی او مصادر الحق نوم يې پرې کيښودلی دی، او په هره موضوع کې يې غير اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقايسه کړې دی او داسلامي فقهي حقانيت يې هم دزماني وړاندې والي په لحاظ او هم دذاتي اصالت له نظره ثابت کړی او پر خپل ځان يې متکي ګڼلې دی او دګردونږيوالو قوانينو اصل او مصدر يې ګڼلې دی.

په اسلامي فقه يعني قانون د ښه پوهيدلو په تکل يو لږ زيات کوښښونه وشول او نوي اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بيا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنی اړتيا وی ورته لري په تفصيلي توګه بيان شوي دي چې دلته په لنډه توګه دهغوی يوې برخې ته يې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځينې فقهي اصطلاحات:

۱- ولايت: دا يوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نيکه، غورنيکه پرماشوم باندې ولايت يعني واکمنی لري او د کوچني په نمايندګی دهغه په مال کې د شريعت له احکامو سره سمه نمايندګي کوي پدې باره کې دی دافغانستان دمدني قانون دوه څلويښتمه ٤۲ ماده وکتلی شي.

۲- قواميت: د پالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې د محکمې له اړخه يو شخص دليونيانو د مال د سرپرستی له پاره ټاکلی کيږي.

۳- حجر: دمحرومتیا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته یې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کی له تصرف څخه منع کول.
٤- اذن: داجازی په معنا سره او په اصطلاح کی ولی یا وصی چې له اووکلونو څخه دزیات عمر ماشوم ته دمعاملی کولو اجازه ورکړی. په دی باره کی دافغانستان دمدنی قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شي چې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دمرغومی په پنځلسمه نیټه نافذ شوی و.
۵- غیابت: چې دیو غیر موجود شخص دمال دسرپرستی له پاره یو څوک وکیل مقرر شي.

اقتصادی حقوق:

داقتصادی هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالی رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ دخپل کتاب په پیل کی دقرآن کریم څو آیاتونه ذکر کړی دی او دا هغه آیاتونه دی چې په هغو کی الله تعالی بنیادم اقتصادی هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده یې احسان کړی دی چې ورځ یې دده داقتصادی فعالیت له پاره ټاکلی ده. او په بل آیت کی الله تعالی اقتصاد ته نعمت ویلی دی، او دده دشکر کولو غوښتنه یې کړی ده. او په بل ایت کی یې دا اجازه ورکړی ده چې حتی دحج په سفر کی هم کولی شي اقتصادی کاروبارو کړی. او په بل آیت کی یې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بین المللی اقتصاد او اقتصادی فعالیت لاس پوری کړی او روزی لاس ته راوړی.
بیا له دی څخه وروسته امام غزالی هغه احادیث او روایات ذکر کړی دی چې داقتصادی فعالیتونو داهمیت په باره کی راغلی دی او ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دګناهونو یوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوی چې دمعیشت په لټه کی

د حدیبیه د صلح د تړون مادی

هغه شرطونه او مادی چی د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کېښودل شوی وو په لاندې ډول دی:

•**لومړی ماده:** ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوی دواړو پردی باندی صلح وکړه چی لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنګ بندی وی، او په دغه موده کی به خلک په امن او سیری او یو له بل څخه به لری ګرځیږی.

څلورمه ماده: څلورم دا چی که د محمد له ملګرو څخه کوم څوک د حج یا عمری اداء کولو یا د تجارت له پاره مکی ته راشی، د هغه سر او مال به په امن وی. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کی د سوداګری له پاره مصر یا شام ته د مدینی له لارې تیریږی د هغه مال او سر ته به امن حاصل وی.

پنځمه ماده: پنځم دا چی که چیری له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکی» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شی «مسلمان شی» نو هغه به دی هغوی ته بیرته سپاری او ر که د محمد (ص) له ملګرو څخه کوم شخص قریشو ته ورشی «مرتد شی» هغه به بیرته د ده محمد (ص) ته ن سپاری.

شپږمه ماده: شپږم دا چی له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلی مودی پوری زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وی، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شی او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف تګی کولی شی.

اوومه ماده: اووم دا چی که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کی له هر چا سره ځان ملګری کوی داسی کولی شی که له محمد (ص) سره ملګرتیا کوی کولی شی او که له قریشو سره په تړون کی ځان شاملوی هم داسی کولی شی.

«په هماغه مجلس کی د خزاعه قبائلو خپله ملګرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملګرتیا له قریشو سره اعلان کړه چی بیا دواړه په تړون کی ذکر شول»

اتمه ماده: اتم دا چی ته به سږ کال مکی ته نه داخلیږې او له همدی ځایه به بیرته مدینی ته ستنیږی، او په راتلونکی «۷ هـ» کال کی به مونږ له مکی څخه خارج شو، ته او ستا ملګری به

کولی شي.

او فرمایلي يې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقينو او شهيدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کريم صلی الله عليه وسلم څخه يوه قصه نقل کړې ده چې يوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې يو پياوړی ځوان يې وليد چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې يارانو د هغه ځوان په باره کې وويل: که چيرې دغه ځوان خپله ځواني د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعاليت څخه به ورته غوره وای. نبي کريم صلی الله عليه وسلم دغو يارانو ته وفرمايل: داسې مه واياست ځکه چې که دغه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتياج څخه نجات ومومئ ياد دی له پاره کارکوي چې خپل ضعيف مور او پلار د اولاد او ټبر خپل اقتصادي ژوند تامين کړي، دا هم يو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کيږي، او که چيرې دی د دې له پاره دولت غونډوي چې شتمن شي او پرنورو باندې مالي لوړتيا ترلاسه کړي نو بيا د شيطان په لاره درومي.

امام غزالي د اياتونو او احاديثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظريات هم ذکر کړي دي او ويلي يې دي: که چيرې زه تا د معيشت په لټه کې وينم نو د اله دې څخه غوره ګڼم چې د جومات په کونج کې کښيني. (۱)

طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصيت نامه وليکله چې د هغې په دريم بند کې يې د اعتدال او نيک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ويلي دي:

پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پيدا کوي او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شې کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰۱-۱۰۲ مخونه

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولی چاری په سمه لاره برابری شي مګر داعتدال او اقتصاد تر سیوری لاندی. نو له همدی کبله ته په هر څه کی اعتدال کوه څو ستا تولی چاری په ښه توګه ترسره شي، قوت به دی زیات شي او ستا درعیت عام او خاص به اصلاح شي، او دالله تعالی په باره کی باید ستا ګومان نیک وی څو ستا رعیت هم په سمه لاره رهی شي. اعتدال خپل خوی وګرځوه او کوښښ کوه چی اعتدال ستا دژوند په تولو چارو کی ستا لارښود وی څو پر تا باندی دالله تعالی نعمتونه تداوم ومومی.[۱]

دنوموړی دغه وصیت قرآنی استناد لری، ځکه چی الله تعالی په تول ژوند کی او بیا په خاصه توګه په خوراک څښاک کی اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد یې امر او توصیه فرمایلی ده.

لکه فرمایلی یې دی: «**كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ**».

(سوره ء اعراف ء آیت ۳۱)

ترجمه: *او خوری او څښی او اسراف مه کوئ تاسی، بیشکه چی الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کی اسراف هغه وخت تحقق مومی چی په حرامو چارو او شیانو کی لکه شراب، جواری، نشه یې څیزونه دسروزرو او سپینو زرو دظرفونو پر اخیستلو ولګولی شي. په حرام کار کی دمال لګول لږ وی او که ډیر اسراف ګڼلی شي. دغه راز دمال او دولت ضائع کول که دځان له پاره وی او که دبل له پاره وی اسراف دی. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسی امورو کی زیات لګښت کول چی ضرورت ورته نه وی او دمال څښتن ته چندان ګټه هم نه لری اسراف دی. یعنی هغه څه چی الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړی دی له هغو څخه ګټه واخلئ خو پدې شرط چی اسراف وریکی نه وی. داسراف معنا په یو شي کی له حد څخه تیریدل دی.

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

او دا په ځو ډوله دی: د مثال په ډول حلال حرام گرځول، حلال پرېښودل او له حرامو څخه گټه اخیستل، چټی او حریصانه او له توپیر څخه پرته هر شی خوړل، له اشتها ء پرته خوراک کول، بی وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چی د جسمانی روغتیا او د کارکولو د قوت له پاره بس والی نه کوی، یا داسی شی خوړل چی روغتیا ته زیانمن وی او داسی نور... د اسراف د کلیمی اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندی کولی شی. بی ځایه لگښت له دغو څخه یو توک دی. ځینی سلفو د دغه مبارک آیت د عمومی گټورتیا په باره کی ویلی دی: جمع اللّٰه الطب کله فی نصف آیة » یعنی اللّٰه تعالی د طب گرد علم د دغه آیت په نیمه برخه کی بیان او جمع کړی دی.

په اسلامی امت کی په اقتصادی علومو کی ستر متخصصین پوهان: فارابی متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازی متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالی متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسی متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلی شوی دی.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کی د عزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازی په خپل تفسیر کی د بقری د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط » ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوی چی دوی له خپل مال څخه د اللّٰه په لاره کی څومره نفقه کړی؟ ورته ووایه هغه چی ستا له ضرورت څخه اضافه وی. په تفسیر کی ویلی دی:

اللّٰه تعالی په دغه مبارک آیت کی خلکو ته تعلیم ورکړی دی او د نفقی په باره کی یې ښودنه ورته کړی ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلی دی:

«وَ اٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا » (داسراء سورت ۲۶-۲۷ ایاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکین بی وزلی ته او لاروی مسافر ته د*

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکی دی دوی ورونه دشیطان.

او بیا یې یو آیت وروسته وریسی فرمایلی دی:

«ولَا تَجعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلى عُنُقِكَ ولَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَّحْسُوراً»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړی دتا پورې یعنی شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخی غځولو سره نو کښینې به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښیمانه شوی. یعنی اسراف مه کوه.*

همدارنگه الله تعالی دمسلمانانو ستاینه کړی او داسی یې فرمایلی دی:

«والَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا ولَمْ يَقْتُرُوا وكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا»

(الفرقان سورت ٦٧ - آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او د رحمن الله بندگان هغه کسان دی کله چې نفقه یعنی لگښت کوی د مال خپل نونه اسراف کوی او نه تنگی شومتیا اووی دغه ورکړه ددوی په منځ داسراف او تقصیر کی میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی: کله چې تاسی څه لری نو لومړی پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته دخپلی پالنی لاندې وگړو، کهول او نژدی خپلوانوته یې ورکړی او په همدغه ترتیب سره هغه ولگوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دی چې دانسان دهغه له ورکړی وروسته بی حاجته پاتی شی. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلی یې دی:

---

۱ - المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۹ مخ

۲ - الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

هغه وخت چې ما دنبي کريم صلی الله عليه وسلم خدمت کاوه يو سړی راغی او نبي صلی الله عليه وسلم ته يې دچرګۍ دهګۍ په اندازه سره زر راوړل او ويې ويل: ای دالله تعالی رسوله! دغه دصدقې په توګه له ما څخه قبوله کړه، په الله مې دې قسم وي چې له دې څخه پرته نور هيڅ نه لرم. پيغمبر صلی الله عليه وسلم مخ ور څخه وګرځاوه، هغه سړی بيا مخې ته ورغی او په ټينګار سره يې ورته وويل: ای دالله رسوله! دا را څخه قبوله کړه. نبي کريم صلی الله عليه وسلم هغه ورڅخه واخيست او داسې يې ايسته ګوزار کړ چې که دې پرې لګيدلی وای نو ارومرو به يې خوږ کړی وای او بيا يې وفرمايل:

« له تاسې څخه يو شخص خپل ټول مال راوړي او خپل ځان ته هيڅ هم پرې نږدي او بيا ناست وي له خلکو څخه مرسته غواړي. تاسې بايد پوه شئ چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شي. دا خپل راوړي سره زر او چت کړه زه اړتيا ورته نه لرم.[1]

له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه روايت شوی دی چې ديو کال دا ذوقې زيرمه کولو اجازه يې کړې ده. حکما وويلي دي: له اړتيا څخه زيات هغه دی چې له افراط او تفريط څخه خالي وي، زيات بخشش کول اسراف او تبذير دی، او لږ بخشش کول شومتيا او امساک، مګر منځومی حالت، رعايت، عدالت او فضيلت دی. او دالله تعالی ددې فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعايت کول دي. داسلامي شريعت مدار ددغه چلن په رعايت مبني، او ديهودو دشريعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کېښودل شوی دی، او دمسيح دشريعت تادو پر اسانتياده او داسلام دمبين دين پرمنځومی حالت او اعتدال بناء دی.

د شيعه مذهب فقها او څېړونکو په اسلام کې د اقتصادي حق د ثبوت په باره کې تفصيلي ليکنې کړې دي چې يوه بېلګه يې دلته وړاندې کوم:

۱- تفسير معالم التنزيل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

په اسلام کې د حقوقو د آزادۍ له جملې څخه يوه هم د اقتصادي آزادۍ حق دی. پدې معنا چې وګړي ټول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنې او مسکن په ټاکلو کې، د دولت او پنګې په لاس ته راوړلو او د هغې په لګښت کې آزاد دي. له همدې امله اسلام هيچا ته هم اجازه نه ورکوي چې د چا د اقتصادي ګټو او کار مزاحم شي او يا يې د داسې کار په کولو وګوماري چې دی له هغه څخه کرکه کوي، او په زړه کې مينه ورسره نه لري. او نه دا حق لري چې د چا په شتو او ګټلې مال کې د ځان له پاره ټاکلې ونډه مقرر کړي، او يا پر لګښت کې بنديز پرې ولګوي: مګر هغه چې اسلام پرې باندې مقرر کړې وي.

ګردو، وګړو ته د ښارو څمکو په آبادولو کې اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا ګټه اخيستل په ډاګه ددې خبرې څرګند دليل دی چې اسلام هرچا ته اقتصادي آزادي ورکړې ده. مګر دغه آزادي له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هيڅ منافات نه لري چې اسلام په اقتصادي ډګر کې د ګډوډۍ او هرج و مرج د مخنيوي په خاطر وضع کړي دي. او پدې هکله د پاملرنې وړ خبره دا ده چې په اقتصادي آزادۍ کې په اسلامي کې د نارينه او ښځې په منځ کې هيڅ توپير نشته بلکې ښځې هم په هماغه ډول په اقتصادي ډګر کې د مالکيت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادۍ سره ګټه اخيستلې شي، او د دوی ميړونه د دوی له اجازې څخه پرته د تصرف هيڅ حق نه لري او ښځه د خپل مال که د مهر وي که د وراثت وي او که په سوداګرۍ يې ګټلې وي په زيرمه کولو او لګولو کې بشپړه شرعي آزادي لري. پداسې حال کې چې په نورو ادیانو کې يا خو ښځه بيخي له دغه حق څخه محرومه ده او يا هم محدوده آزادي ورته ورکړای شوې ده.

دغه راز د اسلام په حقوقي مکتب کې د کسب او کار کولو آزادي په رسميت پيژندلې شوې ده. هر څوک کولی شي په آزاده توګه ځان ته د خپلې خوښې کار او کسب وټاکي او

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتیاوې پوره او تأمین کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړې دې کولی یې شي پرته له داسې چارو څخه چې ښا خو په ډاګه سره ټولنې ته زیانمن وي او یا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي. (۱)

نتیجه

د قرآن مجید له هدایاتو او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له احادیثو او د سلفو علماو او د اسلامي اقتصادپوهانو له نظریاتو څخه دا خبره څرګندیږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتیا، امساک او د دې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود ګڼلې دی، او پر داسې اقتصاد باندې ټینګار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

دانتقام په پرتله عفوه

کوم خوند چې په ښبنه کې ده په انتقام کې نشته

عفو عربي کلیمه ده چې په لغت کې له ګناه څخه د تیریدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښبنې په معنا هم راغلې ده. (۲)

د عفوې اصطلاحي معنا: د عفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سرد لري. فرهنګ عمید د عفوې په لغوي او اصطلاحي معناوکې پورتنی تعریف ته ورته

۱- د امام مسلم په روایت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روایت

تعریف کړی دی.
د قرآن مجید او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او د نیکو سلفو له کړ نچاری او چلن څخه په ډاګه څرګندیږی چی د اسلام مبین د ین بښنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری داړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:
ترڅو مره چی کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه د دې پرځای چی امام المسلمین او امیر المؤمنین په سزاور کولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.
امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری ګناه کوونکی بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چی بی ګناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاور کړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه دنمونی په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسی څخه وروسته د خوسی له دغه عبادت کولو څخه د پاره د دی چی تاسی شکر وکړئ.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتی یَأْتِیَ اللهُ بِأَمْرِهِ.»

(دبقری سورة - ۱۰۹ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ تر هغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «فَتَابَ عَلَیْکُمْ وَ عَفَا عَنْکُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع یې په رحمت سره وکړه پر تاسی باندی او عفوه یې وکړه له تاسی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «وَالْکَاظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِیْنَ عَنَ النَّاسِ وَاللهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چی ځغمونکی د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زیاتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکی کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

او فرمايلي يې دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(د آل عمران سورة - ۵۹ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: نو يوازې په سبب د رحمت د الله نرمي كوې ته دوى ته او كه وې اى محمده! بدخوى سخت زړه لرونكى هرو مرو به خواره او تار په تار شوي وو دوى له چاپيره ستا څخه، نو عفوه وكړه له دوى نه او دوى ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځينې كارونو كولو كې مشوره وغواړه له دوى نه.

او فرمايلي يې دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوْءٍ فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(د نساء سورة - ۱٤۹ آيت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: كه تاسې خير ښكاره كوئ يا پټوئ دغه خير يا عفوه كوئ له بدئ څخه نو بيشكه الله هم دى ښه عفوه كوونكى ښه قادر.

او فرمايلي يې دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(د مائده سورة ۱۰۱ - آيت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: پس عفوه وكړه له دوى نه او مخ وګرځوه د دوى له سزانه بيشكه چې الله خوښوى احسان كوونكى.

او فرمايلي يې دي:

- «عَفَا اللهُ عَنْهَا.»

(د مائده سورة - ۱۳ آيت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: عفوه كړې ده الله له هغو تيرو پوښتنو.

مکی ته داخل شی صرف دری شپې دری ورځې به پکې اوسیږی. له تاسی سره به یوازی توری وی هغه هم په تیکو کی دننه، او له تورو ځخه پرته به بل هیڅ ډول وسله له ځانونو سره نه رواړی.

نهمه ماده: نهم دا چې سږ کال به ستاسی د قربانی څاروی هماغلته وی په کوم ځای کی چې مونږ ولیدل «یعنی حدیبیه کی» او همدلته به ذبح کولی شی او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکی» ته رالیږلی نه شی. او په صراحت کی به زمونږ او ستاسی حقوق سره برابر وی. (۱)

د محمد (ص) مهر

د تړون لیکوونکی: علی بن ابی طالب (رض)

مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهیل بن عمرو، سعد بن ابی وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبیده بن الجراح

د سهیل بن عمرو مهر

د قریشو شاهدان

عروه بن مسعود ثقفی، مکرز بن حفص او د هغو ملګری.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادی له هغو احادیثو څخه ما راغونډی کړی دی چې د حدیبیه د صلح په باره کی مروی دی او دغه لاندی مأخذونه ما پسی کتلی دی.

صحیح بخاری، ج ۳، ص ۱۶۸، کتاب الصلح، د ریاض چاپ

صحیح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسیر، ص ۱۴۰۹-۱۴۱۱، د ریاض چاپ، باب صلح الحدیبیة فی الحدیبیة

سنن ابی داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب فی صلح العدو، ص ۲۱۴، د لاهور چاپ

زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل فی قصة الحدیبیة، لابن القیم.

السیرة النبویة، لابن هشام، ج ۳۴، ص ۳۳۲، د ایران د قم چاپ، ۱۳۶۸ هش

تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۵-۳۶، غزاة الحدیبیه، طبع بیروت، ۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م

کتاب الاموال لابی عبید، ۴۴۱-۴۴۴

فتوح البلدان، ص ۳۶، بلاذری

کتاب الخراج، لابی یوسف، ص ۱۲۹

البدایه والنهایه، ج ۴، ص ۱۶۴-۱۷۷، غزوة الحدیبیة، د لاهور چاپ ۱۴۰۴ هـ - ۱۹۸۴ م

الکامل فی التاریخ، لابن اثیر، ج ۱، ص ۵۸۲-۵۹۰، ذکر عمرة الحدیبیه

الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بیروت - لبنان

تاریخ الخمیس للدیار بکری، ج ۲، ص ۲۳

په اسلام کی عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډیر آیاتو نه هم په دی باره کی موجود دی چی عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینی حالاتو کی عفوه او تیریدنه راغلی نه وی هغه هم دانتقام بنه نه لری، بلکی هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چی اسلام عفوی ته پر انتقام ترجیح ورکوی. او داسلام دین دعفوی دین دی نه دانتقام اخیستلو.

دانتقام په مقابل کی دعفوی په باره کی د پیغمبر «صلی اللّه علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی اللّه علیه وسلم زښته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چی دادی دلته دهغه دعفوی څو نمونی دنورو دتعلیم په خاطر وړاندی کولی شی:

هبار بن اسود د رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه ووهله چی هغی له مکی مکرمی څخه مدینی منوری ته هجرت کاوه، چی دهبار د دغو وهلو له امله بی بی زینب پداسی حال کی له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چی اولاد یې په نس و، او دغورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او داولاد دزیان کولو له امله زښته ډیره وینه ورڅخه لاړه چی دزیاتی وینی تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی اللّه عنها هم شپږ کلونه وروسته وفات شوه.

رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم دهبار پدی عمل ډیر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چی هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چی هر چیرته ونیوه په اور کی یې ژوندی وسوځوئ، مگر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چی داور خالق اللّه دی او اللّه تعالی پر اور باندی سوځول کوی، مگر که چیری مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیولی شو او دمکی له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم هغه ته په خطاب کی وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلی او معافی می درته

وکړه او الله تعالی پرتا باندې احسان وکړ چې تا ته یې داسلام په لاره د تللو هدایت وکړ.(۱) او بیا ورپسې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د مکې خلکو ته عمومي عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کې عفوه څومره ښه ده! څومره لوېه ارواده چې د کینې او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم دوژلو پریکړه یې کړې وه. او دا هغه قریش وو چې دیارلس کلونه یې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او دده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش وو چې په بدر، احد او احزاب کې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلي وو، او په غزوه خندق کې یې له خپلو یارانو سره کلا بند کړی و او د عربو ټول قبائل یې دده په خلاف په دغه جنګ کې راغونډ کړي وو. دا هغه قریش وو چې که وس یې رسیدلی وای چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړې ټکړې یې کړی نو داسې به یې هرو مرو کړي وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکې د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کې ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کې دي، مرګ او ژوند یې دده په فرمان پورې تړلی و دده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چې په یوه شیبه کې مکه ویجاړه او ټول هستوګنې یې له منځه یوسي. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او دده استاذي او رسول دی. او هغه داسې څوک نه و چې دښمني کوونکی او غوښتونکی وي یا وغواړي چې دغه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کې تبارز وکړي، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر دښمنانو برلاسي ورکړه مګر ده خپلو دښمنانو ته عفوه وکړه چې پدې توګه

۱- حیات محمد (ص) ۵۷۲-۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

دښيگړی، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسيده چې هيڅ کس ورته رسيدلی نه شی.

دمکې په فتح کی حضرت محد صلی الله عليه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلی عفوی څخه محروم کړل او مکی ته دننوتو په مهال کی يې فرمان صادر کړی وچې مسلمانان په هر ځای کی هغوی بيا مومی که څه هم ځانونه يې د کعبې په پردو پوری ځوړند کړی وی بايد قتل يې کړی. حضرت محمد صلی الله عليه وسلم دغه فرمان دغوصې او کينی له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کينه بيخی نه پيژندله، مگر دغه وگړی دخورا ستر خيانت مرتکب شوی وو چې وژل يې لا زم گڼل. مگر سره له دی هم دهغوی زيات شمير يې معاف کړل. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله عليه وسلم د دومة الجندل د پاچا اکيدر له جرم او گناه څخه تيريږی لکه چې نامتو اسلامی مؤرخ ابن اسحق ويلی دی:

حضرت خالد رضی الله عنه اکيدر د رسول الله صلی الله عليه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندی کړ، مگر رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او دجزيه په ورکولو سره يې له هغه سره سوله وکړه. (۲)

دغه راز دخيبر په غزا کی په ۷هـ ۶۳۰م کی يوی يهودی ښځی چې زينب بنت حارث نوميده او دسلام ابن مشکم ميرمن وه رسول الله صلی الله عليه وسلم ته د پسه په غوښه کی زهر گډ کړی ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوړه، حضرت محمد صلی الله عليه وسلم هغه معاف کړه مگر په دغه ميلمستيا کی ورسره ملگری يو جليل القدر صحابی حضرت بشر بن براء د دغی زهرجنی غوښی دخوړلو له امله په دريمه ورځ شهيد شو چې بيا

۱- وسائل الشيعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شيخ حر عاملی. په لنډيز سره

۲- تهذيب سيرت ابن هشام ۲۳۲ مخ، سنن ابی داود ج ۲ ص ۵٤۵ باب فی اخذ الجزية

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغه په قصاص کی زینب بنت حارث یهودی ووژله.[۱] داسلامی امت له پخوانیو زعیمانو څخه یو هم دافغانستان نامتو زعیم احمد شاه بابا ؤ، پدی باندی تاریخ پوهان ټول متفق دی چی احمدشاه یو متقی او پرهیزګار حاکم تیر شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقی رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنی مینه یې نه لرله.

دغه راز تاریخ پوهانو ویلی دی چی کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټیانو هندوانو یو شخص چی دملهارورا کوله پلوه دملتان والی ټاکلی شوی و غازیانو ونیو او احمدشاه بابا ته یې ځنځیر زولانه وړاندی کړ، احمدشاه درانی چی یو جرم بښونکی، او عیب پټوونکی میړنی پاچاو نو د خپلی فطری میړانی او ځوانمردی په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تیر شو او هغه یې روغ رمټ خپل هیواد ته ولیږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهی شو لکه چی یو شاعر ویلی دی:

زلاهور کَوسِ عزیمت نواخت به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ۶۱۲ مخ څخه معلومیږی چی دنصیر خان بلوڅ مور له خپلو رئیسانو او دبلوچستان له معتبرو سپین روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښیمانتیا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامی سره راغله چی دهغی ندامت نامی څو بیتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولی شی:

گناهی که کردم زنا دانی است سر انجام نادانی پشیمانی است

همین دفعه بخشد گناهم اگر زحکمش نه پیچم ازین بعد سر

---

۱ - تهذیب سیرت ابن هشام ۱۸۶ مخ، صحیح البخاری دویم ټوک کتاب المغازی باب غزوة خیبر ۶۱۰، قسطلانی او زرکشی ویلی دی: دمړ شوی صحابی نوم براء بن معرورو، والله علم

۲ - افغانستان په وروستیو پنځو پیړیو کی دریم ټوک ۱۳۴ مخ مصنف محمد صدیق فرهنګ

کنم خدمت بندگانش مدام نیایم به اخلاص کیش قیام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړانی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محرومول، او دهیله منو ناامیدی یې دمیړانی او مسلمانی خلاف ګڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبښل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینګ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان ګډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او څارنی کوشش کوی، داځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او څارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین څارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را درومی.

لکه څرنګه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضر موت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته راتلله طواف به یې وکړ او

بیرته به هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کې راغلي دي چې یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازې ته او په داسې حال کې چې طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چې امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مګر که چیرې امنیت نه وي مصئونیت بیخي وجود نه لري. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیري اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړي دي څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوګونو اصولو ساتنه وکړای شي. (۱)

په همدې اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنې او حراست په خاطر مشروع شوي دي. (۲)

او له دې امله چې امنیت او بیا وروسته مصئونیت د سولې او جنګي متارکې له لارې کیدلی شي چې تامین شي. همدا وجه وه چې د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی الله عنه چې د ده والي و مرستی ته لاړ څو بیت المقدس د سولې له لارې فتح کړي، څو امنیت او مصئونیت بیرته هغه سیمې ته راولي. ځکه چې د بیت المقدس هستوګنو نصرانیانو د خلیفه نوموړي والي ته داوړاندیز وکړ چې تر څو په خپله خلیفه رانه شي له بل هیچا سره به هم مونږ د سولې تړون لاس لیک نه کوو، هماغه و چې په سنه ۱۶ هـ کې له سنه ۶۳۷ مسیحي کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی الله عنه پر آس باندې سور فلسطین ته لاړ او د سولې تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کې یې بیرته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخې مونږ وینو چې د نړۍ د ګردو هیوادونو اسلامي وي او که غیر اسلامي

۱ - فی ظلال سورة التوبه ۱۱۰ مخ مصنف ډاکټر عبدالله عزام شهید

۲ - الوجیز فی اصول الفقه ۲۳۶ مخ د ډاکټر عبدالکریم زیدان تصنیف

د گردوپه اساسي قوانينو کي د دين د ساتني او د مذهبي شعار اداء کولو، د نفس، مال، ناموس عقل او آبرو د خوندي ساتلو له پاره ځانگړي تدابير وضع کړي دي، او د دوی د څارني له پاره يې ډاگيزي قانوني مادي تجويز کړي دي. چي د هغو له جملي څخه کولی شو د مثال په ډول د افغانستان د سنه ۱۳۴۳ د تلي د مياشتي د نهمي نيټي د اساسي قانون او له هغه څخه د مخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي، او د داود خان د عصر د ۱۳۵٦، په دغو گردو کي د خلکو د اساسي حقوقو په فصلونو کي د دولتونو تضمينات موجود دي چي په هغو کي ويل شوي دي چي دولت د امنيت او مصئونيت د ساتني ذمه وار دي.

او دا له دي کبله چي مصئونيت د امنيت له تأمين څخه پرته راتللی نه شي او امنيت هغه مهال د عمل په ډگر کي پيل کيږي چي خلک د سولي، پخولاينی او سوکالي په فضا کي ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفی سنه ٦٧هـ ٦٧٠م يوځل له نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره ناست ؤ چي دوه کسان نبي عليه الصلاة والسلام ته راغلل، يو تن له فقر او بي وزلي خپلي څخه شکايت وکړ او هغه بل له عدم امنيت څخه او د مصئونيت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوريدلو څخه زړه تنگي شو او له ځان سره وايي: د دغه دين چي مونږ يې پيروان يو د ښه والي او غوره والي څه اوصاف لري، پداسي حال کي چي ټول فقيران دي او نه شي کولای چي د مديني امنيت تأمين کړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو څکه چي د هغه ښه بدله شوي وه نو ورته ويې فرمايل: ای عدي؛ د حيره د سيمي په باره کي معلومات لری؟ حضرت عدي په ځواب کي وويل: د حيره په باره کي مي اوريدلي دي مگر په خپلو سترگو مي ليدلي نه ده. نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: که ژوندي وي او عمر دي اوږد شو، نو ډاډه اوسه هرومرو به

هغه ښځه ووينې چې ايکې يوازې به له حيره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي ، او په ټوله لاره کې به د سفـر په اوږدو کې له الله تعالى څخه پرته له بل هيڅا څخه نه ويريږي.

حضرت عدي باور نه کاوه. نوموړي وايي: له ځان سره مې وويل: چيرته به وي د طئ د قبيلې غله. هغه بدمرغه او تيټ فطرتې چې انسان د يو درهم له پاره چې په جيب کې يې وي وژنې . او که پيسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال يې تر لاسه کړي دي. نو ما وويل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او د کعبې له طواف کولو څخه به وروسته بيا يوازې ځي او له الله تعالى څخه پرته به له بل هيڅا څخه هم نه ويريږي نو غله او د لارې شوکماران به چيرته وي ؟ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل:

او که چيرې ژوند وي نو وبه گورې چې د ايران د پاچا کسرى خزانې به څرنگ د مسلمانانو په ولکه کې لويږي ؟ حضرت عدي وويل: د هرمز د زوى د کسرى خزانې ؟!! ورته ويې فرمايل: هو د کسرى بن هرمز خزانې. هرومرو به د کسرى خزانې د مسلمانانو په ولکه کې راځي او د جهاد په لاره کې به مصرف کيږي ، او که چيرې ته ژوندى پاتې شوې هرومرو به وگورې چې يو کس به خپل موټې له سروزرو يا سپينو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به نارې وهي چې که د چا د غه مال ته اړتيا وي را دې شي چې زه يې ورکړم ، مگر هيڅوک به هم نه پيدا کيږي.

حضرت عدي وايي: رښتيا هم بيا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترگو وليدل چې يوې ښځې ايکې يوازې د کعبې طواف کاوه او له الله تعالى څخه پرته له بل هيڅا څخه نه ويريده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه يم چې مونږ د کسرى د خزانو وروته

پرانستل، او که تاسي ژوندي وئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریمه خبره به هم هرو مرو، ووینئ چې متحققه او ثابته شي.

دامیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او یو کس یې دافریقا په امارت وګوماره چې یحی بن سعید نومیده او دافریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پر له پسې اعلان کاوه چې که څوک پیسو ته اړتیا لري رادې شي او دغه مال دې واخلي، مګر هیڅوک هم داسې پیدا نه شو چې مسکین وي او مال ورڅخه واخلي، له همدې امله خلیفه خپل دافریقا والي ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چې په دغو روپیو مریونه واخلي او دالله په لاره کې یې ازاد کړي.

په پورتنی بیان کې مونږ ښکاره ولیدل چې لیاري څرنګ په أمن وي، او د ټولو راتلو مصئونیت یې منځته راوړي و او خلکو له اندیښنې او سرخوګی پرته په سوکالی ژوند کاوه. او کله چې د سنه ۱۳۵٦ کال دافغانستان دجمهوري دولت أساسي قانون مطالعه کړای شي، په هغه کې دحکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوی یمه ۹۱ ماده کې لیکلې شوې دي: دعمومي امن او نظم د تأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کې یې راغلي دي: دقانون له احکامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد دخپلو خلکو دژوند په ټولو اړخونو کې دامنیت او مصئونیت دساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسي، او داستخباراتي مراکزو پراخه تشکیلات او دملي امنیت دانجمنونو جوړول دکورنی او بهرنی مصئونیت د تأمین په خاطر وي، او له فساد سره دمبارزي په لاره کې غتني بود یجې لګولې کیږي. له همدې کبله مونږ ګورو چې په اسلام کې قصاص خاص او ځانګړې ارزښت لري لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی دقصاص حکم درونډ معلومیږی مگر عقلمند وګړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی دقصاص له ویری څخه خلک دیوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او دقصاص له ویری څخه دمعنوی ویری نه همږوینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. دجاهلیت په زمانه کی به عربو تل دقاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی دمقتول وارثانو ته به چی دقاتل دقبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او دیو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دامعنا هم لری چی دقاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په څرګنده توګه ثابته شوه چی قصاص دأمن دتامین او دځان، او دخلکو دژوندون دامان په خاطر مشروع شوی دی، او دغه قصاص دبدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم داجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او دنورو هغو ادیانو په پرتله چی دبشر په لاسونو جوړ شوی دی داسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او دهغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانګړی اسالیب وضع کړی دی چی دهغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته درسول الله صلی الله علیه وسلم دهجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ دنبی کریم صلی الله علیه وسلم دبرنامی جوړولو مبادی ؤ او قواعدو مطالعه

داسي بيان کړ ای شوی دی.

۳- دنبوی هجرت په اووم ۶۲۸م کال په خيبر کی دخيبر له يهوديانو سره دخيبر له فتحی څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوی هجرت په لسمه ۶۳۱م کال ديمن دنجران له نصرانيانو سره تاريخی صلح چی په مدينه منوره کی په نبوی جومات کی دصلحی تړون ورسره لاس ليک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دليلونو او شواهدو داسلامی امت حاکمانو ته شرعاً روا ده چی که چيری داسلامی امت ښيګڼه او مصلحت پکی وی چی له کفارو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کی وی او که له جنګ څخه دمخه وی او که له جنګ څخه وروسته وی. که وړياوی لکه دحديبيه صلحه چی هيڅ مال له يو پلوه هم پکی نه وی او که په مال سره وی لکه چی دخيبر په يهوديانو او دنجران په نصرانيانو رسول الله صلی الله عليه وسلم کينبودلی وچی هر کال به يې اسلامی حکومت ته ورکوی. دغه راز که چيری دمسلمانانو دسر، مال، دين او ناموس خطر وی او کفار په صلحه کی داورسره شرط کړی چی اسلامی حکومت به کفری حکومت ته دومره دومره ټاکلی مال ورکوی نو دځينو مفسرينو او فقهی امامانو په نزد داهم روادی ځکه چی په (۵) هجری کال کی داحزاب په غزا کی رسول الله صلی الله عليه وسلم دغطفان دقبيلو له مشرانو عيينه بن حصن الفزاری او حارث بن عوف المری سره يو تړون لاس ليک کړ چی دوی دواړو ته به سږ کال دمدينی دخرماؤ دريمه برخه ورکړی پدی شرط چی دوی به ټول غطفانيان له جنګ څخه وباسی او خپلو کورونو ته به

کوو نو دې نتيجې ته رسيږو چې مونږ ته يې دا تعليم راکړی او راته فرمايلي يې دي: چې مونږ بايد په ژوند کې هيڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترگې پټې نه کړو، او بيا په خاصه توگه دژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول داسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته درسيدوله پاره بايد په اسبابو لاس پورې کړی شي، او دژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښيار تيا سره گام کېښودلی شي. څکه مونږ وينو چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره له دې چې دالله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او داکوټلی باور يې لاره چې الله تعالی يې يوازې نه پرېږدي او بريالی توب دده په برخه کوي مگر بيا يې هم پر اسبابو او لوازمو منگولې لگولې وې.

دمثال په ډول: کله چې دهجرت اذن ورته وشو نو دامنيت او مصئونيت په خاطر يې دسفر مهال په بشپړه توگه پټ وساته يوازې حضرت ابوبکر صديق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. درسول الله صلی الله عليه وسلم دهجرت دسفر وخت پټ ساتل او دهغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توگه ترسره او پوره کوي» دا ثابتوي چې په ژوند کې داسبابو توسل ضروري دی.

دشپې دريمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دحضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه له کور څخه دهجرت په سفر ووت او له کور څخه دوتلو په مهال کې ابوبکر صديق دخپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې دکور شاته يې چې کوم دريځه او کړکۍ وه دواړه په هغې ووتل، څو هيڅوک هم ددوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او دخپل خوب په بستره يې حضرت علي څملاوه څو دده دکور محاصره کوونکي مشرکان داگومان وکړي چې پخپله حضرت محمدصلی الله عليه وسلم موجود او

ویده دی، او له مکی څخه مدینی ته د حرکت لوری یې د مکی جنوب تشبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو، ځکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلی وه چی که د شمال په اوږدو کی لاړ شی نو ښایې چی دښمنان یې پیدا کړی ځکه چی د مکی لاره تر مدینی پوری له جنوب څخه تیریږی او هیڅا هم دا فکر نه کاوه چی یو نابلده مسافر به پردی لاره لاړ شی، او که چیری قریش دده په لټون کی پسی لاړ شی نو د شمال او لویدیځ لوری به تعقیبوی.

له مکی څخه په وتلو سره یې سم لاسی مدینی ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکی د ثور د غره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوری ته دده لټه وکړی. د پټیدو له پاره د ثور د غره د سمڅی انتخابول او په هغه کی الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیا وه او په هغه وخت کی ابادی پکی نه وه، او اوس هم په هماغه بڼه کی ده. او که یو زلمی وغواړی چی د ثور سمڅی ته وخیږی باید ډیر رېړونه وګالی، پداسی حال کی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم دغی سمڅی ته دختلو په مهال کی دری پنځوس ۵۳ کلن و. نبی کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخبا راتی دنده اوسپارله څو په مکه کی د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړی او بیا د شپی سمڅی ته راشی او د ورځی ټول جریان ورته ووایی: او په پرله پسی ډول د دښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږی، چی د هغوی د تیری د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسی.

او ددې له پاره چی د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلورا تلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتی کیدل او له دښمن سره یې په کشف کی مرسته کوله نو د ابوبکر صدیق د رمی شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چی کله عبدالله بن ابوبکر د شپی له پلوه ووځی نو ورپسی ته خپلی رمی ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شی او پاتی نه شی.

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام وروړلو دنده پرغاړه لرله. لارښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکی څخه مدینی ته لارښود نه کوله او دا چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لار بلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چی دهجرت راز یې پټ پاتی شی، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او دعبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکی په دقیقه توګه سنجولی شوی وی، څکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چی په خپل منځ کی سره کینی مجلس سره کوی او دیوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چی څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او دعبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لروکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دعبدالله بن فهیره له برخی اخیستنی سره، سره له دی چی دواړه شپانه وو توپیر لاره.(۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چی دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنی په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکی کی له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

۱- مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کي اختلاف پيدا کوي.

هغوی ورسره ومنله مگر کله چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځینو نورو ویلي دي چي د غه ډول صلحه روا نه ده ځکه چي پدې کي د مسلمانانو سپکاوی او توهین دی.[۱]

د غه راز د شیعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسی د دغه آیت په تفسیر کي ویلي دي:

یعنی که چیری دوی له تاسي سره له جنگ کولو څخه په ډډه شي او له تاسي سره د سولي تړون وکړي. نو تاسي ته روانه ده چي د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تیری وکړي.[۲]

شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ویلي دي: له کفارو سره له جنگ څخه د مخه هم سوله کول روا ده، د جنگ په دوران کي هم ورسره روا ده او له جنگ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چي د غه دری واړه ډوله صلحي رسول الله صلی الله علیه وسلم کړي دي. مگر له

۱- تفسیر قرطبی، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲۶ مخونه دبیروت چاپ، دارالکتب العلمیه ۱٤۰۸ هـ ۱۹۸۸م.
تفسیر ماوری دویم ټوک، ۳۳۰ مخ بیروت چاپ دارالکتب العلمیه
تفسیر محرر الوجیز دویم ټوک ٥٤٧-٥٤٨ مخونه، بیروت سنه ۱٤۱۳هـ دارالکتب العمیه
تفسیر ابن کثیر دویم ټوک ٤۰۱-٤۰۲ دریاض چاپ دچاپ تاریخ ۱٤۱۸هـ - ۱۹۹۷م.
تفسیر احمدیه لومړی ټوک ٥۱٦-٥۱٧ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه
البدایه والنهایة پنځم ټوک ٥٥ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسیه طبع ۱٤۰٤هـ - ۱۹۸٤م.
۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۸۲

کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چې پداسې کولو سره د تل له پاره جهاد ختمیږي. او د اسلامي امت نورمادي او معنوي زیانونه ورپکي دي. له همدې کبله فقهاؤ ویلي دي له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چې په صلحه کې ضروري دي، او صلحه مشروع ګرځوي په لاندې ډول فقهاو بیان کړي دي:

لومړی شرط – دصلحې موده به معلومه وي:

یعنی کله چې مسلمانان له کفارو سره صلحه کوي نو په تړون کې به د صلحې موده هرومرو معلوموي، یعنی دري کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسو کلونو څخه د زیاتې مودې په ټاکلو کې د فقهاو اختلاف دی امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت رضي اللّه عنه متوفی ١٥٠هـ ٧٢٥م کال او امام احمد بن حنبل رضي اللّه عنه متوفی ٢٤١هـ ٨٦٤م کال ویلي دي: چې که له کفارو سره د صلحې د مودې تمدید او زیاتوالی د مسلمانانو په ګټه وي روا دی او نورو جمهورو فقهاؤ ویلي دي: له لسو کلونو څخه د سولې موده زیاتول روانه دي ځکه چې نبي کریم صلی اللّه علیه وسلم د مکې له مشرکانو سره تر لسو کلونو پورې صلحه کړې وه.[1]

دویم شرط: – چې د مسلمانانو په ګټه وي:

یعنی له کفارو سره صلحه کول پدې شرط روا ده چې د مسلمانانو ګټه او مصلحت پکې وي، برابره خبره ده که مالي منفعت پکې وي او که دیني مصلحت او ګټه ورپکې وي او که دواړه وي. په همدې اساس فقهاؤ داسې صلحه ناروا ګڼلې ده چې د کفارو ګټه او د مسلمانانو تاوان پکې وي. د مثال په ډول: پدې خاطر صلحه ورسره وکړي چې هغوی به مسلمانان شي، یا پدې خاطر چې هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزیه او مالي ټاکلې

١– هدایه ج١ ص ٥٤٣ مجتبایي ډیلي چاپ د چاپ تاریخ سنه ١٢٩٧هـ ١٨٢٠م. مصنف علي بن ابي بکر فرغاني مرغیناني متوفی سنه ٥٩٣هـ ١١١٦م

پنډ ورکړی، یا پدی خاطر چی هغوی به داسلامی ملت داحکامو التزام وکړی او یا داسی نور مصالح وریکی وی لکه چی دحنفی فقهی نامتو سکالر او مجتهد فی المذهب علیؒ بن ابی بکر فرغانی مرغینانی رحمة الله علیه په خپل کتاب هدایه کی ویلی دی:

« واذارئ الامام أن یصالح اهل الحرب او فریقاً منهم وکان فی ذالک مصلحة للمسلمین فلا بأس به. » (۱)

ترجمه: *که چیری دمسلمانانو حاکم پریکړه وکړی چی له جنګ کوونکو حربیانو سره یا دهغوی له کومی ډلی سره سوله وکړی، او په دغه صلحه کی دمسلمانانو منفعت او ګټه وی نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لری او ورته روا ده چی صلحه ورسره وکړی.*

دریم شرط – **چی مسلمانان کمزوری وی:**

یعنی که چیری مسلمانان کمزوری وی نو بیا ورته روا ده چی له کافرانو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که کمزوری یې دافرادو په لحاظ وی او که دجنګی وسائلو په لحاظ وی، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوی وی بیا نو صلحه کول ورته روانه ده لکه چی دحنفی فقهی دیو ملیون یو سل اویا زره « ۱۰۷۰۱۰۰ » فقهی اجتهادی مسائلو لومړی تدوین کوونکی او دمجتهدینو ددویمی طبقی مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی رحمة الله علیه (متوفی ۱۸۰هـ ۷۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السیر الکبیر کی دخپل رشید استاذ امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت څخه روایت کړی دی چی ویلی یې دی:

---

۱ – المغنی فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ درياض چاپ، دچاپ تاريخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دارعالم الکتب مصنف: موفق الدين عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسی متوفی سنه ۶۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲ – شرح السير الکبير ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاريخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

«لاينبغي موادعة اهل الشرک اذاكان بالمسلمين عليهم قوة وان لم يكن بالمسلمين قوة عليهم فلا باس بالموادعة.»(۱)

ترجمه: *له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیری مسلمانان پیاوړی وی، او که چیری مسلمانان پیاوړی نه وی نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شی چی د زمان او مکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړی. لکه چی الله جل جلاله فارمایی:*

«لَايَنْهكُمُ اللّهُ عَنِ الَّذينَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَ لَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْآ اِلَيْهِمْ ط اِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»

«اِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللّهُ عَنِ الَّذِيْنَ قَاتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَ اَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَ ظَاهَرُ عَلَى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ج وَ مَنْ يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ» (۲)

ترجمه: *نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چی نه دی کړی جنگ له تاسی سره په (کار د) دین کی او نه ئی ایستلی یي تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چی نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چی عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چی الله خوښوی دوست لری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چی منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چی جنگ ئی کړی دی له تاسی سره په «کار د» دین کی او چه ایستلی ئي یي تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چی دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چی دوستی کوی له غوی سره د غه «خلق» هم دوی دی ظالمان گنهگاران ورته روا ده چی او ربند ورسره وکړی.*

---

۱ - شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱٦۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۳ م

۲ - د الممتحنه سورة ۸ - ۹ ایاتونه ۲۸ سپاره ٦۰ سورة

څلورم شرط - صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوی:

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازی دمسلمانانو حاکم او امام کوی او یا به یې دهغه نائب کوی. په همدې اساس هرمجاهد اویا سرګروپ ته روانه ده چې دحاکم او امیر له اجازې پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړي لکه چې حافظ ابن قدامه مقدسي په خپله فتاوی المغني کې ویلي دي:

« ولایجوز عقد الهدنة ولاالذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار ، ولیس ذلک لغیره ، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هادنهم غیر الامام او نائبه لم یصح. »[1]

ترجمه: *دصلحې او اوربند تړون له حاکم او دهغه له مرستیال څخه پرته دبل چا له پاره روانه ده ، او نه بل چاته داروا ده چې کلابند کړي دښمن په خپلې ذمه واری سره تسلیم کړي او امان ورته ورکړي. ځکه چې دغه تړون له ټولو کفارو سره دی ، او داله حاکم څخه پرته بل هیچاته هم روانه ده ، صرف دحاکم ترصلاحیت او نظر پورې مربوط دی او دهغه مصلحت پکې معتبر دی ، نو که چیرې له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحیح کیږي.*

پنځم شرط — په تړون کې به دوسلې او جنګي وسائلو راکړه ورکړه نه وي:

له کفارو سره دصلحې دکولو دجوازله پاره پنځم شرط دادی چې له تړون څخه وروسته او هم دمخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیري او نه به یې پرې پلوري ، او نه به دلوژستیکي او جنګي وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوي لکه چې دمغني او هدایه مصنفینو ویلي دي:

۱- فتاوی المغني ج ۱۳ ص ۱۵۷

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا الجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلک وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.»[1]

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیری او یائې پر هغوی باندې وپلوري. ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو ځخه دوسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو ځخه ممانعت کړې دی؛ دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګي پیاوړتیا تر لاسه کوي، نو ځکه مسلمان ورځخه منعه کړې شوي دي، دغه راز د جنګ سامان «لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوي» او سپنه به هم پرې نه پلوري ځکه چې اوسپنه خو دوسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون ځخه وروسته به هم دوسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوي.

شپږم شرط – دصلحې تړون به نه ماتوي:

که چیرې مسلمان له کافر جنګ کوونکي سره دصلحې تړون ولري نو په ماتولو به یې لومړي والی نه کوي او ترڅو چې هغوی ماته کړې نه وي دوی به یې نه ماتوي ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَ عَهْداً وَلَايَشُدَّنَّهَ حَتى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبَذَ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.»[2]

ترجمه: دچاچې له کوم قوم سره دصلحې اوربند شوی وي نو هغه به نه ماتوي او نه به ترهغو پورې

۱- هدایه ج ۱ ص ٥٤٤ کتاب السیر، المغني ج ۱۳ ص ۱۶۲ فصل الشروط

۲- ترمذي ابواب السیر باب ماجاء في الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلي چاپ، له طبع سنه ۱۳۵۰، سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب في الامام یکون بینه وبین العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱۶ هـ

کوم بدلون او تغیر پکی راولی څو پوری چی د هغه موده ختمه نه شی او یا د هغه ته د ماتولو اعلان وکړی او له خپل عزم څخه دی خبر کړی. څو په ماتولو کی دواړه برابر مسبوق او خبر شی.

یعنی د مسلمانانو امیر ته د صلحی د تړون ماتول روانه دی ځکه چی دا غدر دی او په اسلام کی غدر کول حرام دی. نو ترڅو پوری چی د تړون نیته پوره شوې نه وي، یا کفارو تړون مات کړی نه وی او سرغړونه يې ورڅخه کړی نه وی، اويا امام دا احساس کړی چی له صلحی څخه جهاد د مسلمانانو په ګټه دی. په دغو دری واړو صورتونو کی به دری ورځی پرله پسی دښمن ته د تړون ماتولو خبرورکوی. الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْاِلَيهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَايُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویریږی له کوم معاهد قوم څخه د خیانت کولو او تړون ماتولو چی له تاسره يې کړی دی، نو ته هم دوی ته د غه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوی.*

یعنی که له کوم غیر اسلامی ملت سره د مسلمان ملت د حاکم د سولی تړون شوی وی مګر هغه د مودی له ختمیدو د مخه که څه هم برالا اوښکاره د تړون ماتولو اقدام و نه کړی، بلکی له ښبونښبانو او تحرکاتو څخه یی دا خبره څرګنده شي چی دوی د صلحی د ماتولو په هڅه کی دی نوبیا په دی صورت کی مسلمان سوله کوونکی جانب ته هم دا اجازه ده چی د خپل مصلحت له په نظر کی نیولو سره د هغوی د سولې تړون هغوی ته بیرته ورکړی او د جهاد اعلان ورته وکړی. خودغه اعلان مسلمانان باید په داسی ډول وکړی چی دښمن برابر خبرشی او خپل تیاری ونیسی او دا د اسلام د صلحی او جنګ په باره کی پرعدل او انصاف داسی ګانلی اوچت قانون دی چی د بشری نړی په جنګی او سوله ئیزو قوانینو کی په تاریخ کی ساری او سیال نه لری.[۱]

۱- معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ د کراچی چاپ ۱٤٠٩هـ، ۱۹۸۹م، مصنف د پاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹٦هـ، ۱۹۷٦م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱٦۹۲ مخ

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيْمِ

سریزه

«الحمدلله رب العالمین والصلاة والسلام علی رسوله محمد وعلی آله واصحابه و من دعا بدعوته الی یوم الدین.»

وبعد:

داسلام مقدس دین یوائینی هغه دین دی چی د نورو ادیانو په نسبت زیات دانسان ژوند ته احترام لری او ددی خبری ښکاره دلیل دادی چی الله تعالی په ناحقه سره د یو انسان ژوند ختمول د ټول انسانیت قتل او ختمول ګڼلی دی لکه چی په قرآن کریم کی الله تعالی فرمایلی دی:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.» (١)

ترجمه: *هغه څوک چی ووژنی یو نفس بی له عوض دبل نفس نه یا بی له فساده په ځمکه کی نو ګواکی ټول خلک یې وژلی دی او هر چا چی ژوندی کړ دغه یو نفس نو ګواکی ټول نفس یې ژوندی کړی دی.*

او ددی حکمت دادی چی الله تعالی انسان په ځمکه کی د کومو لویو مقصدونو له پاره پیدا کړی دی چی دځمکی عمران هم یکی دی او بیا یې دځمکی واک ورته ورکړی دی په خپل منځی جګړو سره له منځه درومی، تمدن او اجتماعیت تحقق نه مومی. همدا سبب دی چی داسلام مقدس دین اسلامی أمت ته په خپل منځی روغی جوړی، سولی او سلامتی

١- (دمائده سوَرة ٣٢ -آیت ٥ سوره ٦ سپاره ٥ رکوع)

اووم شرط - که په مال سره صلحه مشروطه وي نو په شرعي توګه به وي:

دمخه مې وويل چې په مال سره دصلحې مشروط کول روادي، برابر خبره ده که دغه شرط دجنګ کوونکې دښمن له پلوه وي خوپدې شرط چې مسلمانان کمزوري وي لکه چې امام ابوحنيفه رحمة الله عليه ويلي دي:

«واذاخاف المسلمون المشركين فطلبو امواد عتهم فابى المشركون ان يواد عوهم حتى يعطيهم المسلمون على ذلك مالا فلا باس بذلك عند تحقق الضرورة.»(۱)

ترجمه: *که چيرې مسلمانان دمشرکانو په مقابل کې له ماتې خوړلو څخه انديښمن شول، اوله مشرکانو څخه يې دسولې او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مګر دا چې مسلمانان دا وربند په بدل کې مال ورکړي. نو مسلمانانو ته داړتيا په صورت کې دا رواده چې په مال سوله ورسره وکړي، امام سرخسي ابوبکر محمد بن ابي سهل رحمة الله عليه (متوفى ٤٩٠ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنيفه (رح) دپورتني قول په شرح کې ويلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم پدې باره کې خپل يو صحابي ته فرمايلي دي:

«اِجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ.»(۲)

ترجمه: *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پرې اوساته او خپل ځان له خپل دين څخه قربان کړه او دخپل دين دفاع پرې وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندې دا شرط کړي چې صلحه او اوربند پدې شرط در سره کوو چې په بدله کې يې مال راکړي نو دا هم روادي ځکه چې رسول الله صلى الل عليه وسلم او راشدينو خلفا و داسې کړي دي مګر شرط پکې دادي چې په شرعي توګه وي.

۱- شرح السير الكبير پنځم ټوک ۱۶۹۲

۲- شرح السير الكبير پنځم ټوک ۱۶۹۲ مخ

يعنى ١ -كميت ،٢ - كيفيت ،٣- تاريخ ، ٤ - د تسليمو لو ځاى او سبب به يى معلوم وى لكه چى د نهمى هجرى پيړى د عثمانيانو حنفى مفتى اعظم او قاضى علامه او امام محمود بن اسرائيل متوفى ٨١٨ هـ ١٤١٤ م په خپله مشهوره فتاوى جامع الفصولين كى ويلى دى:

الصلح على مال لا يخلو من خمسة اوجه : وجه يحتاج الى قدر وصفة ومكان تسليم، ووجه الى صفة وأجل، ووجه الى اشارة وتعيين . اولها صلح على دراهم وثانيها صلح على تبرأ ووزنى أو كيلى مما لا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح على كيلى او وزنى مما له حمل و مؤنة فيحتاج الى قدر وصفة وكذا الى مكان تسليمه. ورابعها صلح على ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح على حيوان ولا يجوز الا بعينه ... [١]

ترجمه: *پر مال باندى صلحه كول پر پنځو امورو مشروط دى: دا ځكه چى كه چيرى په روپيو سوله وكړاى شى نو په هغو كى د روپى ١ -نوعيت معلومول ٢ - د روپو اندازه معلومول ٣ - د تسليميدو ننيه معلومول ٤ - د تسليمولو ځاى معلومول او ٥ - داچى د كوم هيواد سكه ده. او كه غله وى، د هغوى وزن او د هغى پيمانه معلومول، د هغى صفت معلومول او د تسليمولو ځاى معلومول، كه په البسه ؤ صلحه وكړاى شى نو د هغوى گز معلومول د هغوى نوعيت معلومول چى رخت دى، غالى دى گيلم دى او كه نور څه په هغوى كى اعلى، اوسط او ادنى معلومول هم ضرورى دى.*

ځكه چى رسول الله صلى الله عليه وسلم د نجران له نصرانيانو سره كله چى په لسم ١٠ هـ ٦٣٣ م كال د يمن د نجران د ولايت له نصرانيانو سره صلحه وكړه نو له هغوى سره يى د مال په بدله كى صلحه وكړه او د كال دوه زره اوقيه يعنى اتيا زره درهم يى پر كينبودل چى زر او قيه يعنى څلويښت زره درهم به هر كال د رجب په مياشت كى وركوى او كه چيرى د وى داوقيه ؤ په بدله كى آسونه، څغرى او نور شيزونه وركوى د ورځى له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولى شى، او كه اسلامى حكومت په يمن كى د جهاد له پاره اړتيا پيدا كړه نو د نجران

---

١ - جامع الفصولين دويم ټوك ٥١ مخ د لاهور چاپ ١٤١٧هـ، ١٩٩٦م.

نصرانیان به دیرش ځغری، دیرش جنگي آسونه او دیرش اوښان دعاریت په توګه داسلامی لښکر مشرته ورکوي. نوکه چیری د دوی له دغو امانتو ځغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنگ کی تلف شول داسلامی لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یی یا جنس او مثل ورکوی اویا به یی بیه ورکوی. (۱) مطلب دا چی کله د مسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی داضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړی، څو ابهام له منځه لاړ شی او کوم اړخ ته د ماتولو پلمه پاتی نه شی.

دویم د ښځی او میړه ترمنځ سوله

دصلحی دویم ډول دزوجینو یعنی د میړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او دصلحی په ډولونوکی داسوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی داچی میړه او میرمن دکورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی د ټولنی په جوړولو کی دملیا د تیر حیثیت لری چی، له همدی کبله ددواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی دیوبل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو دبل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو ددوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشی نو دوی ته پکار دی چی په خپله یی دوه په دوه سره ختم کړی او زیار اوباسی چی ورڅخه زیات نه شی، مګر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی ددوی دواړو دمینی جوړه کړی جونګړه داختلافاتو تو پان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم ټوک ۶۳۴-۶۵۳ مخونه دبیروت چاپ ۱۴۱۵ هـ، ۱۹۹۴ م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ۷۵۱ هـ، فتوح البلدان ۷۶ مخ بیروت ۱۳۹۸-۱۹۷۸ علامه بلاذری متوفی ۲۷۹ هـ

فرمايلي دي:

«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا.» (۱)

ترجمه: *اوكه كومه ښځه ويريده له ميړه خپله دسركشي ياد مخ گرځولو نه پر دوى دواړو باندى هيڅ گناه نشته په دى كې چې دوى دواړه په خپل منځ كې صلح سره وكړى په يو ځيل صلح كولو سره ،او صلح كول ډيرغوره ده او حاضر كړاى شوى دى نفسونه شومتياته او دزړ و نو په منځ كې هرو مربخيلي موجوده ده.*

اوكه تاسي نيكي او ښيگړه و كړى له خپلو ښځو سره او پرهيز ځانه ساتنه وكړى تاسي له نشوز او خصومتو نو څخه په تحقيق سره الله تعالى ښه خبر داردى په هغه شي چې تاسي يي كوى.

تفسير ، احكام او مسائل:

امام قرطبي متوفي ۶۷۱ هـ په خپل تفسير احكام القران كې او حافظ ابن كثير متوفي ۷۷٤هـ په خپل تفسير كې د پورتني مبارك آيت په تفسير كې دام المؤمنين عائشي رضي الله عنها متوفيه ۵۸هـ، ۶۸۱م اميرالمؤمنين عمربن الخطاب رضي الله عنه شهيد ۲٤هـ ۶٤۵م اميرالمؤمنين علي بن أبي طالب رضي الله عنه شهيد ٤۰هـ، ۶۶۳م تفسيرونه نقل كړى دى چې دهغو درى واړو خلاصه په لاندى ډول په لنډيز سره بيانو لى شي:

په دغه مبارك آيت كې دهغو ښځو په باره كې دالله تعالى حكم دى چې اولاد يي نه كيږى يا يي ميړه ښايسته وى او دا بد موري وى يا يي ميړه ځوان وى او دا زړه وى او ميړه يي غواړى چې بله ځوانه، اولاد زيږونكي او ښايسته ښځه وكړى، مگر دا يي په لاره كې

۱- دنساء سورة ۱۲۸- آيت ۵ سپاره ٤ سورة ۱۹ ركوع

خندوي او غواړي چي طلاق ورکړي څولاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وايي چي: ماته طلاق مه راکوه زه خپل ځيني حقوق تا ته پرېږدم. لکه د مهر ځيني برخه يا ټول مهر، ياد کورواله او جماع حق چي د نوي ميرمن په نسبت کم وي، يا لباس چي د نوي په پرتله کم وي. نو ميړه ته پکار دي چي داور سره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چيري ښځه ورته ونه وايي مگر ميړه د دغو شيانو غوښتنه ورڅخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چي که د ده غوښتني قبولي نکړي نو دي ته به طلاق ورکړي ښځي ته پکار دي چي داور سره و مني او په خپل ايثار سره خپل کهول له ويجاړ تيا څخه وژغوري. ځکه چي دغه صلحه کول د دواړو په گټه دي، که څه هم ميړه او ښځه هر يو د خپلي گټي په حرص اولته کي وي. (۱)

احکام او مسائل: له پورتني مبارک آيت څخه د صحابه کرامو د تفسير په رڼا کي مفسرينو او فقهاؤ د کورني نظام د زوجينو په باره کي دغه مسائل او احکام بيان کړي دي:

۱- دويمه ښځه ان تر څلورمي پوري کول د ميړه حق دي او دا حق اسلامي شريعت ورکړي دي، هيڅوک يي د ممانعت حق نه لري.

۲- دبلي ښځي يا ښځوسره په وا ده کولو کي ميړه له لومړي ښځي يا بل چا څخه داجازت اخيستلو پابند نه دي، الله تعالى دا حق ورکړي دي.

۳- دبلي ښځي د کولو په صورت کي پر ميړه باندي فرض دي چي د دوي ترمنځ عدالت قائم کړي او ټولو ته مساوي ازدواجي حقوق ورکړي داسي نه وي چي دبلي ښځي په کولو سره لومړي ښځي ته شاکړي او حقوق يي تلف کړي، او که داسي وکړي ښځه حق لري چي د خلع غوښتنه ورڅخه وکړي أو يا يي پوره حقوق

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲۵۹-۲٦۰ مخونه، تفسير ابن کثير لومړی ټوک ٦۸۵-٦۸٦ مخونه درياض چاپ ۱٤۱۸هـ، ۱۹۹۷م

ورکړي.

٤- که میړه لومړی ښځه خامخا طلاقوي مګر ښځه نه غواړي چي مستقبل یې تباه شي او دې ته تیاره شي چي میړه ته خپل ځیني حقوق پرېږدي یاي کم کړي خو پدې شرط چي میړه طلاق ورنه کړي، نو میړه ته پکار دي چي ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کي دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړولو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري.[1]

د دریم ګړي صلحه: که چیري میړه او ښځه ونه کړای شي چي خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او دښځي له پلوه نشوز او سرغړونه خپل وروستي پړاو ته ورسیدلي وي، د میړه احترام نه کوي په نتیجه کي د طلاق په صورت کي د دوی بیلتون رادرومي نو اسلامي کورني نظام د دوی دا ختلافاتو د ختمولو او له ویجاړتیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندي کړي دي او الله تعالی حکم کړي دي چي یو دریم ګړی دي د ښځي له خپلوانو څخه او یو دي د میړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دي منځګړي توب او صلحه وکړي لکه چي الله تعالی فرمایلي دي:

«وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا» (نساء سورت ۳۵-آیت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسي د میړه او میرمن په منځ کي له مخالفت څخه ویرېږئ نو تاسي یو حکم دسړي له خپلوانو څخه او بل د ښځي له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړئ. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو ترمنځ موافقت پیدا

۱- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیز سره د لاهور چاپ ۱٤۰۰هـ ۱۹۸۰م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ

کړي بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردي دصلحه کوونکو پر مقاصدو او دصلحې په هلو ځلو باندي.

تفسیر: تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کې لیکلي دي:

په دغه مبارک آیت کې داسلامي امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دی چې که له تاسي سره اندیښنه وي چې میړه او میرمن خپل منځي مخالفت په خپله نه شي ختمولی نو تاسي ته پکار دي چې یو منصف او مصلح دمیړه له خپلوانو څخه او یو منصف دښځي له خپلوانو څخه مقرر کړي او دروغي جوړي له پاره یې میړه او میرمن ته ولیږي او دغه دواړه باید روغ نیتي، زړه سواند او سوله دوست وي. او الله تعالی دزوجینو په منځ کې دصلحې له پاره د دوي دواړو دخپلوانو انتخاب ځکه کړي دی چې یو خو دمیړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وي اوبل دا چې له دوي څخه دخیرغوښتلو امید هم ډیر کاوه شي. دغه دواړه منصفان به دحالاتو پلټنه کوي او دواړه به په دي باندي پوهوي چې په صلحه کې د دوي ګټه ده. نو که چیري دغه دواړه منصفان دمیړه او میرمن په منځ کې دسولي په پروسه که مخلص وي نو الله تعالی به د دوي دصلحې دهلوځلو په نتیجه کې دمیړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولي. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسي په خپل تفسیر کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما. حتی یحکما بما فیه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چیري له تاسي سره ویره وي د میړه او میرمن ترمنځ د دښمني او اختلاف، نو یو کس*

۱- تفسیر ابن کثیرج اص ۳ ۰ ٦، تفسیر تفهیم القران ج اص ۳۵۱، تفسیر قرطبي پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره، معارف القران تفسیر دویم ټوک ٤۰٤ مخ .

۲- تفسیر مجمع البیان ج ۲، ص ، ٤٤

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځی له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعواملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

لو وقع نشوز من الزوجین بحیث خیف الشقاق بینهما و الجر امرهما الی الحاکم بعث حکمین، حکماً من جانب الزوج و حکماً من جانب الزوجة للاصلاح، فیسعیان فی امرهما، فکلما استقر علیه رأیهما و حکما به نفذ علی الزوجین، و یلزم علیهما الرضا به بشرط کونه سائغا، نعم لو اجتمعا علی التفریق لیس لهما ذالک الا اذا شرطا علیهما حین بعثهما بانهما ان شاء اجمعا وان شاء افرقا ء ولا یکون التفریق الا بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیری د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یو یې د میړه له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځه ګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میړه او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځه ګړو خوښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

---

۱ – زبدة الحکام، ص ۲۰۷–۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

حکمت: داسلامي امت فقهـا و اوقاضيـانو، د الله تعـالى د تحکيم د پورتني امر په حکمت کي او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کي ويلي دي.
د تحکيم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د ميړه او ميرمن د جوړښت په باره کي دی مگر دصلحي دغـه حکم يوازې په کـورني نظام پوري محـدود نه دی بلکي د اسلامي ټولني دنورو اختلافاتو د هوارولو له پاره هم گټور دی او بيا خاص په هغو موضوعاتو کي چي اختلاف کوونکي خپلوان وي، داځکه چي په قضائي او عدالتي پريکړو سره که څه هم په سم لاسي توگه جگړي، شخړي او اختلافات پای ته رسيږي مگر د متخاصمينو په زړونوکي له يوبل څخه د کرکي او نفرت جراثيم او مکرو بونه پريږدي چي په راتلونکي کي دخوراناوړو پيښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځيږي، پداسي حال کي چي په خپل منځي صلحي سره هم دسم لاسي اختلافاتو داور لمبي مړي کيږي او هم په راتلونکي کي داحتمالي فتني او فساد درامنځته کيدو امکانات ختموي ،خپل منځي مينه، محبت او ايثار ايجادوي.
له همدې کبله د يو ولسمي هجري پيړی د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدين طرابلسي په خپل کتاب معين الحکام کي ويلي دي اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله دخپل خلافت ټولو قاضيانو ته يو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړی وچي په هغه کي يي قاضيانو ته داسي حکم کړی ؤ:

«رُدُّوا الْقَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَإِنَّ فَصْلَ الْقَضَاءِ يُوَرِّثُ الضَّغَائِنَ.»[۱]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فيصلي دهغو اصلاح کوونکو خپلوانو ته او سپاري ځکه چي قضائي فيصلي دمتخاصمينو په زړونوکي کيني او عداوتونه توريث او پيدا کوي.*

۱- معين الحکام ص ۱۲۳ د کويټي چاپ، دچاپ تاريخ ۱۳۹۳هـ ۱۹۷۳م

دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یوڅوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شی او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دانښه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یا دګناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نو پرده باندی هیڅ ګناه نشته په تحقیق سره الله تعالی بښوونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

تفسیر: مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم ټوک ۲٦٤ دبیروت چاپ ۱٤۰٦هـ، ۱۹۸٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الازهر.

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.

مګر له بده مرغه په پنځمه هجري پیړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې یو شمیر داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ایثار او قرباني له زرینو هدایاتو څخه لرې کړل، چې تر اوسه پورې په اسلامي امت کې د غه بدمرغي دوام لري چې نه یوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ینه یې تالا تر غه کړې دي؛ بلکې د غیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کیدو دا زمینه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د دغو بې لارې شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړي. سره له دې چې په تیرولسو پیړیو کې د اسلامي امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلې کولو په تکل د خپل وس په اندازه دعوت چلولی او هلې ځلې یې کړې دي چې په زړه پورې نتیجه یې ورکړې ده، او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې دغه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هر عصر کې ځینې وګړي د نفس او شیطان په لمسه په ځینو ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کې خنډ واقع کیږي چې نیږدې مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره د غه اثر د سولې او امن د ارزښت په بیان کې د اسلامي مسئولیت په احساس کولو لیکلی شي الله تعالی دې وکړي چې اغیزمن و ګرځیږي او زمونږ د غم ځپلي ملت تالا شوې سوله او امن بیرته راو ګرځیږي.

آمین

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

په وصیت کی د اختلاف په صورت کی د شیعهؤ په مذهب کی هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چی د پورتنی مبارک آیت په تفسیر کی علامه طبرسی په خپل تفسیر مجمع البیان کی د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چی د اهل سنت و الجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کی یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دی نوموړی تفسیر ته مراجعه وکړای شي.[1]

دریم مستحب وصیت دی: او دا مړه شوی د هغو خپلوانو په باره کی وصیت دی چی په شریعت کی یی د میراث برخی ټاکلی شوی نه دی.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لری. یو دا چی د هغو وارثانو په اجازه سره وی چی په قران کریم کی د میراث برخی ټاکلی شوی دی. ځکه چی د هغوی له اجازی څخه پرته وصیت کول ورته روانه دی لکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.»[2]

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چی ویلی یی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: وصیت کوونکی ته وصیت کول روانه دی مگر دا چی د وارثانو په خوښه او مشوره او رضامندی سره وی،*

دویم شرط یکی دادی چی د غه وصیت په ظالمانه او غیر عادلانه نه وی او هغه داسی چی د ځینی وارثانو له پاره وصیت وکړی او ځینی محروم کړی، او یا دا چی د خپل ټول مال له یوی برخی څخه په زیات مال وصیت وکړی. د غه ډول وصیت کول حرام او کبیره گناه ده

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطنی څلورم ټوک ۹۷مخ د ملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«عَنْ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِّى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِى الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. [۱]

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبي صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: په وصیت کې په خطایي سره ظلم کول له کبائرو ګناهو نو څخه دي.*

نو که کوم وصیت کوونکی داسې وصیت وکړ او وارثانو ورسره مخالفت وکړ او ترمنځ اختلاف زیات شو نو سوله دوست وګړو ته پکار دي چې د دوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسې چې وصیت کوونکی له کړي ظالمانه وصیت څخه منع کړي او پخپل کړي وصیت کې تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصیت کول د وصیت کوونکي شرعي حق دي. [۲]

څلورم په پرهارونو کې صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادي چې دوه کسان یا څو کسان په خپل منځ کې جنګ سره وکړي او یو لوري پربل باندې د ګوزارونو په دوران کې هغه ټپي کړي، سریې مات کړي یا یې غاښ مات کړي یا یې سترګه ټپي یا ړنده کړي او داسې نور. نو پدې کې د اسلامي شریعت د جزا قانون دادي چې زخمونه قصاص دي. یعنې د ټپي کوونکي په هماغه اندام ټپي کوي چې د مضروب یې ټپي کړي دي لکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي دي:

۱- تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦۳۹، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

۲- تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳ مخ.

«وكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ»

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: *او فرض کړې وموږ پر دوی باندې په دې تورات کې چې بیشکه نفس دی وو ژلی شي په بدل دمقتول نفس کې او سترګه دې ړنده شي د ړندې کړې سترګې په بدل کې او پوزه دې پرې کړای شي په بدل دغوڅې کړې پوزې کې، او غوږ دپرې کړای شي د پرې کړې غوږ په بدل کې او غاښ دې وویستلی شي دبل دویستلی شوي غاښ په بدل کې او پرهارونه. قصاص یعنې بدل دي برابر، نو هر چاچې عفوه وکړه د دې قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته یعنې دې پدغې عفوې سره له ګناه څخه پاکیږي.*

تفسیر: مفسرینو د دغه مبارک آیت په تفسیر کې لیکلي دي: که څه هم دغه حکم په موسوي شریعت کې و مګر په محمدي شریعت کې هم همدغه حکم دی.[1]

قرآن کریم د پرهارونو په باره کې دوه تجویزونه وړاندې کړي دي چې یو قصاص او بل عفوه ده، دریم تجویز نبوي احادیثو چې دشریعت دویمه سرچینه ده وړاندې کړي دي چې صلح ده او هغه داسې چې د پرهار ژلي او زخمي کوونکي ترمنځ په دیت او ملهماني ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شي. لکه چې امام ضحاک شیباني ابوبکر احمد بن عمرو بن ابي عاصم رحمة الله علیه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تألیف کتاب الدیات کې ټول هغه نبوي فیصلې جمع کړي دي او ټول هغه احادیث یې روایت کړي دي چې د پرهارونو دصلحې په باره کې ورڅخه مروي دي چې دنمونې په توګه دصلحې یوه فیصله یې زه دلته وړاندې کوم:

۱- معارف القرآن دریم ټوک ۱٦٥

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمِ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِهِ فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: الْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنِّي خَاطِبٌ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: انَّ هؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَإِنِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُ هُمْ بِرِضَا كُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.» (۱)

ترجمه: له عروة ابن الزبير او هغه له خپلې ترورې ام المؤمنين عايشې رضی الله عنها څخه روايت کړی دی چې نبی کريم صلی الله عليه وسلم د حذيفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه د زکات غونډولو پر ماموريت وليږه. د زکات ورکوونکو له جملې څخه د بنوليث د قبيلې يو سړی د زکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه يې وواهه او ټپي يې کړ. پر هار ژلی او د هغه خپلوان نبی صلی الله عليه وسلم ته راغلل او ورته ويې ويل: ای د الله رسوله مونږ د خپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبی کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: له قصاص اخيستلو څخه تيرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مگر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله عليه وسلم د تاوان په مقدار کې زياتوالی ورته وکړ او ورته ويې فرمايل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخيستلو رضامند شول،

۱ - کتاب الديات باب الامام يصالح عما يجب على عامله من قصاص ٥٦ مخ مصنف امام ضحاک شيبانی. دکراچی چاپ، دچاپ تاريخ ١٤٠٧هـ، ١٩٨٧م

نبی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:
زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به یې خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زمونږ د رسره خوښه ده.
له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریر یې ورته وکړ او بیا یې ورته وفرمایل: دلیث قبیلی دغه سپین ږیری او مشران ما ته راغلی اوله ما څخه د خپل مضروب د پرهار دکسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه دصلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ایا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند یاست؟
هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پر هغوی باندی یې د حملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امر وکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او دصلحی گټی یې ورته بیان کړی او بیا یې ورته وفرمایل: آیا تاسی خوښ یاست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وویل: هو، بیا یې ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کیښنو دو څخه خبر کړم، بیا یې هغوی ته وویل چی د مجرم پلویان تاوان د رکولو او صلحی ته راضی شول. آیا تاسی رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدی توگه یې د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالی حقوقو کی صلحه کول

د سولی پنځم ډول په مالی حقوقو کی د متخاصمینو یعنی مخالفینو تر منځ صلحه کول دی. او دصلحی دغه ډول هم په اسلامی شریعت کی د مسلمانانو تر منځ نه یوازی داچی مشروع او رواده بلکی ضروری ده. څو د مسلمانانو تر منځ ورروری، امن او مینه پر دښمنی بدله نه شی أود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداو تو نه او شخړی و ده ونه مومی.
په مالی حقوقو کی صلحه دامعنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

داسي نورو کې اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چې غوښتونکې يې دعوه کوي. بيا منځه ګړي مصلحين د دوی ترمنځ د صلحې کولو له پاره هلې ځلې او منډې ترړې پيل کړي.

ډولونه: داسلامي امت فقها ؤويلي دي: په مالي حقوقو کې صلحه په درې ډوله ده:

لومړی ډول: داسې صحله چې له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسې صلحه چې له سکوت يعنې چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چې له انکار سره وي. لکه چې ويلي يې دي:

الصلح على ثلا ثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په درې ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح او له انکار سره صلح او بيا يې دصلحې دد غو درې واړو ډولونو د هر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسې يې ويلي دي:*

۱ - صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چې يو سړی پر بل باندې د خپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پرې وکړي مگر په ادا ء کولو کې يې وروسته وړاندې کيږي. بيا د دواړو تر منځ صلحه وکړای شي پداسې ډول چې دعوه کوونکي له خپل ځينې حق څخه او مدعی عليه پر باقي پاتې حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلې سره سم ادأ کړي. يا د دواړو ترمنځ داسې صلحه وکړای شي چې د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شی ورکړای شي د مثال په ډول: نغدي روپۍ يې پور ورکړې وي او پور وړي روپۍ نه لري په عوض کې يې ځاروئ، کور يا بل څه ورکړي.

۲ - صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چې يو شخص پر بل باندې د حق دعوه وکړي مگر مدعی عليه چورلټ انکار وکړي او ورته ووايي چې ستا پر ما باندې هيڅ حق نشته. دعوه کوونکي ورته ووايي چې يا به مې حق راکوي او يا به قسم کوې. بيا دواړه داسې

صلحی ته غاړ کیږ دی چی پور وړی له قسم څخه وژغورل شی او د حق د څښتن ټول حق ضائع نه شی خو شرط پکی دادی چی د مدعی به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه په هیره وی.

٣- صلح مع سکوت: داډول صلحه داسی صلحه ده چی یو شخص پر بل باندی د څه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتی شی، پداسی ډول چی د مدعی پر حق باندی نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شی، څوخبره جنګ او قتل ته ونه رسیږی.

حکم: داسلامی امت د جمهور و فقهاؤپه نزد، د حقوقی صلحی دغه دري واړه ډولونه روادی او په اسلامی شریعت کی ستایلی شوی دی څو د ذات البینی شخړو او منازعاتو مخه ونیولی شی.[1] دغه د حقوقی صلحی دری واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلکو تر منځ کړی دی چی زه یې د نمونی په توګه دلته یوه پریکړه او صلحه د موضوع د مشروعیت په ثبوت کی وړاندی کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدَ الأَسْلَمِيِّ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَّى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»[2]

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ٥٠ هـ ٦٧٣ م څخه روایت دی چی د ده پر*

١ - هدایه ٤ ټوک ٢٢٩ مخ د ډیلی چاپ د چاپ تاریخ ١٢٩٨ هـ
- فیض الباری ٣ ټوک ٣٩٦ دلاهور چاپ د چاپ تاریخ ١٣٥٧ هـ ١٩٣٨ م
- الفقه الاسلامی وأدلته ٥ ټوک ٢٩٥ - ٢٩٧ دبیروت چاپ دار الفکر
- فتاوی النوازل ٣٢٨ مخ د کویتی چاپ ١٤٠٥ هـ ١٩٨٥ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ٣٧٣ هـ
٢ - صحیح بخاری ځلورم ټوک ٦١٧ مخ کتاب الصلح دملتان چاپ ١٤١٥ هـ ١٩٩٥ م

یویل صحابی حضرت عبدالله بن حدرد اسلمی باندی پورؤ چی نیتیه یې پوره شوی وه، نو په نبوی جومات کی د دواړو لیده کاته سره وشو، حضرت کعب خپل پور ورځخه وغوښت.

هغه ورته وویل: اوس یې نه لرم د ربه یې کړم. حضرت کعب ورته وویل: همدا نن او همدا اوس به یې راکوی. پدی کی دواړو ناندری سره وهلی او زوریې اوچت شو نبی کریم صلی الله علیه د دوی شخړه واوریده اوورته راووت پو ښتنه یې ورځخه وکړه له تحقیق ځخه وروسته یې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسی ډول چی کعب بن مالک (ض) ته یې وفرمایل: د خپل پور نیمایې برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بیا یې ابن ابی حدرد ته وویل: قرض یې همدا اوس ادأ کړه. هغه هم سم لاسی پاتی پورورکړ.

تشریح: امام ابن حجر عسقلانی رحمة الله علیه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباری دصحیح بخاری په شرح کی د دغه حدیث په تشریح کی ویلی دی: دغه مبارک حدیث امام بخاری دری ځلی په خپل صحیح کی روایت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدر دباندی د حضرت کعب بن مالک دوه اوقیه پورؤ اویوه اوقیه څلویښت درهمه دی چی دوه اوقیه اتیا درهمه کیږی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دواړو صلحه په نیمایې پورور کولو وکړه چی څلویښت درهمه کیږی او پاتی څلویښت درهمه یې پری معاف کړل.

حافظ ابن حجر رحمةالله علیه د دغه ډول صلحی په هکله لیکلی دی:

«اتفق العلماء على أنه ان صالح غريمه عن دراهم بدراهم أقل منها جاز و اذا حل الأجل لم يجز أن يحط عنه شياً قبل ان يقبضه مكانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بدنانير او عن دنا نير بدراهم جاز و اشترط القبض.» (۱)

ترجمه: *داسلامی امت علماؤ پردی باندی اتفاق کړی دی چی که چیری د پورله ښتن سره پردی*

۱- فتح الباری ۵ توک ۲۳۷ مخ دبیروت چاپ ۲ ۱٤۰۲هـ ۱۹۸۱ م

باندی صلحه وشی چی پوروړی به په نغد پورکی له ورکړ یو روپیو څخه کمی ورکوی نو داډول سوله کول روادی پدی شرط چی د پور ورکولو نیتبه پوره شوی نه وی او که دقرض ادا ء کولو نیتبه پوره شوی یا تیره شوی نه وی نو بیا یې کمول روانه دی: بلکې پوره به یې ورکوی. هو که له قبض څخه وروسته د پورڅښتن یو څه بیرته ورکوی بیا نو پروانه لری او داسی کول احسان دی.

دغه راز که چیری د پورد ادا ء کولو نیتبه پوره شوی وی اوله پوروړی سره هماغه سکه په لاس کی نه وی چی پور کړی یې وی او ددواړو صلحه پردی باندی وکړای شی چی د درهمو پرځای دهغوی په انډول دسروزرو دینار ورکړی یا دسروزرو د دینارونو پر ځای دسپینو زرو درهم ورکړی، یا هره چلیدونکی سیکه پر بله هغه سکه بدله کړی چی دواړه پدغه هیواد کی معمول وی او چلیږی نو داسی صلحه کول هم روادی. خوشرط پکی دا دی چی سم لاسی به قبض کولی شی او نیتبه به پکی نه وی.

مطلب دا چی په دواړو سورتونو کی چی ذکر شو قبض او سم لاسی ادا ء اودنیتی پوره والی په دغه ډول صلحه کی شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالی امورو کی سوله روا ګڼلی ده لکه چی امام خمینی په مالی امورو کی د سولی په باره کی ویلی دی:

«انما یصح الصلح علی الحقوق القابلة للنقل والا سقاط کما أنه انما یصح من البالغ العاقل القاصد المختار.» (۱)

ترجمه: *په تحقیق سره په داسی حقوقو کی صلح صحیح کیږی چی د لیږدولو او پرینبودلو جوګه وی، او په اموالو کی سوله د داسی چا صحیح کیږی چی هوښیار وی، او په خپله خوښه او رضامندی سوله کوونکی وی او په خپله اراده سوله کوی. او متشرع حاکم هم سوله کوونکی په خپلو اموالو کی له تصرف کولو څخه منعه کړی نه وی.*

---

۱ – فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۱۷، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

شپږم د دوو مسلمانو جنګياليو ډلو ترمنځ سوله کول

د سولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کې د پيل شوي وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې د سولې په ګرد ووډولونو کې زيات ه ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسې مهلک او تباه کوونکي مادي او معنوي نتائج لري چې کم سياله بلکې بې ساري دي. له همدې أمله الله تعالى په قرآن کريم کې په خصوصيت أوځانګړتيا سره مسلمانانو ته د خپل منځي جنګونو د سم لاسي بند ولو د سولې حکم کړی دی او داسې يې فرمايلي دي:

«وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْۢ بَغَتْ اِحْدٰىهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِىْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (دحجرات سورت ۹-۱۰- اياتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چيرې د مؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ او جګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو اى نورو مؤمنانو! تاسې د هغو دواړو په خپل منځي جنګ کې د ښکيلو ډلو ترمنځ هغوی ته په نصيحت کولو سره او د الله تعالى حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تيرې وکړيوی جنګ کوونکي ډلې پر هغې بلې باندې او سولې ته يې غاړه نه کيښوده، او حکم د الله تعالى او رسول الله ته غاړه کې نږدې او سوله قبوله نه کړي. نو اى مؤمنانو تاسې ټول د مظلومې ډلې په ملا تړ کې له هغې ډلې سره جنګ وکړئ چې تجاوز او تيرې کوونکې وي پر کمزورۍ او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوی بيرته د الله تعالى حکم ته راوګرځيږي او غاړه ورته کيږدي.*

نو که چيرې تيرې کوونکې او سرغړوونکې جنګيالۍ ډله وګرځيده له خپل ظلم او تيرې

سوله داسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کليمه ده او په عربي ژبه کی صلح په يوولسو معناو سره راغلی لکه چی امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبدو دپوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وی يې په لنډيز سره په لاندې کرښو کی بيانولی شي:

الف: دمنفعت او گټې په معنا.

ب: دوړتيا اومناسب والی په معنا.

ج: دښه والی په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعنی چی په يوشي يا يوچا کی نيمگړتياوی هغه ورڅخه لری کړای شي او بشپړ کړای شي.

و: دنيکی او ښيگړی کولو په معنا. يعنی نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکيدو په معنا:

ا-ی: داوربند او جنگ منعه کولو په معنا.

اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحی تعريف په باره کی فقهاؤ مختلف أقوال ځرگند کړی دی، دا ځکه چی دصلح مختلف موارد دی، لکه په اقتصادی معاملاتو کی صلح، په ازدواجی معاملاتو

څخه او دالله تعالی حکم ته يې غاړه کېښوده نو تاسي د دوی په منځ کې روغه او سوله وکړی په عدل او انصاف سره، په تحقيق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مينه او دوستي کوي، بيشکه چې ټول مؤمنان په دين کې سره ورونه دي نوپس ای مصلحينو تاسي ددوی په منځ کې سوله او جوړښت وکړی. ځکه چې دوی دواړه ستاسي هم په دين کې ورونه دي، او د دوی دواړو تر منځ داسي سوله وکړی چې تل ترتله وی، اوای مصلحينو تاسي له الله تعالی څخه دصلحي کولو په دوران کې وويريږئ، د دی له پاره چې پر تاسي باندی رحمت وکړی شي دالله تعالی له پلوه او دهميش له پاره ستاسي ترمنځ دجنګ دبل شوی تباه کوونکی اورلمبی مړې کړی.

تفسير: تفسير پوهانو او داسلامی امت فقهاؤ د پورتنيو مبارکو دوه اياتونو زيات طولاني تفسيرونه کړی دی او د مسلمانانو دخپل منځی جنګونو په باره کې يې له پورتنيو اياتونو څخه ډير دجنګي فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چې دغه دواړه اياتونه دمسلمانانو دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو دهوارولو او جنګونو دله منځه وړلو له پاره اساسي قانون دی. چې دهغو ټولو په تفصيل سره ذکر کول موضوع طولاني کوی. نو دادی زه يې په څلورو عنوانونو کې خلاصه کوم: لومړی دجنګ کوونکو ډولونه، دويم: دهغوی احکام اومسائل دريم دصلحي مراتب، څلورم د مصلحينو مسئوليتونه.

دجنګ او مؤمنانو جنګياليو ډولونه:

که چيری دمسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کې ديوبل خلاف جنګيږی نو د دی څو مختلف صورتونه دی چې په لاندی ډول بيان کړای شوی دی:

لومړی: لومړئ داچې دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کې په جنګ اخته شي او دغه دواړه ډلی داسلامی حکومت دامام رعيت وی يا يوه رعيت وی او بله نه وی، يا يې دواړه رعيت نه وی.

حکم: که چیري دواړه ډلي دامام المسلمین رعیت وي نو پر امیر باندي لازم دي چي د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړي او له شرعي حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کي فیصله وکړي. نو که دواړه داسلامي حکومت اوربند او فیصله و مني ښه و ترښه او که نه په زور دي جنګ پري بند کړي. مګر که یوه جنګیالۍ ډله يې ومني او بله يې نه مني نو پر امام باندي لازم دي چي ورسره وجنګیږي او فتنه يې ختم کړي. اوله دي امله چي سرغړوونکی ډلې داسلامي حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړې ده او جنګ يې ورسره کړي دي دیاغي ډلي حکم پري کولي شي او دبغاوت هغه احکام پري جاري کولي شي چي په فقهي کتابونوکي دیاغیانو په باره کي بیان شوي دي.[۱]

دویم ډول: دمسلمانانو د دولویوډلو تر منځ جنګ کول یاد دوه مسلمانو حکومتو نو تر منځ نښته او جنګیدل دي او د دواړو جنګ دمادیاتو او دنیاله پاره وي او یوه خوايې هم د آخرت په خاطرنه وي.

حکم: د دغه ډول جنګ په هکله شرعي حکم دادي چي دغه ډول جنګ دفتني جنګ دي. او مسلمانانو ته پکار دي چي له دغه ډول جنګ څخه په بشپړه توګه ډډه وکړي او دیوی خواپلوي هم ونه کړي او دواړو ډلوته نصیحت وکړي چي له الله تعالی څخه وویریږي او جنګ بند کړي. - ځکه چي دغه ډول جنګ هغه جنګ دي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنګ دجنګیالیو په باره کي ویلي دي:

«القاتل والمقتول کلاهما فی النار» وژونکی او وژلی شوي دواړه دوزخیان دي. »

دریم ډول: دمؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنګ دادي چي د دواړه جنګ کوونکو ډلو له جملي څخه یوه ډله پرحق باندي او دویمه پر باطله وي، او باطله ډله اصلاح او سولی ته هم غاړه نه ږدي او جنګ ته دوام ورکوي.

۱- تفسیر بیان القرآن ۹۹۵ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنااشرف علي تهانوی.

حکم: په دغه صورت کی پر مؤمنانو واجب دی چی د هغی ډلی پلوی وکړی چی پر حق باندې وی او ترهغه پوری د نافرمانی ډلی په خلاف وجنگیږی چی یا په بشپړه توگه وځپل شی او یا حق او سولی ته تسلیم شی.(١)

٢- د شیعه مذهب تفسیر پوهانو هم ویلی دی: چی د دو جنگیالیو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول باید په عدل او انصاف سره وکړای شی، پداسی ډول چی د دواړو جنگیالیو ډلو ترمنځ د خپلوی او دوستی له په نظر کی نیولو څخه پرته وکولی شی ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وویلی شی. لکه چی علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کی په تفصیل سره بحث کړی دی چی د نمونی په ډول یې د تفسیر ځینی برخه دلته وړاندی کولی شی:

«وَ إِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا» ای فریقان من المؤمنین قاتل احدهما صاحبه **«فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا»** حتی یصلحا **«فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى»** بأن تطلب ما لا یجوز لها و تقاتل أخرى ظالمة لها متعدية عليها **«فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي»** لأنها هي الظالمة المتعدية دون الأخرى **«حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ»** ای حتی ترجع الی طاعة الله و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَإِنْ فَاءَتْ»** ای رجعت و تابت و اقلعت و انابت الی طاعة الله **«فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا»** ای بينها و بين الطائفة التي هي على الايمان «بالعدل» ای بالقسط حتی یکونو اسواء ولا یکون من احداهما على الأخرى جور ولا شطط فيما يتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ أَقْسِطُوا»** ای اعدلوا **«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»** العادلين الذين يعدلون فيما يكون قولاً و فعلاً **«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»** في الدين يلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ»** ای بین کل

١- تفسیر سراج المنیر ٤ ځلوره ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربینی متوفی ٩٧٧ هـ د بیروت چاپ د چاپ تاریخ ١٢٨٥ هـ تفسیر ماوردی ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام وردی متوفی ٤٥٠ هـ

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتى على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوا اللّٰهَ» فى ترك العدل والاصلاح او فى منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» اى لكى ترحموا.»[1]

ترجمه: که چیرې د مؤمنانو يوه ډله له بلې سره جنګ کوي نو د دوی دواړو په منځ کې تر هغه پورې سوله وکړې چې روغه جوړه سره وکړي، نو که چیرې يوې ډلې د دوی پر بلې تیري وکړله او ربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړي چې ورته روانه وي او پر هغې بلې باندې جنګ کوي پداسې حال کې چې دا ظالمه وي او پر هغې بلې باندې تیري کوونکې او ظالمه ده نه هغه بله تردې چې تیري کوونکې ډله د الله تعالی طاعت قبول کړي او د مؤمنې ډلې په خلاف جنګ پريږدي. نو که چیرې متعدي ډله راوګرځيده او توبه يې وکړه او جنګ يې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته يې رجوع وکړه «فاصلحوا بينهما» يعنې د جنګيالې ډلې او د هغې بلې مومنې ډلې ترمنځ «بالعدل» په نياو سره سوله وکړې تردې چې دواړه سره برابرې شي او د يوې ډلې پر بلې باندې تیري او په هغو څيزونو کې نااندولی نه وي چې په تاوان او تضمين کې ور څخه يو بل ته اخيستلې شي «واقسطوا» عدل وکړې «ان الله يحب المقسطين» بيشکه الله تعالی هغه عدل کوونکې خوښوي چې په خپل قول او فعل کې عدل کوي.

«انما المؤمنون اخوة» مومنان په دين کې سره وروڼه دي په خپل منځ کې يې يو پر بل نصرت لازم دی «فاصلحوا بين اخويكم» نو صلح وکړې د دوه داسې ورونيو ترمنځ چې سره جنګيږي. اثنين د جمع په معنا ده، مطلب دا چې تاسې د دواړو جنګياليو ډلو ترمنځ چې ستاسې وروڼه دي سوله وکړې. يعنې ظالم له مظلوم څخه منعه کړې او د مظلوم مرسته وکړې «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وويريږئ او په اصلاح کې او د حقوقو په منعه کې «لعلكم ترحمون» څو پر تاسې رحم وکړای شي.

---

[1] ١- تفسير مجمع البيان ج ٥، ص ١٣٣-١٣٤

څلورم ډول: که چیری د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وی چی دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وی دفقهاؤ په اصطلاح کی همدغوته یا غی ویل کیږی. نو که چیری دغه یاغی ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعی دلیل ونه لری او صرف دفساد او فتنی له پاره یې د اسلامی شرعی حکومت په خلاف جنګ او بغاوت پیل کړی وی. نو پرمؤمنانو باندی لازم دی چی داسلامی حکومت ملاتړو کړی او دګر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامی حکومت جنګ کول روا دی.

حکم: دغه ډله شرعی یاغیان دی. مګر دهغوی په خلاف دجنګ له پیل کولو څخه دمخه داسلامی حکومت مشرته پکار دی چی لومړی دعوت ورکړی چی له بغاوت څخه تو به وباسی او داسلامی حکومت اطاعت بیرته قبول کړی. نو که یې دعوت قبول کړښه ترښه او که یې قبول نه کړنو داسلامی حکومت امیرته رواده چی دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړ د هغو په خلاف جنګ وکړی. خو شرط پکی دادی چی حکومت به ترهغه پوری جنګ نه پری کوی چی یاغی ډلی دحکومت په خلاف جنګ پیل کړی نه وی څو دغه پړه هم پر هغوی باندی پریوځی. (۱)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغی ډلی له ظاهری حالت څخه داسی معلومیږی چی دبغاوت کوونکی ډلی وګړی ظالمان او فاسقان وی پداسی حال کی چی حکومت عادل وی، اوله بغاوت کوونکی ډلی سره دحکومت په خلاف کوم شرعی دلیل هم نه وی.

حکم: د دغی ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندی واجب دی چی دحکومت ملاتړوکړی او

۱- هدایه دویم توک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویتی چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفی متوفی ۲۵۹ هـ.

حکومت ته د دغی یاغی فاسقی او ظالمی ډلی د ځپلو له پاره جنگ کول شرعاً روادی خو شرط پکی دادی چی حکومت به د جنگ پیل نه کوی. مفسرینو او فقهاؤ ویلی دی که څه هم حکومت عادل هم نه وی، د دغه ډول حکومت د باقی پاتی کیدو له پاره د مفسدینو په خلاف جنگیدل روادی ځکه چی د ده په ذریعه د مسلمانانو د مملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول: شپږمه ډله د حکومت په خلاف داسی بغاوت کوونکی جنگیالی ډله ده چی د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره شرعی دلیل بیان کړی مگر د هغه تأویل او تفسیر غلط کوی چی شرعاً باطل وی لکه چی خوارجو په (۳۷ هـ ۶۵۳م کال) کی د امیر المومنین علی رضی الله عنه د حکومت په خلاف کړی ؤ، او د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره یې د قرآن کریم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُوْنَ» مبارک ایت وړاندی کړی ؤ. »[1]

حکم: په دی صورت کی هم مسلمان حکومت ته روادی چی د هغوی په خلاف جنگ وکړی، برابره خبره ده که د مسلمانانو حکومت عادل وی او که نه وی او پر مسلمانانو باندی فرض دی چی د دغه ډول حکومت سره د یاغیانو په ځپلو کی جنگی ملاتړ وکړی.

اوومه ډول: اووم داسی یوه ډله چی د عادل حکومت په خلاف جنگ ته ملا وتړی او بغاوت ورڅخه وکړی چی د هغه پاچا او حاکم په مشروع طریقه د حکومت واگی په لاس کی نیولی وی، او د هغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً رواهم وی. مگر یاغی ډله یې نسکورول غواړی.

حکم: په دغه صورت کی هم د یاغیانو د ختمولو په خاطر حکومت ته جنگ کول روادی. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعی دلیل وی او که نه وی. او پر مسلمانانو

۱- الکامل فی التاریخ دویم ټوک ۳۹۳ مخ دبیروت چاپ ۱٤۰۸هـ- ۱۹۸۹م مصنف: امام ابن اثیر متوفی ۶۳۰هـ ۱۲۵۳م

باندی فرض دی چی د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړی. ځکه چی په اسلامی شریعت کی همدغی ډلی ته حقیقی یاغی ویل کیږی لکه چی امام شافعی رحمة الله علیه (متوفی ۲۰٤ هـ کال) په کتاب الام کی او امام مالک رحمة الله (متوفی ۱۷۹هـ ۸۱۲م کال) په مدونة الکبری کی ویلی دی چی:

«الباغی فی عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»[۱]

***ترجمه:** دفقهاؤ په اصطلاح کی یاغی هغه چاته ویلی کیږی چی د متشرع امام له فرمان څخه وتونکی وی.*

او بیا دواړو دافتوی ورکړی ده چی پر مؤمنانو فرض دی چی د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړی او د یاغیانو په ځپلوکی په جنګ کی برخه ورسره واخلی او د امنیت په قائمولوکی مدد ورسره وکړی.

د شیعه مذهب فقهاو د یاغی تعریف داسی کړی دی:

«باغی و اهل بغی هر کسی است که بر امام و پیشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد این فرقه با دعوت و درخواست آن امام و یا کسی که آنرا امام تعیین و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائی مگر آنکه توبه نمائید»[۲]

اتم ډول: اتم ډول هغه لویه ډله ده چی د یو ظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړی، داسی حکومت چی په جبر او زور قائم شوی وی، امیران، والیان او چارواکی یې فاسق وی. پداسی حال کی چی پاڅون کوونکی د عدالت او حدود الله د اقامت او د حقوق الله او حقوق العباد داحیاء له پاره پاڅون کړی وی، او د دوی له ظاهری حالت څخه داسی څرګند یږی

۱- کتاب الام خلورم ټوک پ ۱۳۵ مصنف: امام شافعی، بیروت چاپ ۱٤۰۲ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤۰۷ مخ.

۲- تبصرة المتعلمین ص ۸۱۰، مصنف: علامه «حسن بن یوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ۱۳٤ مصنف: محقق علامه حُلی «ابو القاسم نجم الدین جعفر بن حسن.

چي نيک او ښه وګړي دي، فسق او فجوريې نه وي کړي.
داسلامي امت فقهاؤ د دغي ډلي په هکله ويلي دي: چي مؤمنانو مصلحينو ته پکاردي چي د دوي او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسي ډول چي حکومت ته ووايې چي دپاڅون کوونکو غوښتني ومني ځان اصلاح کړي او اسلامي شريعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چي دپاڅون کوونکي ډلي مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهادکي ورسره ګډون وکړي. (١)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو اواهل حديثو دا حکم کړي دي چي دوي هم باغيان دي او دحکومت په خلاف يې پاڅون ناروادي. ځکه يوځل چي ديوامير امارت قائم شوي وي، په مملکت کي يې امن راوستلي وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندي چليږي دهغه په خلاف قيام حرام دي. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طريقه يې حکومت نيولي وي مګر دا چي دغه حاکم دډاګيز کفر مرتکب شي. (٢)

مګر دفقهاؤ اکثريت ويلي دي چي: دغه ډول پاڅون کوونکي باغيان نه دي او د دوي قيام حق دي او نورمؤمنان بايد د دوي ملاتړ وکړي لکه چي امام ابوحنيفه رحمةالله عليه کله چي زيد بن علي بن حسين رضي الله عنه په ١٢١ هـ ٧٤٤م کي داموي خليفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صيب و فرمايل:
«دجهادله پاره دزيد دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دي. »(٣)

١- تفسير معارف القران ٨ ټو ١١٢ مخ
٢- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدير پنځم ټوک ٣٣٧، کتاب السير باب البغاة.
٣- ابو حنيفه حياته وعصره ارا ءه وفقهه ص ٦٣ مصنف شيخ ابوزهره. المناقب لومړی ټوک ٥٥ مخ مصنف ابن البزازي.

چاورته وویل: داسې چې ده نو ته ولې په جهاد کې ورسره برخه نه اخلې
امام صیب په خوب کې ورته وویل: زه د خلکو د هغو امانتونو له امله پاتې یم چې له ماسره یې کینبودلې دي. خو مالي مرسته به هرومرو ورسره کوم.
• او بیا یې لس زره درهمه مالي مرسته ورته ولیږله او استازي فضیل بن زبیر ته یې وویل: امام زید بن علي ته زما عذر وړاندې او بیان کړه.
او ځینې تاریخ پوهانو لیکلې دي: کله چې امام ابو حنیفه رحمه الله د حضرت زید بن علي د پاڅون په هکله وویل چې:
خروجه یضاهي خروج رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم بدر.
او پوښتونکي ورته وویل: داسې چې ده نو ته ولې نه ملګرې کیږې امام صیب په خواب کې ورته وویل:
«لو علمت ان الناس لایخذلونه ویقومون معه قیام صدق لکنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه.»(١)
یعنې که زه پوهیدلای چې وګړي به دې نه شرمنده کوي او له ده سره په صداقت سره دریږي نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده د مخالفینو په مقابل کې به مې جهاد کړی وای.
په هر صورت د څلور سوه ملیونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنیفه رح که په وسله وال جهاد کې له امام زین العابدین زید بن علي.» سره ګډون نه وکړی مګر مالي مرسته یې ورسره کړې وه او نور وګړي د ده په دعوت ورسره ملګري شوي وو او بیعت یې ورسره کړی و.
دغه راز کله چې په ١٤٥هـ ٧٦٨م کې محمد نفس زکیه د عباسیانو د دویم خلیفه ابو جعفر منصور عباسي په خلاف پاڅون وکړ او په مدینه منوره کې یې د عباسیانو د حکومت په

١- روض النفیر . ٢٦٠ مخ امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی . ١٤٠ مخ مناظر حسن ګیلان .

خلاف د جهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستی کولو فتوی جاری کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړی.
خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کی خواوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسی څخه په زور بیعت اخیستلی دی او د مجبور وګړی بیعت نه صحیح کیږی. هماغه وچې د مدینې منوری خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کی د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه د ورور له پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالی مرستی سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې د هغه د جهاد تائید وکړ تر دی چې د غه د واړه ورونه او د هغوی په سلګونو پلویان په ۱٤٥ (هـ ۷٦۸م کال) کی د عباسی خلافت د واکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (۱)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعی ویلی دی:

«كان ابو حنيفة يجهر بالكلام ايام ابراهيم جهاراً شديداً . » (۲)

یعنی امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسی حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمةالله علیهما او د اسلامی امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسی پاڅون ته بغاوت نه دی ویلی چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکو رولو او پرځای باندی یی د سوچه اسلامی نظام د راوستلو، د أمن او

---

۱ - البدایه والنهایه لسم ټوک ۸٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ۳۷ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ۱۹۷، تاریخ بغداد ۱۳ ټوک ۳٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ۲ ص ۲٥٥ .

۲ - روض النفیر لومړی ټوک ۳۰۰ مخ د امام یافعی تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ۳۰۸

کې د میړه او میرمن ترمنځ صلح، د جګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسې نور چې د هر یو مورد له پاره صلح ځانګړې تعریف لري، خو دلته له دې امله چې په جنګي صلح بحث کولی شي او د جنګ او صلح د موضوع د مختلفو اړخونو بیان دی یوازې د جنګي صلح اصطلاحي تعریف وړاندې کولی شي چې محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربي لغت پوهانو کړې دی او هغه دا دی:

الصلح: هو رفع الحرب و المخاصمات على شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد يرفع النزاع. (١)

ترجمه: *صلح په شرعي اصطلاح کې د جنګ بندول او شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي، پر هغو شرطونو سره چې د صلح د شرطونو په نوم سره یادولی شي، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږي چې جنګ، شخړه او نزاع پرې ختمیږي، برابره خبره ده که نزاع لفظي وي او که وسلواله وي.*

د صلح دغه اصطلاحي تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چې پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتي وي، که محاربوي او که ازدواجي وي ټولې پکې رادرومي. دغه راز محاربوي هر ډول صلح هم پکې راځي، برابره خبره ده که د مسلمانانو او کفارو ترمنځ وي او که د کومې اسلامي ډلګۍ او د هغوی د مسلمان حاکم ترمنځ وي، او که د دوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وي، حقوقي وي، که سیاسي وي او که جغرافیوي دغه ګردې صلح احتوا کوي، او پکې رانغاړې یې.

د صلح شرعي حکم:

په اسلامي شریعت کې هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړې ختمول روا دي خو پدې شرط چې حلال پکې حرام نه کړای شي او حرام پکې حلال نه کړای شي. یعنې په سوله کې اسلامي حدود په نظر کې ونیولی شي او د غیر شرعي اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

١ - مفردات القرآن ص ٢٩٢، القاموس المحيط ج ٢ ص ٨٣٩، معجم الوسيط ج ١ ص ٥٢٠، ألمنجد ج ١ ص ٤٣٢

حدود الله دپلی کولو په تکل پاڅون کړی وی. بلکی داحق پاڅون او جهاد دی او پرمؤمنانو یې ملاتړ فرض دی.
بغاوت هغه ته ویل کیږی چې داسلامی حکومت دیو عادل، متقی او متشرع حاکم په خلاف دمفسدینو او فاسقانو له پلوه دعادل، پاچا او اسلامی نظام دنسکورولو له پاره وی.
پر مسلمانانو باندی فرض دی چې د دغه ډول نامشروع او اسلام دښمنه بغاوت دختمو لو له پاره دحکومت ملاتړ او ملگرتیا وکړی.

احکام او مسائل

مفسرینو او فقهاؤ د دغو مبارکو ایاتو نو په تفسیر کی د یاغیانو په باره کی یو شمیر فقهی او شرعی مسائل بیان کړی دی چې لنډیزیی په لاندی ډول وړاندی کولی شی:
الف: دیاغیانو دځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کی گډون کول فرض کفائی دی. که یو شمیر خلکو گډون پکی وکړله ټول أمت څخه بس والی کوی.(۱)
ب: یاغیان مسلمانان دی په بغاوت سره نه کافریږی.
ج: لومړی به دعوت ورکولی شی چې له بغاوت څخه لاس واخلی نو که یې ومنله ښه وترښه او که یې ونه منله جنگ به ورسره کولی شی خو په جنگ کی به حکومت دغه لاندی شرعی احکام او مسائل په نظر کی نیسی:
لومړی: حکومت به دجنگ پیل نه کوی. یعنی ترڅو چې یاغیانو جنگ پیل کړی نه وی حکومت به یې ابتداء نه کوی.

۱- فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۴ دبیروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفی متوفی ۸۶۱هـ ۱۴۸۴م
تفسیر مدارک پنځم ټوک ۶۹ مخ دلاهور چاپ مصنف امام نسفی عبدالله بن احمد حنفی متوفی ۷۰۱هـ ۱۳۲۴م.

دویم: له جنګ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دي.

دریم: جنګي بندیان به یې نه وژني.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شي او نه به یې ولجه کوي.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځې کولی نه شي.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کې له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستې او کومک غوښتنه به نه کوي.

اووم: د هغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوي.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوي. یعني اور به ورته نه اچوي.

نهم: ونې به یې نه قطع کوي او نه به یې له بیخ څخه وهي.

لسم: که په جنګ کې یاغیان قتل کړای شي نو په دار ځوړند کول یې حرام دي. د تشهیر په خاطر. د غه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دي.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندې د اوبو او ارتزاقي مواد و بندول روادي پردې شرط چې ښځې او کوچنیان یې ورسره نه وي.

دوولسم: له جنګ څخه تښتیدونکي یاغیان او ماتې خوړلي به تعقیبولی نه شي.

دیارلسم: د یاغیانو ښځې. خویندې میندې اولونه به نه قتل کولی شي نه به وهلی شي نه به بندي کولی شي که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړي پیغورونه ورکړي او ستغې سپورې هم ورته ووایې.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولي وي نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیر ته ورکوي.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کې د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شي نو مصرف کول

يې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګربې ضرورته روانه دي.

شپاړسم: کله چې یاغیان تسلیم شي نو که په جنګ کې يې د حکومت وګړي وژلي وي یا يې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولی شي نه تاوان ورڅخه اخیستلی شي او نه کومه بله سزا ورکولی شي. (۱)

علامه الوسي حنفي (متوفی ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسیر ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسیر کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته فرمايلي يې دي: **«يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغِيَ مِنْ هذهِ الْأُمَّةِ؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ أَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيُؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *ای د أم عبد د مور زويه: ایا ته پوهیږې د هغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وويل: الله او د هغه رسول ښه پوهيږي. ويې فرمايل: په یاغي کې د الله حکم دا دی چې ټپي به يې نه تعذيبوي، بندي به يې نه شي وژلی، تښتېدونکي يې تعقیبولی نه شي او مال يې تقسیمولی نه شي.*

اوولسم: کوم یاغیان چې په جنګ کې ونیول شي تر هغه پورې به يې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښېمانتیا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به دا ژمنه ورڅخه واخلي چې بیا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شیعه مذهب فقهاو، ويلي دي:

یاغیان پر دوه ډوله دي: یو هغه چې «ذی فئه» وي، یعنې منظم او تنظیم ولري او د

۱- فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷ مخ، کتاب السیر باب البغاة، ألفقه علی المذاهب الأربعة پنځم ټوک ۴۱۷-۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، د بیروت چاپ.

۲- تفسیر روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسیر قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

جنگیالیو په منظمه توگه روزنه کوی، ددغی ډلی په باره کی حکم دا دی چی حکومت ورسره و جنگیږی، او که ټپی یې ونیول شی وژلی شی، او تیښته کوونکی یې تعقیبولی شی ترڅو په بشپړه توگه تیت او پرک شی او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلی شی.

دویم ډول «غیر ذی فئه» یاغیان دی. او دا هغه دی چی تنظیم او سازمان او گوندی تشکیلات ونه لری؛ بلکی یوازی هماغه کسان وی چی په معرکه کی موجود وی.

د یاغیانو ددی ډلی په باره کی حکم دا دی چی مجروح یې اعدام کولی نه شی، او تښتیدلی یې تعقیب کولی نه شی. (۱)

پاتی شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلی دی چی اموال یې لوټ کولی نه شی، ښځی او اولادونه یې د بندیانو په توگه نیولی نه شی. مگر د یاغیانو هغه اموال چی د جنگ په ډگر کی ونیولی شی د غنیمت په توگه ورڅخه اخیستلی شی. (۱)

اتلسم: که یاغیانو دبغاوت په مهال کی پر کومه سیمه قبضه کړی وی او د سیمی له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلی وی او بیا په همدغه کال کی اسلامی حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسی او یاغیان ختم کړی نو اسلامی حکومت ته روانه ده چی په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړی، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکی مصرف کړی وی او که په نامشروعو لاروکی یې لگولی وی.

مگر که د سیمی اغنیاء یې په خپله رضامندی ورکوی نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولی شوی سیمه کی شرعی محکمی جوړی کړی وی او د سیمی د خلکو ترمنځ یې پریکړی او فیصلی کړی وی او بیا اسلامی حکومت دوی ختم کړی او سیمه ورڅخه ونیسی نو که چیری د هغوی کړی فیصلی له شریعت سره سمی وی. اسلامی

۱- فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری - جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملی - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پرېږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړ نه وی نو اسلامی حکومت حق لري چې د هغوی فیصلې منسوخې کړي.

نویشتم: په اسلامی محاکمو کې د یاغیانو شهادت قبلولی نه شي ځکه چې هغوی د عادلانه شرعی نظام او حکومت په خلاف قیام او جنګ کړی دی، چې په اسلامی شریعت کې فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کې نامنظور دی. امام محمد رحمة الله علیه ویلی دی: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنګ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شي او که جنګېدلی وی نو بیا نه شي قبلولی.(١)

دوهم ټوک

دصلحې احکام

تفسیر پوهانو د سولې مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتونو په تفسیر کې په زیات تفصیل سره بیان کړي دي چې زه یې دلته نچوړ یعنې خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخر الدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ١٢٢٩ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کې چې په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلي دي:

د صلحې شرعی حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو تر منځ وی ځکه خو الله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلی دی او بینهم یې نه دی ویلی. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلی دی. یعنی د تاسې د ورونو تر منځ بین اخوة یې نه دی ویلی. مطلب دا دی چې که شخړه د ډېرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

١ - تفسیر جصاص دریم توک ٣٠٤-٤٠٤ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ٣٧٠ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم توک ٣٣٧-٣٣٨ باب البغاة کتاب السیر.

کسانو ترمنځ وی سوله یې په منځ کی وکړئ.
دغه راز ورونه عام دي که سکنی ورونه وی، یعنی له یو مور او پلار څخه وی او که دینی ورونه وی په منځ کی یې سوله وکړئ.
دغه راز دجنګ کلیمه هم عامه ده که وهل ټکول یې سره کړی وی، که یو بل ته په مورچل کی سره ناست وی او که سوک څپیړه یې سره کړی وی یا یې ناندری سره وهلی وی او یوبل ته یې ستغی سپوری سره کړی وی او بیا سره مرور او یوله بل څخه خفه او ماښیجن وی نو تاسی یې په منځ کی سوله وکړئ. (۱)
ب: که سوله کوونکی دځواک او قدرت خاوندان وی او دجنګ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او دسولی خپل تجویز قبلولی شی نو بیا صلحه کول پری واجب دی ځکه چی الله تعالی امر کړی دی چی «فاصلحوا بینهما» یعنی د دواړو جنګ کوونکو ډلو تر منځ سوله وکړئ. نو امردوجوب له پاره دی.
ج: که دخپلی سولی تنفیذ قدرت نه لری دهغوی په باره کی أمر دندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چی دجنګ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړی. ځکه چی دخیر او ثواب کار دی او کیدای شی چی د دوی ذمنځګړیتوب په توسه دهغوی ترمنځ اوربند او سوله وشی. (۲)
د: که چیری د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلو جنګ دمادیاتو او سیاسی اقتدار په خاطروی او دیوې ډلی جنګ هم دحق په خاطر او داسلامی نظام په خاطر نه وی نو مؤمنانو ته پکار دی چی دواړو ته نصیحت وکړی او دیوی ډلی پلوی هم ونه کړی د داړو و ترمنځ دسولی او روغی جوړی هڅی وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسیر پوهانو واجب نه بلکی

۱- تفسیر کبیر ۲۷ ټوک دحجرا سورت ۱۲۹ مخ دبیروت چاپ تاریخ ۱٤۱۷ هـ ۱۹۹۷م.
۲- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤٠١ مخ دابوبکر جصاص تصنیف.
۳- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤٠١ للجصاص حنفی، تفسیر جلالین ٤٢٨ مخ

مستحب گڼلې ده. (۳)

هـ: مصلحین یعنی سوله کوونکي باید متقیان وي او دصلحې کولو په دوران کې په سوچه او سپیڅلې نیت سره دسولې داعیه پیل کړي ځکه چې الله تعالی سوله کوونکو ته په خطاب کې فرمایلي دي:

«وَاتَّقُواْ اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» اوله الله تعالی څخه دسولې کولو په پروسه کې وویریږئ ای مصلحینو څو الله تعالی پر تاسي باندې رحم وکړي او سوله مومثبته نتیجه ورکړي، دالله تعالی په نزد داجر او ثواب مستحق وګرځیږي.

سوله کوونکو ته پکار دي چې په دوی کې د دې صلاحیت، ظرفیت او استعداد وي چې ددوه کسانو تر منځ روغه جوړه وکولی شي. دجنګ او ر مړ کولي شي نو دوی ته لازم دي چې مسلمانانو ته خیرورسوي او سوله یې وکړي.

دویم دا چې مصلحین په خپله سوله کې کوم شخصي مادي غرض ونه لري، سوله یې له ځان ښودنې څخه پاکه وي.

د: دسوله کوونکو داشرعي مسئولیت دي چې له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم کړي چې د دواړو ډلو ترمنځ دجنګ باعث ګرځیدلي دي او د دوی ترمنځ یې ور وري په دښمنۍ سره بدله کړې ده.

ز: کله چې سوله کوونکې د دواړو ډلو ترمنځ سوله کوي نو د دائمي سولې له پاره به هلې ځلې کوي او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پریکړه او فیصله کوي، دخپلوي، دوستي، لساني، قومي، سیمه ئیز تعصب، ناروا ننګ او جاهلي غیرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (۱)

۱- تفسیر صفوة التفاسیر دریم ټوک ۲۳٤ مخ دبیروت چاپ ۱٤٠۲ هـ - ۱۹۸۱ م ای فان رجعت وکفت عن القتال فاصلحو ابینهما بالعدل، دون حیف علی احدی الفئتین

او هغه داسي چي د سولي كولو په مهال كي د ظالم پلوي وكړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي كړي ځكه چي پداسي كولو سره سوله كوونكي له ايمان څخه وځي لكه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْاِيْمَانِ.»** [1]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويې فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملګرتيا وكړه چي د مظلوم په مقابل كي يې پياوړئ كړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملګرتيا ورسره كوي، پلوي او مرسته يې كوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان كي روايت كړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پكار دي چي په سوله كي اسلامي عدل او انصاف په نظر كي ونيسي او په سوله كي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه د الله تعالى حكم دي او سوله كوونكو ته يې فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ٩- آيت ٢٦ سپاره ٤٩ سورت)

يعني كله چي دوه جنګ كوونكي ډلي خپل منځي جنګ بند كړي او سولي ته غاړه كيږدي نواي سوله كوونكيو تاسي د هغوي دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وكړئ: بيشكه چي الله تعالى له عدل او انصاف كوونكو سره مينه كوي.

ځكه چي دوي د الله تعالى د عدل او انصاف كولو پر حكم باندي عمل كوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيك عمل كي هڅي كوي او په انصاف

١- مشكوة دويم ټوک ٤٣٦ مخ د كراچي چاپ دچاپ تاريخ ١٣٩٩ هـ

سرد يې سرته رسوی.

دسولې د ينی ارزښت

داسلام په مقدس دين کی سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لری ان تردی چی ددوه کسانو یا ډلو یا دوه ملتونو تر منځ په سوله او روغه جوړه کی که اړتيا ورته پيدا شی نو اسلام ددی خبری اجازت ورکړی دی چی سوله کوونکی دروغی جوړی په دوران کی درواغ ووائی، سره له دې چی درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره ګناه ده مګر ددی له پاره چی دخلکو ترمنځ دذات البينی اختلافی فساد او وينو تويولو مخه ونيول شی درواغ ويل روا دی او شريعت دی ته درواغ نه دی ويلی لکه چی امام بخاری رحمة الله عليه په صحيح بخاری کی حديث روايت کړی دی چی په هغه کی رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی:

۱- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِى خَيْرًا اَوْ يَقُولُ خَيْرًا»(۱)

ترجمه: *هغه څوک درواغجن نه دی چی دخلکو ترمنځ سوله کوی، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او ګټه رسوی او يا دخير او ښيګړی خبره کوی.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کی داسی روايت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّه اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَة قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَيْءٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللّهِ يَقُولُ: لَاُعَدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

۱- صحيح بخاری څلورم ټوک حديث ۲۴۰۳ باب ليس الكاذب الذى يصلح بين الناس. كتاب الصلح

۲ سنن ابی درود، دويم ټوک ۳۲۶ مخ كتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ۴۹۱۳ دملتان چاپ دچاپ تاريخ سنه ۱۳۱۶هـ ۱۹۳۹م

فِي الحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالْمَرْأَةُتُحَدِّثُ زَوْجَهَا. » (۲)

ترجمه: *له حميد بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معيط څخه روايت کړی دی چی هغې رضی الله عنها ويلي دی: ما له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه نه دی اوريدلی چی په هيڅ يو شی کی يې د درواغو ويلو اجازت ورکړی وی پرته له دری امورو څخه او رسول الله صلی الله عليه وسلم وچی فرمايل به يې: دری ډوله وګړی که درواغ هم ووايې زه يې درواغجن نه ګنم:*

الف: يو هغه سړئ چی دخلکو په منځ کی سوله کوی. دی درواغ خبره کوی او په هغی سره يې مقصد اصلاح او روغه جوړه وی.

ب: دويم هغه سړی چی په جنګ کی درواغ وايې او ددښمن په وړاندی لاپی وهی، يا مجاهدينو ته دمدد رارسيدو يا د ثبات له پاره نوری خبری کوی او په درواغو ژمنی ورسره کوی.

ج: دريم هغه سړئ چی خپلی ميرمن ته درواغ وايې چی دی زيات ه مينه ورسره لري. داددی له پاره چی ازدواجی نظام يې له تباهی څخه وژغورل شی، او که نه په حقيقت کی داسی نه وی لکه څرنګه چی په خوله ورته وايې، يا ميرمن ميړه ته دغه ډول خبری په درواغو کوی.

تشريح: ډيرو حديث پوهانو ددغه حديث په تشريح کی زيات طولانی بحثونه کړی دی چی دهغوی ټولو ذکر کول دلته ممکن نه دی صرف دموضوع داهميت د ثبوت په خاطر ددوو امامانو تشريح په زيات لنډيز سره ذکر کوم څو درنو لوستونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شريعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن عمرو بن عوف المزني رضي الله تعالى عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:

«أَلصُّلحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً» [۱] رواه ابوداود وابن ماجه والترمذى

ترجمه: *له عمرو بن عوف مزني رضي الله عنه څخه روايت شوی دی چې په تحقيق سره رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دي، مگر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شيان حرام وگرځوي او يا حرام شيان حلال وگرځوي. او په مسلمانانو باندې پرهغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول يې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کينبودل شوي وي مگر د داسې سوله ئيز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وگرځوي او يا حرام حلال وگرځوي.*

دا حديث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخريج او روايت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله عليه د پورتني حديث په شرح کې ليکلي دي:

قوله «الصلح جائز» ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل كل صلح الا ما استثنى: والى العموم ذهب ابوحنيفة ومالک واحمد والجمهور.» [۲]

ترجمه: د حديث دا جمله چې صلح په اسلامي شريعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعيت څخه مستثنى شوې وي، امام ابوحنيفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ويلي دي چې نظر په دغه پورتني حديث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

۱- سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۶، طبع مصر مصطفى بابى

۲- نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ۴۰۷، بيروت دارالفکر

شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ۳۸۸هـ ۹۱۱م کال) دسولی د یوبل حدیث په شرح کی ویلی دی:

«وفی الحدیث حث وترغیب فی اصلاح ذات البین واجتناب عن الفساد فیها ، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بین المسلمین ، وفساد ذات البین ثلمة فی الدین ، فمن تعاطی اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق ماینالہ الصائم القائم المشتغل بخویصة نفسه.»[1]

ترجمه: *په دغه حدیث کی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هڅو نه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دی. دا ځکه چی سوله کول دالله تعالی په رسی یعنی قرآن کریم منګولی لګول دی او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقی له منځه وړل دی، پداسی حال کی چی تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دین کی سووری پیدا کول دی. نو هغه چاچی دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځی اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چی دنفلی روژی نیونکی او دشپی د نفلی عبادت کوونکی له مرتبو څخه اوچته ده . ځکه چی هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دی پداسی حال کی چی سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.*

امام غزالی: داسلامی امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحانی شخصیت امام غزالی ابوحامدمحمد بن محمد غزالی متوفی سنه ۵۰۵هـ ۱۱۲۸م په خپل کتاب احیاء العلوم کی په صلحه کی ددرواغ ویلو په باره کی طولانی بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړی دی چی درواغ ویل پکی روا دی او اسلامی شریعت اجازه پکی کړی ده أن تر دې چی امام غزالی رحمه الله په ځینی مقاماتو کی له رښتیا ویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلی دی چی

۱- عون المعبود شرح ابی داود ۱۳ دیارلسم توک ۲۱٤ مخ باب فی اصلاح ذات البین، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ۱٤۱۵هـ - ۱۹۹۵

دادی د نوموړی امام د کلام خلاصه د هغه په عبارت کی وړاندی کوم:

الکلام وسیلة الی المقاصد فکل مقصود محمود یمکن التوصل الیه بالصدق والکذب جمیعا فالکذب فیه حرام، وان امکن التوصل الیه بالکذب دون الصدق فالکذب فیه مباح ان کان تحصیل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان کان المقصود واجباً، کما ان عصمة دم المسلم واجبة. فمهما کان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفی من ظالم فالکذب فیه واجب مهما کان لایتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البین ان استمالة قلب المجنی علیه الا بالکذب فالکذب مباح، الاانه ینبغی ان یحترز منه ما أمکن، لانه اذا فتح باب الکذب علی نفسه فیخشی ان یتداعی الی ما یستغنی عنه والی مالا یقتصر علی حد الضرورة، فیکون الکذب حراما فی الاصل الا لضرورة. (١)

ترجمه: *خبری کول اهدافوته د رسید لو وسیله ده، نو هر هغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او د دروغ ویلو دواړو سره ممکن وی د دروغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی د هغه تر لاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په دروغ ویلو سره تر لاسه کیږی نو که چیرې د غه مقصد مباح وی د دروغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد تر لاسه کول واجب وی نو د دروغ ویل پکی واجب دی.*

د مثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه د مسلمان ژغورل فرض دی نو د هغه د ژغورلو له پاره د دروغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کور کی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه د بی گناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تا الیدلی دی؟ نو که ته په د غه صورت کی رښتیا وواییې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی گناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی د مظلوم د ژغورنی له پاره د دروغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته وو وایه: ما نه دی لیدلی یا زما کور ته نه دی راغلی.

د غه راز که چیری د جهاد مقصود له دروغ ویلو پر ته نه تر لاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له دروغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له دروغ ویلو پرته د طرفین یا د یو پلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

١- احیاء علوم الدین دریم ټوک ١٢٧ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، د بیروت د دار المعرفة چاپ

درواغ ويل مباح دي.

په هر صورت له دي امله چې درواغ ويل په اسلامي شريعت كه حرام دي نو تر څوپوري چې ممكنه وي بايد احتراز او ډډه ورڅخه وكړای شي، ځكه چې يوځل پر ځان باندي د درواغ

- ويلو دروازه پرانستلي شي نو بيا د دي ويره پيدا كيږي چې له ضرورته پرته به هم درواغ وايي او عادت به يې وګرځيږي.

له پورتني بيان څخه دا ثابته شوه چې دا امام غزالي رحمه الله په نزد دمقاصد و په اعتبار درواغ ويل شرعا په دري ډوله دي: ١ - حرام ٢ - واجب ٣ - مباح او بيا امام غزالي رحمه الله هغه نبوي احاديث هم ذكر كړي دي چې په هغو كې استثنائي صورتونه بيان شوي دي چې دهغو له جملي څخه دبخاري او ابو داود ذكر شوي حديثونه دي او نور يې په لاندي ډول دي:

٣- وقالت اسماء بنت يزيد: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :

«كُلُ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلى ابْنِ آدَمَ أَلَا رَجُلٌ كَذِبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»

ترجمه: *حضرت اسماء بنت يزيد چې جليل القدره صحابيه ده رضي الله عنها ويلي دي: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: دبنيا دم دهري درواغ خبري ويلو ګناه پر هغه باندي ده، پرته له هغه سړي څخه چې دمسلمانانو په منځ كې په صلحه كولو كې درواغ وايي.*

دا حديث امام احمد په خپل مسند كې او امام ترمذي په خپل سنن كې روايت كړي دي، او امام ترمذي ويلي دي: دا حديث حسن صحيح دي.

٤- و رُوِيَ عَنْ أَبى كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتى تَصَارَ مَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتى أَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِى وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَىْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. [١]

ترجمه: *له ابوكاهل أحمسي قيس بن عائذ كوفي رضي الله عنه څخه روايت كړای شوي دي چې*

---

١ - احياء علوم الدين ج ٣ ص ١٣٧ رواه الطبراني ٢ - الاستيعاب ج ٤ ص ٣٠١ حافظ ابن عبدالبر ٤٦٣ هـ

ویلی یې دي: یوځل د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یو بل ته ستغې سپورې وکړې تردې چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په دروغو مې ورته وویل: ته ولې فلاني ته په غصه او ورڅخه مروریږې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکۍ سره یادولې؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته مې په دروغو د ده له پلوه داسې وویل تر دې چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان مې په دروغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبي صلی الله علیه وسلم له خپل د غه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابوکاهله! د خلکو ترمنځ سوله کوه. یعنې که څه هم په سوله کې دروغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبراني روایت کړی دی.

٥- وَعَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلَابِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِي أَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الْفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أَوْ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا. رواه الطبراني. (١)

ترجمه: او له نوّاس بن سمعان کِلابي څخه روایت دی چې ویلی یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کې وفرمایل: څه دي ماله چې زه تاسې وینم چې په دروغو ویلو کې داسې لوغړیږئ لکه پتنګ چې په اور کې لوغړیږي؟ د بنیادم هره دروغ خبره کول پر هغه باندې لیکلې شي، مګر هغه دروغ چې مجاهد یې د غازیانو د مورال او چتولو او د ښمن د وارخطا کولو له پاره په جنګ کې وایې، د غه دروغ ویل روا دي ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړی د دوه داسې کسانو ترمنځ سوله کوي چې د هغوی دواړو ترمنځ د ښمني وي، او سوله کوونکې د هغوی دروغې جوړې په خاطر دروغ وواېي نو په عمل نامه کې یې نه لیکل کیږي. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وي او د هغې د پخلا کولو او رضامندۍ په خاطر هغې ته دروغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبراني (متوفی ٣٦٠هـ ٩٨٣م کال) په خپل معجم کې روایت کړی دی.

١- احیاء علوم الدین ج ٣ ص ١٣٨ بیان ما رخص فیه من الکذب

دامام شوكاني نظر:

امام شوكاني رحمه الله (متوفى ١٢٥٠هـ ١٨٧٣م كال) په خپل كتاب نيل الاوطار كې له طولاني بحث او تحقيق څخه وروسته ويلي دي:

«واتفقوا على جواز الكذب عند الاضطرار كما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ينفي كونه عنده ويحلف على ذلك ولا يأثم.» (١)

ترجمه: *داسلامي امت فقهاؤ پردې باندې اتفاق كړى دى چې دسخت مجبوريت په مهال كې دروغ ويل روا دي لكه چې يو ظالم ديو بې ګناه سړي په ناحقه سره دوژلو اراده وكړي او هغه بيچاره له تا سره ځان پټ كړي او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وكړي نو تاته پكار دي چې هغه ته انكار وكړي او ورته ووايه چې له تا سره نشته او كه پردې باندې قسم هم ورته وكړي نو پرې نه ګنهګاريږې.*

دازهرپوهنتون دشيخ منصور على ناصف فتوى:

دمصر دازهر دپوهنتون معاصر سكالر او محدث شيخ منصور على ناصف په خپل كتاب غاية المأمول شرح تاج الاصول كې پدې باره كې ويلي دي: **«وانما جاز الكذب و هو حرام في هذه الامور لأهميتها، فان الجيش حصن الامة فاذا انكسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس كل مصيبة وبلاء والوفاق اصل كل خير وفلاح، و لاسرة الزوجية هي الافراد التي تتكون منها الأمة فاذا نشأ الا ولادبين ابوين لانزاع بينهما بل يتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذريتطيبة و نباتاً حسنا يكون دعامة قوية في أمة تعيش في هناء وسعادة.»** (٢)

١- نيل الاوطار اووم ټوک ٢٩٢ باب الكذب في الحرب دمصطفى بابي دمصر چاپ

٢- غاية المأمول پنځم ټوک ٤٤ مخ دبيروت چاپ.

ترجمه: *په تحقیق سره د رواغ ویل په دغو دري امورو کی رواشوی دی سره له دی چی د رواغ ویل شرعاً حرام دی. علت یې دادی چی دری واړه امور د أمت په بقاء او سالمیت کی بنستیز نخچ لری. ځکه چی فوځ د اسلامی امت د سالمیت ټینګه کلا ده که چیری دغه کلا ماته شی نو اسلامی امت به دړی وړی او د دښمن په لاس به تالا ترغه شی.*

نو که چیری د دغی کلا د ژغورنی له پاره د رواغو ویلو ته اړتیا پیداشی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړی ده.

په سوله کی د رواغ ویل ځکه روا دی چی خپل منځی جنګونه، شخړی او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسی حال کی چی اتفاق، ورورولی، خپل منځی روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هر ډول نیکمرغیو اساس دی. نو که چیری د جنګونو اختلافاتو او شخړو د ختمولو له پاره او د امنیت او ورورولی د اعادی له پاره په سوله کی د رواغ ویلو ته سخت ضرورت شی او له د رواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وی نو اسلامی شریعت اجازه ورته ورکړی ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجی تړون د کهول او بیا د ټولنی د جوړیدو بنسټ دی نو که چیری په داسی کهول کی د اولاد روزنه وشی چی د مور او پلار تر منځ نزاع نه وی بلکی مینه او متقابله احترام وی نو اولاد نیک وی او د ټولنی ګټوره ستن وی نو که د زوجینو ترمنځ د سوله ئیز ژوند د تداوم له پاره د رواغ وویل شی روادی.

سوله کول د الله تعالی حکم دی

دخلکو ترمنځ سوله کول د الله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته يې د قرآن کریم دانفال په سورت کې داسې فرمايلي دي:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ. [۱]

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسی له الله تعالی څخه وويرېږئ او په خپل منځ کې سوله او د الله تعالی او د ده د رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چيری تاسی مومنان یاست.*

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی د ایمان او اسلام د صحت له پاره دا شرط لګولی دی چې له الله تعالی څخه وويرېږئ او په خپل منځ کې نزاع او جنګونه، شخړې او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چې الله تعالی ستاسی ترمنځ اختلاف، بې اتفاقي او خپل منځي هر ډول، لفظي وي او که وهل ټکول او يا قتلان وي، کورني وي او که اجتماعي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلو يا دوه اسلامي حکومتونو او يا دوه ملتونو یاد ملت او حکومت ترمنځ وي حرام ګرځولی دی.

نو هر هغه څوک چې ريښتيني مومن او مسلمان وي هغه په خپل منځ کې له اختلاف څخه ډډه کوي. او که احياناً د نفس او شيطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پيدا شي برابره خبره ده دغه اختلاف عقيدوي، که علمي وي، حقوقي وي او که سياسي وي، په غلطۍ سره وي او که په قصد سره وي، په خپله وي او که د نورو په لمسون وي. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په خپل منځ کې سوله سره وکړي او د اسلام او مسلماني حقيقت په ځانونو کې پيدا کړي.

تقوی: په پورتني مبارک آيت کې د سولې د تحقق له پاره بنسټيز معيار او شرط تقوی او له

---

۱ - د انفال سورت لومړی ایت نهمه سپاره ۸ سورت.

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو ، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی ټاکلی دی. او دایو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنگیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو دکلونو کشاله په خوساعتونو ؛ بلکی په څوملتونو او دقیقو کی هواریږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توګه یې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ٤٠هـ ، ٦٦١م امیرالمؤمنین علی رض دخوار جوله پلوه شهید کړای شو ، نو دهغه له تدفین څخه وروسته دحضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلوینبت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته یې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مگر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنگ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه ترډې چی د ٤١هـ، ٦٦١م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواؤدجنگ ډگر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلوینبت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره یې پر مرگ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو ، مدائن دشام ، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ۳۵۰۰ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو گنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره « یو لک » شامی فوځ سره دکوفی پلوته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهرته څیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (١)

---

١ - الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٤٤٥ مخ دبیروت د ١٤٠٨هـ ، ١٩٨٩ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ.

امام حسن رضی الله عنه د جنگ له پیل څخه د مخه یوه ورځ کله چې دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان ورپه یاد شو چې ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسې چې له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چې هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پرمنبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله وکړی.

له بل پلوه کله چې حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمرو بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوی دی او تر هغه پوری به یو هم په شا لاړ نه شي چې هغه بل یې ختم کړی نه وی. حضرت معاویه رضی الله عنه چې د ابن العاص داخبره واوریده نو په ژړا شو او حضرت عمرو بن العاص ته یې په ځواب کې وویل: ای عمرو! که چیری هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنگ کې قتل کړی او دغه لښکریان هغه ووژنی نو د هغه لښکر د وژل شو یو د کونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوی او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دی لښکر د وژل شو یو د کونډو او یتیمانو پالنه به څوک کوی او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟(۱)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ۲۵٦ هـ، ۸۷۹م کال) په صحیح بخاری کې دغه پیښه په مروی حدیث کې داسې راغونډه کړی او روایت کړی ده:

عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ مُعَاوِیَةَ بِکَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: اِنِّی لَأَرَی کَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتَّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مُعَاوِیَةُ وَاللهِ کَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرُو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

۱- العواصم من القواصم دویم ټوک ۱۹۹ مخ دلاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ۵٤۳ هـ، ۱۱٦٦م.

وَ هؤُلاءِ مَنْ لِي بِأُمُورِ النَّاسِ؟ مَنْ لِي بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِي بِضَيْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمَنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ كُرَيْزٍ فَقَالَ: اِذْهَبَا اِلَى هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَيْهِ وَ قُولَا لَهُ وَ اطْلُبَا اِلَيْهِ فَاَتَيَاهُ فَدَخَلَا عَلَيْهِ فَتَكَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا اِلَيْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ اِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبِ قَدْ اَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِي دِمَائِهَا قَالَا: فَاِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَ كَذَا وَ يَطْلُبُ اِلَيْكَ وَ يَسْأَلُكَ. قَالَ مَنْ لِي بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئًا اِلَّا قَالَا نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبَابَكْرَةَ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ اِلَى جَنْبِهِ وَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَيْهِ اُخْرَى وَ يَقُولُ: اِنَّ ابْنِي هٰذَا سَيِّدٌ وَ لَعَلَّ اللهَ يُصْلِحُ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ». (١)

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دی: ما له حضرت حسن بصری رضی الله عنه (متوفی ١١٠هـ ٧٢٧م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ٤٩هـ ٦٧٢م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه (متوفی ٦٠هـ، ٦٨٢م کال) په مقابل کې دغرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیاری کړې. نو دغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاس رضی الله عنه (متوفی ٤٣هـ، ٦٦٦م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکر و کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

١- صحیح بخاری څلوره توک ٦١٣ مخ کتاب الصلح دملتان چاپ.

ځخه خلاف نه وي.

دصلح ډولونه

په اسلامي شريعت کې په مجموعي توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چې حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفي ٨٥٢هـ ١٤٧٣م) په خپل کتاب فتح الباري شرح صحيح البخاري کتاب الصلح کې ويلي دي:

والصلح اقسام: ١- صلح المسلم مع الكافر، ٢- والصلح بين الزوجين، ٣- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فى الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فى الاملاك أو فى المشتركات كالشوارع.[1]

ترجمه: *او صلح په ډيرو ډولونو ده، لکه صلح د مسلمان له کافر سره، دويم د ميړه او ميرمن ترمنځ سوله کول، دريم: د ياغي او نيا ومنې ډلو ترمنځ سوله کول، ځلورم: د دوه مرورو ترمنځ د پخلاينې روغه کول، پنځم: په خپل منځي جنګ کې د ټپي شويو د ځخمونو سوله کول او هغه داسې چې د ټپي شوي له پاره پر ټپي کوونکي باندې د ديت په توګه پر مال کينبودلو سوله وکړاى شي، شپږم: د دوه برخمنو او ځوکسانو چې په املاک کې سره شريک وي لکه لياره او داسې نور او بيا د هغو په منځ کې اختلاف سره پيدا شي او يو د بل په مخه کې خنډ واقع کيږي او نه يې پريږدي چې ګټنه ورځخه واخلي بيا د دوى ترمنځ د ريم ګړي روغه جوړه سره وکړي.*

د سولې د غه شپږواړه ډولونه الله تعالى په قرآن کريم کې بيان کړي دي چې ځينې ډولونه يې په ځانګړې توګه ذکر کړي دي دا ځکه چې د صلح د غه ډولونه ډير مهم دي، او اهميت يې د متعدي والي په وجه دي، يعنې د اختلاف او جنګ تداوم چې زيانونه يې ټولنې ته متعدي کيږي او ټولنه ورځخه زيانمنه کيږي پداسې حال کې چې صلح يې نه يوازې د اچې جګړه ماروا ړخونو ته ګټه رسوي بلکې ټولنې ته يې هم ګټنه رسيږي نو ځکه الله تعالى په

١- فتح الباري ج ٥ ص ٢٢٧ طبع بيروت داراحياء التراث العربي تاريخ طبع ١٣٤٨هـ

په حضور کې به زما ځواب څوک و وايي او بيا د دغو مقتولينو او وژل شو يو مسلمانانو کونډو ښځو او يتيمانو پالنه به زما له پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي؟

له همدې کبله حضرت معاويه رضی الله عنه له خپل پلوه د قريشو د بنو عبد شمس د قبيلې دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱هـ ۶۷۴م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کريز د بلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹هـ، ۶۸۲م کال) رضی الله عنهما. (۱)

حضرت حسن رضی الله عنه ته د سولې له پاره وليږل او هغوی دواړو ته يې وويل: تاسې دواړه د غه سړي ته لاړ شئ او د سولې کولو وړانديزو رته وکړئ، او پدې باره کې تاسې دواړه خبرې ورسره وکړئ، او د هغه د سولې چې هر څومره او هر څرنګ شرطونه او غوښتنې وي، زما له پلوه د هغو د پوره کولو ذمه واری تاسې دواړه پر غاړه واخلئ.

هغوی دواړه امام حسن رضی الله عنه ته لاړل، له هغه سره يې خبرې وکړې او د معاويه رضی الله عنه د سولې پيغام يې ورته ورساوه. امام حسن رضی الله عنه دوی ته وويل: په تحقيق سره مونږ د عبدالمطلب او لاديو او مونږ د خلافت په ذريعه د غه مالونه د الله مخلوق ته ورکوو، او په تحقيق سره تر اوسه پورې د غه اسلامی امت خپلې وينې بهولې دي او په خپلوو ينو کې لمبيدلې دي. هغوی دواړ و ورته وويل: له همدې امله خو تا ته معاويه رضی الله عنه د سولې وړانديز کړی دی او تا ته د غه او د غه امتيازات درکوی او له تا څخه ستا د سولې د شرطونو پوښتنه کوی. حضرت حسن ورته وويل:

زما د سولې د غوښتنو او شرطونو د پوره کولو ضمانت به څوک وکړي؟ هغوی دواړو، ورته وويل: مونږ دواړه ستا د غوښتنو د پوره کولو د هغه له پلوه ضامن او ذمه وار يو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بيروت چاپ مصنف اما د ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستيعاب فی معرفة الاصحاب دويم توک ۳۷۸ د بيروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی ۴۶۳ هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

حسن رضی الله عنه به دسولی چی هر شرط وړاندی کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې دپوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه دخپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ٥٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایي الله تعالی به دده په ذریعه دمسلمانانو ددوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او دمسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤١ هـ ٦٦١م دربیع الاول په میاشت کی دحضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ٥٩هـ ٦٦٩م کی دپنجشنبی په ورځ دربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی دخپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم ټوک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم ټوک ۳۷۸ دبیروت چاپ ١٤١٥هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦٣هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی ټوک ١٧٤-١٧٥ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم ټوک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم ټوک ٥۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ١٤۳١م الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٤٤٥ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰هـ ١۲٥۳م

امام حسن رضی اللّه عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په شو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرګونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی اللّه تعالی یې نصیب کړی وه، او داللّه تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی «فاتقوا اللّه واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی دتقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرګنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغۍ به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بی سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، داللّه تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دماد یاتو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنګ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاڅه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا دتقوی برکت دی په چا کی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی داللّه تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس څخه پر ته له بل هیچا سره هم جنګ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وګړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خـود چه جـای جنګ و جـدال نیک و بد

کین عالم از صلحها هم میرمد
بسودایي جانان زجان مشتغل
بذکر حبیب ازجهان مشتغل

تقوی په انسان کی داسی صفت او ملکه پیدا کوی چی د ښمنان هم په خپلو سوله دوستوخبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱٤م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیدم که مردان راه خدا
دل دشمنان هم نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام
که با دوستانت خلافست وجنگ(۱)

الله تعالی دې په مونږ ټولو کی، یعنی جنگیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دورورې په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا ځخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

د اسلام په مقدس دین کی دخلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.» (۲)

ترجمه: *نشته خیر او نیکی په ډیروکی له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو د دوی کی*

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ د ملتان چاپ
۲- د نساء سورة ۱۱٤- آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

مگر پرته دهغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي دصدقاتو په ورکولو سره او دنورو نیکو چارو په کولو سره او دخلکو ترمنځ دسولې په کولو سره او هغه څوک چې دغه دری واړه چارې یا هره کومه یوه خاص دالله تعالی درضامندی دترلاسه کولو په خاطر وکړی، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسیر: په دغه مبارک آیت کی الله تعالی نوری ټولی هغه غونډی، مشوری، مرکی او خپل منځی پټ خواله کول بی ارزښته گڼلی دی چې صرف ددنیوی اغراضو او مقاصدو د ترلاسه کولو په خاطر وی؛ بلکی دالله تعالی په نزد صرف هغه غونډی او پټ پټیونی غوره او د ثواب جوگه دی چې ددری اجتماعی چارو د ترسره کولو له پاره وی:

۱- لومړی هغه غونډی چې له بی وزلو او مستمندو، وګړو سره دمرستی کولو په خاطر وی. دهغوی دخوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ دپوره کولو په خاطر غونډه وکړای شی او بیا ددغی غونډی وګړی مشوره سره وکړی او بیا دبشری ټولنی بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او ددی خبری دعوت ورکړی چې دخپلو صدقاتو فرضی وی او که نفلی وی په ورکولو سره دمصیبت ځپلو اوبی وزلو مرسته وکړی.

۲- خلکو ته دنیکو چارو دکولو او له ناوړو چارو څخه دمنعه کولو په خاطر غونډی او مشوریٔ او دټولنی داصلاح په تکل سره غونډیدل او بیا پردی فیصله او مشوره کول چې خپل دامر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحی فریضه او دعوت څرنګ اغیز من ګرځولی شی او دمنکراتو مخنیوی باید څرنګ وکړی شی د دعوت منهج او اسلوب باید څرنګ وی او ..

۳- دریم دخلکو ترمنځ دسولې او روغی جوړی کولو له پاره غونډی او مشورې کول، او دخپلی سولی دپروسی دکامیابو لوله پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أوبیا هغه

پلې کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کې وي او که د جنګونو په ختمولو کې وي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلو يا حکومتونو ترمنځ وي.

يادونه: تفسير پوهانو ويلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کې شامل دي ځکه چې دغه دواړه هم نيکۍ چارې دي.[۱]

مګر دا چې الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهميت باندې دلالت کوي ځکه هر هغه څه چې له تعميم څخه وروسته بيا دويم ځل په خصوصيت سره ذکر کولی شي هغه ډير زيات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو درې واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آيت کې دا شرط لګولی دی چې خاص د الله تعالی د رضامندۍ د ترلاسه کولو له پاره وي. يعنې د دنيوي مقاصدو له پاره نه وي، د رياء او ځان ښودنې له پاره نه وي، د ځانونو د مطرح کولو په خاطر نه وي. او که چيرې د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنيا کې يې د خلکو په انظارو کې سپکوي د سولې هلې ځلې يې له ناکامۍ سره مخ کوي او له بل پلوه له هغو عظيمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بې برخې کيږي چې الله تعالی يې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحينو سره وعده کړې ده او هغه دا دي:

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲٤٥ مخ، تفسير معارف القرآن دويم ټوک ٥٤٦ مخ

دسولې فضائل او ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کی الله تعالی چی د کوم عظیم اجر وعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه تشریح په خپل مبارک حدیث کی داسی کړیده:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ یَقُولُ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنِ اِسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِیْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ۵۹ هـ کال) څخه روایت دی چی ویلی یې دی: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چی ویې فرمایل: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو یا دوه حکومتونو تر منځ سوله وکړه د یوشهید ثوابه ورته واجب او لازم شو.*

۲- عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنْ اَعْطَاهُ اللهُ بِکُلِّ کَلِمَةٍ عِتْقَ رَقَبَةٍ.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ۱۰۳ هـ، ۷۲۶ م کال) رضی الله عنه ویلی دی: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولی دهری خبری کولو په بدل کی دیو مریې دازادولو اجراو ثواب ورکړی.*

۳-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ۱۵۷ هـ، ۶۸۰ م کال) رحمة الله علیه ویلی دی:*

الله تعالی ته له هغه قدم اوگام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چی دخلکو تر منځ دسولی کولوله پاره او چت کړای شی، یعنی په تولو گرځیدوراگرځیدو او سفرونوکی دسولی له پاره گرځیدل راگرځیدل غوره دی. او چاچی د دوه کسانو یادوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته د دوزخ له اور څخه دخلاصون اجر او ثواب په عملنامه کی ولیکی. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه دنجات او خلاصون سبب گرځیږی پدې شرط چی دالله درضامندی په خاطروی. (۱)

۱- تفسیر قرطبی دریم توک ۲۴۷ مع دبیروت چاپ.

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې د خلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضيلت لري ان تر دې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له نفلي روژې نيولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلي دي لکه چې په يو حديث کې يې فرمايلي دي:

«عَنْ أبِي الدَرْدَاء قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ألَا أُخْبِرُكُمْ بِأفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِيَامِ وَالصَلوةِ وَالصَدَقَةِ، قَالُوا: بَلى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: اِصْلَاحُ ذَاتِ البَيْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ البَيْنِ الحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضى الله عنه (متوفى ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روايت دی چې ويلي يې دي: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: ايا زه تاسي ته پر داسي يو عمل خبر درنه کړم چې دغه کول له نفلي روژې نيولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خيراتونو ورکولو څخه زيات افضل او له دغو ټولو څخه زيات ثواب لري؟ صحابه کرامووويل: هو، اى دالله تعالى رسوله راته وېي ښيه حضرت رسول اکرم وفرمايل: دغه عمل دخلکو ترمنځ سوله کول دی. او دخلکو ترمنځ اختلاف او دښمنى پيدا کول او خلک په جنګ سره أچول دا اختلاف اچوونکی دين ختموی.*

امام خطابی رحمة الله عليه ويلی دی: په دغه مبارک حديث کې د خلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغيب او هڅونه ده او دخلکو ترمنځ د اختلافاتو له پيدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکی دعبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوی. پداسی حال کې چې دخلکو تر منځ سوله کوونکی خلکو او ټولنی ته ګټه رسوی، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټوری چاری له فردی چارو څخه زيات فضيلت لری او پدې کې خو هيڅ شک نشته چې د اسلام مقدس دين اجتماعي دين دی. (۲)

۱- سنن ابى داود دويم ټوک ۳۲۵ مخ دملتان چاپ.

۲- عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱۴ مخ مع الزيادة دارالفکر بيروت ۱۴۱۵ هـ، ۱۹۹۵ م.

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی د اسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې د کائناتو د لایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی د سلامتی او روغی جوړی او د تسلیم په معنا سره دی. د اسلام مقدس دین خپلو معتقدینو ته دا ښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی. (۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره د سوله ئیز او ډاډمن ژوند کولو او یوبل ته دزیان نه رسولو حکم کړی دی څو هغه مقصد چی په زمکه کی دانسان په حاکم گرځولو کی دی چی دزمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. د سوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او د هغوی دښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی دانبیاو دبعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمد صلی الله علیه وآله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې د الله تعالی په اذن او د انصارو په بیابیا بلنه هجرت وکړنو د اسلامی حکومت لومړئ بنسټ یې له یوبل سره د سوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی څوارلس یې د مسلمانانو په خپل منځ کی د سوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې د مسلمانانو او غیر اسلامی هغوو ګړو ترمنځ د سوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱- حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶هـ، ۱۹۹م.

چې په مدینه منوره کې سره او سیدلي چې په سرکې یې د یهود یانو درې قبیلې بنو قریظه، بنو قینُقاع او بنونضیر وې. اوله مشرکانو څخه دعربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لامسلمان شوي نه ؤ. او دغه قرار داد، دمدینې په میثاق یعنی تړون او قرار داد سره و نوموړلی شو چې سیرت لیکونکو په اجمالي او تفصیلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاریخي، ابدي لومړی میثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزیاتولو او دخپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحیم

دمدینې میثاق

دا یو تړون دی چې دمحمد نبي امي «صلی الله علیه وسلم» په امر دقریشو او دیثرب او د دوی دپلویانو اوله دوی سره په جنګ کې دګډون کوونکو ترمنځ لیکلی کیږي.

لومړی ماده: ټول مسلمانان ایکې یو امت دی.

دویمه ماده: دقریشو مهاجرین به دپخوا په شان دخپل بندیانو فدیه ورکوي او یوله بل سره به د دیت په ادا ءکولو کې مرسته کوي.

دریمه ماده: دانصارو ټولې قبیلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبیت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به دپخوا په څیر لکه څرنګ چې دمومنانو دود دی دیوبل دیت به ورکوي او هم به دجنګي بندیانو فدیه ادا ء کوي.

څلورمه ماده: دپوروړیو او په اقتصادي بې وزلې کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

پنځمه ماده: دظالمانو، جنایت کوونکو او مفسدینو په خلاف به ټول مسلمانان یوموټي وي که څه هم کوم جنایت کوونکی دکوم مسلمان زوی هم وي.

شپږمه ماده: هیڅ یومومن به هم دکافر په ملاتړ مومن نه قتلوي، او نه به دمؤمن په مقابل کې دکافر پلوي کوي.

ځانګړې توګه ذکر کړې دي، او يو شمير نور سوله ئيز ډولونه يې عام او ضمني بيان کړې دي چې بيا فقهاؤ داجتهاد په ذريعه په تفصيل سره بيان کړې دي، زه غواړم دلته د قرآن کريم په رڼا کې په قرآن کريم کې د سولې ذکر شوي ډولونه هر يو بيلابيل په تفصيل سره ذکر کړم څو د سولې مينه وال په اسانتيا سره د هغوی په شرعي ارزښت پوه شي، او هم په شرعي توګه د سولې داړتيا ضروري مراتب وپيژني:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غير اسلامي ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالی په قرآن کريم کې مومنانو ته داسې لارښونه او حکم کړې دی او ورته فرمايلي يې دي:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْآ اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِيْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چيرې کفار صلحې او روغې ته ميل وکړي نو ته هم (د هغوی د سولې وړانديزو منه او) صلحې ته ميل وکړه او پر الله تعالی باندې توکل وکړه، بيشکه چې الله تعالی هم دی ښه اوريدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندې پوه او ښه عالم دی. او که دوی يعنې سوله کوونکي کفار اراده وکړي چې تا ته دوکه او فريب درکړي په دغه روغه کې نو بيشکه تا ته الله تعالی کافي دی. همدې هغه ذات دی چې تا ته يې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شيخ الهند علامه محمود الحسن ديوبندي په خپل تفسير موضح الفرقان کې د دغو مبارکو آيا تونو په تفسير کې ويلي دي:

په اسلام کې في سبيل الله جهاد په ځمکه کې د فساد او فتنې د ختمولو او د سوله ئيز ډاډمن ژوند د تيرولو او د کلمة الله داعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چيرې د غه عالي مقاصد له وينې تويولو څخه پر ته حاصل شي نو بيا خو د وينې تويولو ته هيڅ حاجت نشته. که چيرې د اسلام مخالفين د روغې کولو وړانديز وکړي تاسې يې هم ورسره قبول

۱ – دانفال سورة ۶۱-۶۲ آيا تونه لسمه سپاره اتمه سورة)

اوومه ماده: که چیری کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړی هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږی او د ټولو مسلمانانو. ذمه واری یوه او سره مشتر که ده.
اتمه ماده: که چیری یهودیان زمونږ اطاعت وکړی نو پر هغوی به هیڅ تیری او ظلم نشی کولائ بلکی له هغوی سره به مرسته کولی شی.
نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وی او انفرادی سوله هیڅ اعتبار نه لری؛ بلکی که له کومی قبیلی سره سوله کولی شی نو په ټولنیزه توګه به کولی شی او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردی سوله نه کوی.
لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځی کله چی یوه ډله راشی نو بله د مه کوونکی ډله به لیږلی شی.
یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دی چی متقیان وی.
دولسمه ماده: د مکی له قریشو سره به نه خومالی مرسته کولی شی، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شی.
دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړی وی نو قاتل به یې قصاص کولی شی مگر دا چی دوژل شوی وارثان په دیت اخیستلو رضامند شی، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټی او سره متحد وی.
څوارلسمه ماده: د هری شخړی او معاملی فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شی.
پنځلسمه ماده: پر مدینه باندی د یرغل کولو په صورت کی د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګی لګښتونو کی شریک او برخمن وی؛ داځکه چی دا به له خپل ټاټوبی او وطن څخه د دفاع جنګ وی.
شپاړسمه ماده: یهودیان به پر خپل دین عمل کوی او مسلمانان به پر خپل دین باندی عمل کوی،
اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو دغه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدنی او د تابعیت حقوق ورکولی شی. مگر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شی سزا به هر ومرو، ورکولی شی.
اتلسمه ماده: د دی معاهدی او تړون پر ګډون کوونکو باندی په یثرب یعنی مدینه کی

هرډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.

نولسمه ماده: دجنايا تو په سزا گانو ورکولو کې به هيڅ ډول او د هيچا له پلوه هم خنډ کيدل او خنډونه پيدا کول زغملې نه شي، دوکه ورکوونکي او تړون ماتوونکي به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نيکي کوونکي به په حفاظت کې وي.

شلمه ماده: دمديني گاونډيانو او په مدينه کې پناه اخيستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندي به هم هيڅ ډول تيري نه شي کولای.

يويشتمه ماده: د دغه تړون دبرخوالو ترمنځ که چيري کومه شخړه او پيښه منځته راشي چې له هغې څخه دفساد پيدا کيدو، ويره وي نو فيصله به يې محمد صلى الله عليه وسلم د الله تعالى له قانون سره سمه کوي.

دوه ويستمه ماده: دمکې قريشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولی.

درويشتمه ماده: له چاسره په سوله کولو کې به د دې معاهدې ټول اړخونه گډوی. يعنی دمسلمانانو په شان به يهوديان هم د داسي صلحنامي پابند وي چې له کومې بهرنی قبيلې سره شوي وي.

څليريشتمه ماده: د دې تړون هر فريق دخپلې سيمې دساتنې او له هغې څخه به د دفاع ذمه واروي.

پنځه ويشتمه ماده: دغه تړون ظالم او تيري کوونکي ته دسزاورکولو خنډ او مانع نه شي گڼلی.

بيشکه الله تعالى دهغه چاساتونکی أومل دي چې متقي وي او محمد د الله رسول دی. (۱)

داده داسلام دمقدس دين دمدني او سوله ئيز. سياسي او اجتماعي ژوند هغه بې سياله وثيقه او تړون چې تر دغه وخت پورې يې هيچا هم مثال نه ليدلی و اونه يې اوريدلی او نه

---

۱ - خيار المقول في سيرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شيخ مصطفى الغيلاني، بيروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵ م
البدايه والنهايه دريم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثير متوفى ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷ م
جوامع السيرت دويم ټوک ۱۱۹ دکراچي چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفى ٤۵٦هـ ۱۰۷۹ م
سيرت ابن هشام دويم ټوک ۱٤۷ - ۱۵۰ مخونه دمصطفى بابي چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳٦ م مصنف عبدالملک. بن هشام حميري متوفى ۲۱۳ هـ، ۸۳٦ م.

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځېنو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څیړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلی شي او نه به په راتلونکې کې ومیندلی شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوې اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او د هغې د چاپېریال له اوسیدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او د نبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون د سوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولی شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیستی تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم د احزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت ړومبئ ستنیځ و دیرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډیرې سپین سترګې سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې د احزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار داد له اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزا ورکړه هغه هم د هغوی

د ټاکلی حکم او مینځګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فیصلې سره سم. [۱]

تلپاتی وثیقه: دخاتم النبین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه هرا ړخیز منشور او د سوله ئیز ژوند میثاق صرف د مدینی له پاره نهٔ او نه یوازی د هغه وخت له پاره ؤ بلکی د ګردې دنیا له پاره د هر عصر له پاره او ترقیامته پوری د ټول اسلامی امت له پاره دغه نبوی وثیقه واجب العمل ده، او هیڅ مسلمان ته روا نه ده چی مخالفت ورڅخه وکړی او یاد دغی مبارکی ابدی او تلپاتی وثیقی د اصولو پرضد عملی ګام او چت کړی او له نورو سره یا له خپلو مسلمانانو سره د ګاونډی توب یا داسی ګډ ژوند کول پیل کړی چی د نبوی د مدینی د تاریخی مهذب منشور او میثاق پرضد او سرچپه وی. بلکی قدم په قدم د اسلامی امت نسلونو عمل پری کړی دی او په خپل ژوند و دکی یې پلی کړی دی. څکه مسلمان پردی باندې پوهیږی چی د خاتم النبین له قول او عمل څخه مخالفت کول د اسلام له دین څخه وتل دی، او بیا پر داسی شخص باندی د مسلمان اطلاق شرعاً نه شی کولای. لکه چی الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيرًا.» (دنسا سورة ۱۱۵ ایت ۵ سپاره)

ترجمه: *او هر څوک چی مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چی ښکاره شوه ده ته سمه لاره او د مسلمانانو له لاری څخه پرته پربله لاره رهی شی. نو مونږ به دی هماغه لوری ته وګرځوو چی دی ورګرځیدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱- دلائل النبوة دویم ټوک ۵۰۴-۵۰۵ مخونه د مصر چاپ مصنف: حافظ ابونعیم متوفی ۴۳۰هـ، ۱۰۵۳م زادالمعاد، دریم ټوک ۱۲۹-۱۳۵ مخونه د ریاض چاپ ۱۴۱۵هـ، ۱۴۰۸م مصنف حافظ ابن القیم متوفی ۷۱۵هـ، الوفاء باحوال المصطفی ۷۱۴مخ د بیروت چاپ ۱۴۰۸هـ، ۱۹۸۸م مصنف امام ابن جوزی متوفی ۵۹۷هـ ۱۲۲۰م. صحیح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قریظة صحیح مسلم حدیث ۱۷۴۶.

سوله ئیز ژوند کول

• سوله ئیز ژوند کول څه ته وایې او دغه څه ډول ژوند دی؟

تعریف: داهغه پوښتنه ده چې زما د دی لیکنی لوستونکو ته په ذهن کې ښایې پیداشي ځکه چې دهر چا پوهه یو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کی ښائی داسی ډیر وګړی وی چی په اجمالی لیکنو پوه نه شی او تفصیل ته یې اړتیاوی. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څودغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندی ډول دی:

الف: دهر چا فطری ازادی ته په شرعی حدودوکی په درنه ستر ګه کتل او احترام کول.

ب: دچاپر شخصی مال باندی تعارض نه کول پدی شرط چی په شرعی طریقه یې لاس ته راوړی وی. او دهغه دمالی کاروبار په لاره کی خنډنه واقع کیدل.

ج: دچاپر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لورتعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچاپر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه د یوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چی الله تعالی فرمایلی دی: «وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّهِ فَيَسُبُّوا اللّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ.»

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

اوای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چی غیر مسلم یې عبادت کوئ ځکه که

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهی سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چی د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چا ته ضرر نه رسول او گاونډی ته په درنه کتل أو دهغه په گټو خوشالیدل او په تاوان يې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلو له ترویج څخه ډډه کول.

او له داسی نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چی بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت يې گډوډ کیږی. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

د نبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

د اسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم د جنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاگانی ټاکلی دی، مگر د غه سزاگانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چی په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره د ټولنی داسی وگړی چی د گاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چی په هر وخت کی يې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی د گډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول اللّه صلی اللّه علیه ولم مسلمانانو ته د ایمان د زوال، او دوزخ ته د تللو د اللّه تعالی د غضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چی زه يې د نمونی په توگه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چی اسلام خپلو پیروانو ته

پرسوله ئیز ژوند کولو څومره ټینګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: وَاللّٰهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللّٰهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللّٰهِ لَا یُؤْمِنُ قِیْلَ مَنْ یَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: اَلَّذِی لَا یُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. متفق علیه.[۱]

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: په الله تعالی قسم دی چې مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چې مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چې مومن نه دی. ورته وویل شو: ای د الله تعالی رسوله! څوک؟ ویې فرمایل: هغه څوک چې د ده ګاونډی د ده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا یَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم[۲]

ترجمه: له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چې د ده ګاونډی د ده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللّٰهِ! اِنَّ فُلَانَةَ تُذْکَرُ مِنْ کَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَیْرَ اَنَّهَا تُؤْذِی جِیْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ یَا رَسُولَ اللّٰهِ فَاِنَّ فُلَانَةَ تُذْکَرُ قِلَّةَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تُصَدِّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِیْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَیْهَقِیُّ.

رواه احمد والبیهقی[۳]

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلی یې دی: یو سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د فلانۍ ښځې په باره کې ویل کیږي چې ډیر لمونځونه کوی، ډیرې روژې نیسي او ډیر

۱- مشکوة ج۲ ص ۴۲۲ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحیح مسلم کتاب الایمان حدیث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ۴۲۴-۴۲۵ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

خیراتونه ورکوی، مگر په ژبه گاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او د دوزخ په اور کی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د هغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیرې لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتو ټوټې خیرات ورکوی مگر په خپلې ژبی سره خپلو گاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی د دغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق با وجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِینِی فَقَالَ: انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِینِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اللّٰهُمَّ اِخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ ارْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا أُوْذِیْكَ. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: ای د الله تعالی رسوله! زما یو گاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

۱- اشعة اللمعات څلورم ټوک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې یې وغورځوه.
هغه سړی لاړ او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم یې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وویستل او په لاره کې یې کوته کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ویې ویل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته را ویستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وویل: زما ګاونډی ما ته ډېر زیات تکلیف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. راته ویې فرمایل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې دا واورېدل نو ټولو وویل: یا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. یا الله! دده ګاونډی وشرموه او رسوا یې کړه.
دغه حالت دده ګاونډي ته ورسېده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ویې ویل: اسباب دې بېرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالی قسم در ته کوم چې بیا به له دې وروسته زه تا ته تکلیف ونه رسوم.

۵- امام شعراني ويلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللهَ تَعَالَى. (۱)

ترجمه: نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره ما ته یې تکلیف ورساوه او چاچې ما ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره الله تعالی ته یې تکلیف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له ما سره یې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له الله تعالی سره یې جنګ وکړ.

۱- الأدب المفرد ص ٤٢ حدیث ١٢٤ باب شکایة الجار دلاهور چاپ مصنف امام بخاری متوفی ٢٥٦هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧هـ

مطلب دا چې څوک له الله تعالی سره جنګ وکړي هغه کله مومن پاتې کيږي. د اسلام مقدس دين د سوله ئيز ژوند کولو له پاره دا هغه تعليم او روزنه ده چې په بل هيڅ دين او مسلک کې نشته او نه به پيدا شي.

دايذا، او تکليف لنډ تفصيل:

په ذکر شويو نبوي احاديثو کې د بوائق لفظ راغلی دی چې د ګرامر له مخې جمع تکسيره ده او مفرد يې بائقة راد رومي چې په عربي ژبه کې د شر او تکليف په معنا سره دی. دغه راز د ايذاء لفظ هم راغلی دی چې د تنګولو او يو چا ته د تکليف رسولو په معنا سره رادرومي.[1]

دغه راز د جار لفظ له مجاورة څخه دی چې د ګاونډي او همسايه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتي کچه وي او که په اولسي کچه وي په دواړو صورتونو کې داسې څه کول په اسلام کې حرام دي چې ګاونډي هيواد ياکورته تکليف رسوي او دهغوی ارام او سوله ئيز ژوند تهديد وي، په دولتي کچه د مثال په ډول ۱- عسکري خوځښتونه، ۲- عسکري تمرينات، له تياکل شويو پولو څخه کله ناکله تيري کول، په ناحقه سره ګاونډي هيواد ته جنګي ګواښ کول، دلوظ ناموماتول، داړتياوړ شيانو منعه کول، يا په زور سره د ګاونډي هيواد حق غصب کول، يا چل او دوکه ورسره کول او داسې نور...

دغه راز په اولسي کچه د ګاونډي په لاره کې خځلي او ګندکې اچول، په کوڅه کې موتيازي کول، د ګاونډي کورته په ديوال ورکتل، دهغوی دور له چولي ورکتل، په هسک

۱- اشعة اللمعات څلور. ټوک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

کړئ، او که هغوی د صلحې په پرده کې غواړي چې مؤمنان تیرباسي او د هغوی له پلوه د چلول احتمال وي نو بیا هم تاسې هیڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړئ؛ الله تعالی د مؤمنانو ملګری دی د کفارو هر ډول سوله د ښمنه پلانونه به شنډ کړي او تاسې به په خپل نصرت سره پرې بریالي کړي. (۱)

دغه راز د جعفري مذهب نامتو مفسر علامه طبرسي «ابوعلي فضل بن حسن» متوفی ۵٤۸ هـ په خپل موثق تفسیر مجمع البیان في تفسیر القرآن کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

«وَ اِنْ یُرِیْدُوا اَنْ یَّخْدَعُوکَ» معناه وان یرد الذین یطلبون منک الصلح اي یخدعوک في الصلح بان یقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی یقووا فیبدأوکم بالقتال من غیر استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَکَ اللّٰهُ» ای فان الذی یتولی کفایتک الله «هُوَالَّذِی اَیَّدَکَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِیْنَ». (۲)

ترجمه: *یعنې د دغه آیت معنا دا ده چې که هغه څوک چې له تا څخه د سولې غوښتنه کوي او دوی غواړي په صلح کې له تا سره دوکه وکړي او هغه داسې چې د سولې په وړاندیز سره ستا ملګري له تا څخه او له جنګ کولو واړوي او منعه یې کړي تر دې چې دوی ځانونه پیاوړي او ځواکمن کړي او بیا له تاسې سره په جنګ کولو برید وکړي. پداسې حال کې چې تاسې جنګ ته ځانونه چمتو کړي نه وي. نو ته هیڅ پروا مه کوه، که په جنګ کې ستا له ملګرتیا څخه څوک واوړي نو الله تعالی تا لره بس والی کوي ځکه الله تعالی هغه ذات دی چې په خپله مرسته یې ستا کرووړلتیا کړې ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوي.*

او همدارنګه له کفارو سره د سولې په باره کې یې په بل آیت کې داسې فرمایلي دي:

«فَاِنِ اعْتَزَلُوکُمْ فَلَمْ یُقَاتِلُوکُمْ وَاَلْقَوْا اِلَیْکُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَکُمْ عَلَیْهِمْ سَبِیْلاً.»

(دالنساء سورت ۹۰ نویم آیت ۵ سپاره ٤ سورت)

۱- موضح الفرقان «کابلي تفسیر» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ دمکې مکرمې چاپ

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علمیه اسلامیه

اوازله اړتیا پرته خبرې کول، د گاونډي له کور څخه غلا کول، د کوچنیانو ورته لمسول چې هغوی ته ستغې سپورې وو ایي کنځل ورته وکړي، شور ماشور جوړ کړي، د گاونډي چغلي کول، د هغه غیبت کول، هغه ته مالي تاوان رسول، د هغه د عقیدې او دیني شعائرو سپکاوی کول، مسخرې او ملنډې پورې کول، په گاونډي پورې تهمتونه او تورونه لگول او داسې نور، ان تر دې چې په اسلام کې خو دا هم ناروا دي چې یو تن لمونځ کوي او بل یې په څنگ کې په جگ اواز تلاوت کړي.

ټولنیز عدالت

د ټولنیز عدالت تامین د اسلام د مبین دین د اصلاحي برنامو په پیل کې قرار لري. دا ځکه چې د قرآن کریم د مبارک آیت پر اساس اسلامي امت د ځمکې پرمخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والې له افراط او د کمونستي نظام له تفریط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(دبقره سوره ۱٤۳ -آیت)

ترجمه: *او همدارنګه مونږ تاسي وګرځولی منځومی تلونکی امت.*

یعنی اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلی شي او د اعتدال غوره کوونکی پیرو امت دی.

په اسلام کې ټولنیز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردو اړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کې د دغه عدالت په نتیجه کې نسبي مساوات او برابري قائمیږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمیر کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نیاومنه توګه باید وویشلی شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، مالیه او نور مالي مکلفیتونه د ټولنیز عدالت او د هر ډول توپیرونو د له منځه وړلو او مخنیوي په خاطر تاکل شوي او فرض کړای شوي دي، د احتکار، سود، په ژوند کې له ناروا ګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنیوی او د معاملاتو مشروعیت د ټولنیز عدالت د تامین په خاطر شوي دي.

د آزادۍ درناوی، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمین تر هسکو درجاتو پوري د زده کړو عام والی، د معارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچاته د کار او مسلک د انتخاب حق ورکول، داجباری کارونو تحریم د ټولنیز عدالت ښکاروندوی او څرګند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی د قاضیانو په وړاندې د اسلام د ټولنیز عدل د اصل د درناوی په خاطر مساوات په عملی توګه پلی کیږی او د عدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.(۱)

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلګی په توګه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توګه شیعه فقهاؤ زیات ټینګار پرې کړی دی. ځکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاګه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام د دی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډیرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مګر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیڅا پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

---

۱ - کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، د مصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲هـ ۱٦۳۵م

«اَلذَلِیْلُ عِنْدِی عَزِیْزٌ حَتّی آخُذَ الْحَقَّ لَهُ وَالْقَوِیُّ عِنْدِی ضَعِیْفٌ حَتّی آخُذَ الْحَقَّ مِنْهُ.» (۱)

یعنی کمزوری زما په وړاندی عزتمن او پیاوړی دی ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پیاوړی زما په وړاندی کمزوری دی ترڅو زه له ده څخه حق وترووړم.

دغه راز علامه مجلسی په بحارالانوار کی له ابوسعید خدری څخه روایت کړی دی چی هغه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه د مهدی علیه السلام په اوصافو کی واوریدل چی ویی فرمایل:

«اُبَشِّرُکُمْ بِالْمَهْدِیِّ یُبْعَثُ فِی اُمَّتِی عَلی اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ وَ زَلَازِلَ یَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً کَمَا مُلِئَتْ ظُلْماً وَ جَوْراً یَرْضَی عَنْهُ سَاکِنُواالسَّمَاءِ وَ سَاکِنُوا الْأَرْضِ یَقْسِمُ الْمَالَ صِحَاحاً. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صِحَاحاً؟ قَالَ بِالسَّوِیَّةِ بَیْنَ النَّاسِ.» (۲)

ترجمه: *زه تاسی ته پر مهدی زیری درکوم چی زما په امت کی به مبعوث کولی شی پداسی وخت کی چی د خلکو ترمنځ به اختلافات وی او زلزلی به ډیری وی، مهدی به په خپل راتگ سره زمکه له عدل او انصاف څخه داسی ډکه کړی لکه څومره چی دده له راتگ څخه دمخه له ظلم او تیری کولو څخه ډکه وی، خوشال به شی له ده څخه د آسمان او زمکی اوسیدونکی. د خلکو ترمنځ به مالونه په سمه توگه وویشی، چا ورته وویل: صحاح څه معنا؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: صحاحا معنا دا ده چی په برابری سره به یې د خلکو په منځ کی وویشی...*

په اسلام کی دژوند هیڅ داسی اړخ نه میندل کیږی مگر دا چی په هغه کی د ټولنیز عدالت د تأمین خبره په نظر کی هرومرو نیولی شوی ده. اسلامی دولت دا دنده لری چی کله صدقات غونډ کړی نو پکار دی چی هغه په مشروع لارو چارو کی ولگوی. لکه چی د اسلام دویم خلیفه د عراق د مفتوحه ځمکو په باره کی همدغه ډول چلن کړی و، او هغه یې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء فی الشریعة الاسلامیة ۷۵ مخ مصنف ډکتر عبدالکریم زیدان دمؤالسسة الرسالة دویم چاپ

دفاتحینو په منځ کې ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندې کړ چې که چیرې دې دغه ځمکې تقسیم کړې نو د دولت مامورینو ته به تنخا څرنګ او له کومه ورکړې، لویې لارې او جادې به په څه شي او څرنګ جوړې کړي، روغتونونه او مدرسې به په څه شي جوړوې او تولنیز عدالت به څرنګ تامینوې.

اسلام د خپلې ټولنې د وګړو ترمنځ ټولنیزې اړیکې پر دوه بنسټیزو ټکو عیارې کړې دي:

۱ – د معنوي تړون او له یو بل سره د ورورۍ احساس، چې خورا داسې کروړلې تړون دی چې د ټولنې وګړي په خپل منځ کې سره نښلوي.

۲ – د حقوقو حفاظت، د یو بل د ځان، مال او ناموس درناوی کول. نو هره هغه کړن لاره چې دغه اصل تر پښو لاندې کړي او یا یې داغجنه کړي هغه د اسلامي شریعت له نظره حرامه ده او تیري کوونکي یې تعقیب او مجازات کوي، او په عملي توګه د اجتماعي عدالت داړخونو په تطبیق کې د حجرات د سورت له ۱۰ تر ۱۲ آیت پورې الله تعالی تفصیلي لارښودنه پکې کړې ده او داسې یې فرمایلي دي:

«انَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ.»

(د حجرات سورة – ۱۱ – ۱۲ آیاتونه ۲۶ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *بیشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره ورونه دي، نو تاسې سوله او جوړښت کوئ په منځ د ورونو خپلو کې او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ ښائي چې دربانډې رحم وکړې شي. ای مؤمنانو ټوکې او سپکاوی دې نه کوي هیڅ یو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې؛ ځکه*

ښايي چې دغه مسخره کړې شوي به له مسخره کوونکيو څخه غوره وي د الله په نزد او نه دې ټوکې او مسخرې کوي د ښځو يو ټولي له تاسې څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړې شوې ښځې د الله په نزد غوره وي له مسخره کوونکيو څخه ، او مه عيب لټوئ نه کوي ځيني د تاسې د ځينې نورو ځکه چې بيا د تاسې عيب جوئي هم کيږي . او مه بولئ تاسې يو تر بله په بدو نومونو او القابو سره ، بد دي دادرې واړه خصلتونه : مسخرې کول ، تلمذکول او تنابز ، دفاسقي له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته ، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوی ظالمان دي .
اې مؤمنانو ! ځان وساتئ تاسې له ډيرو بدگومانيو او تهمتونو لګولو څخه بيشکه ځيني بدګومانونه او تهمتونه ګناه ده . او مه لټوئ تاسې پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځينې ستاسې د ځينو نورو ايا خښوي تاسې دا چې د مړه شوي ورور غوښه و خوري پس بدګڼئ تاسې هغه نو همدرنګه بد وګڼئ د مسلمان ورو ړغيبت او عيب لټول . او تاسې له الله تعالی څخه وويريږئ بيشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکی ډير رحم والا دی .
الله تعالی په لومړۍ يعنې يوولسم آيت کې ټول مسلمانان ورونه سره ګڼلي دي څو د دينې وروري او اخوت کړوړلي تړون دوی په خپل منځ کې سره و ښلوي ، او د دغه ګډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کې سره ورونه او دوستان وي نه دا چې له يو بل څخه لرې والي غوره کړي ، او دوی ته پکار دي چې له خپل منځي د ښمنې کولو څخه ډډه وکړي ، سره يو شي او په يوصف کې وي ، يو پر بل صله رحمي وکړي ، خلکو ته د شوکې او قتل له پاره لاره ونه نيسي ، د خلکو ترمنځ سوله او پخلاينه قائمه کړي .
يو ډله په بلې ډلې ملنډې او پسخندونه کړي ، د يوبل د عيبونو پلټنه ونه کړي ، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړي ، د يوبل له جاسوسي کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيز وکړي ، د خلکو د عزت او ناموس درناوی وکړي ، د هغو کافرانو ځان ، مال او ناموس محترم وګڼي چې له اسلامي دولت سره يې د سولې تړون کړی وي . (۱)

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷ ، ص ۳۹ ، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷۶ ، طبع انتشارات زرين ، درامدی بر حقوق اسلامی ، ص ۲۲۰-۲۳۱ ، تصنيف : سازمان تدوين کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳۶۸

امام غزالی رحمة الله علیه متوفی سنه ۵۰۵هـ د تولنز عدالت په هکله ځانګړی نظر لری.
او هغه د «أَنْ لَا تَطْغَوا فِي الْمِيزَانِ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ» (دالرحمن سورة ۸-۹ ایاتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسیر کی داسی ویلی دی:

- ددې له پاره چی له اندازې څخه تیرنه شی نو تله او دهغی د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچی که یو څوک واده کولو ته اړتیا لری، او دواده کولو وس هم لری مګر بیاهم واده ونه کړی، او یاداچی یو څوک غذا ددی له پاره وخوری چی ناروغ شی ترڅو کارونکړای شی، نو دغسی کول دوزن او دهغه عدالت نه قائمول دی پداسی ډول چی وزن له کمبوت او زیاتوالی څخه مستقر وګرځیږی. که څوک په شهوت او دغذایې موادو په لګښت کی اسراف وکړی نو دوزن په برابر ساتلو کی یې زیاتوالی کړی دی.

امام غزالی د تولنیز عدالت دزیات تحقق له پاره دالله تعالی مطلق مالکیت او ددولت نه زیرمه کول اصل او بنسټ ګرځولی دی او ویلی یې دی:
په زمکه او اسمانونو کی چی هر څه دی دګردو مالک یوازی او یوازی یو الله دی، دا ځکه چی په خپله انسان هم دالله تعالی ملکیت دی، مګر انسان کولی شی چی دخپل کارکولو په ذریعه له هغه څه نه چی دالله تعالی ملکیت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړی. دمثال په ډول وکه په خپله نه شی کولی چی تولو خلکو ته میوه ورکړی، او دامنلی شوی حقیقت دی هغه څوک چی دونی تخم په ځمکه کی کیږدی، هغی ته بیا اوبه ورکوی او دمیوی ورکولو په تکل یې دهغی خدمت کړی وی نو له هر چا څخه زیات همدی ددی مستحق ګڼلی شی چی دهغی له میوې څخه استفاده وکړی.
انسان کله چی له اشیاو څخه استفاده کوی نو پرده باندی لازم دی چی په استعمال کی یې له اسراف کولو څخه ډډه وکړی، او له هر شی څخه دخپلی اړتیا او ضرورت په اندول استفاده وکړی او دادامعنا نه لری چی بشری وګړی ثروت زیرمه کړی او له اړتیا څخه زیات له هغه څخه ګټه واخلی چی ترلاسه کړی یې دی او دهغو په زیرمه کولو او ثروت

غونډولو اخته شي؛ بلکې پکار دا دي هغه څه چې له خپلې اړتيا اضافه مال ولري د الله تعالی په لاره کې د واجبو لګښتونو او مستحبو خيراتونو په بڼو کې په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زياتوي:

له دې امله چې خلک د خپل راتلونکي په باره کې اندېښمن وي او له اندازې څخه زيات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ د دې اجازه ورکړې ده، مګر د غه اجازه د دغه کار د حقانيت دليل نه دي بلکې حق عدل دی، او عدل دا دی چې د الله تعالی بندګان د خپلې توښې او سورلې له اندازې څخه اضافه د الله تعالی له مال څخه وانخلي. له همدې کبله که چيرې څوک د خپلې اړتيا له اندازې څخه زيات مال ولري نو داسې شخص ظلم کړی دی او زيښناک کوونکی دی. (۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چې د ټولنيز عدالت تأمين د کمال د نګې څوکې ته ورسوي، او د هغه د غه پورتنی نظر اوږ آيه قرآني استناد لري الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ يَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْوَ» (دبقره سورت ۲۱۹ آيت دويمه سپاره ۲۷ رکوع)

ترجمه: *او دوی له تا څخه پوښتنه کوي ای پيغمبره چې دوی د الله تعالی په لاره کې خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووايه هغه چې ستاسې له حاجت څخه زيات وي.*

د دغه مبارک آيت په تفسير کې مفسرينو ويلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه خلکو داسې پوښتنې کړې وې چې د الله تعالی له پاره څومره مال صرف کړي شي؟ حکم وشو چې هغه مال د الله پاک په لاره کې صرف کړي چې ستاسې له مصارفو څخه زيات وي، ځکه څرنګ چې د اخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، د دنيا فکر هم يو ضروري کار دی. (۲)

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کې حلال او حرام، مصنف: ډاکټر يوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

امام غزالي له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه مروي حدیث نقل کړی دی چي فرمايلي يې دي:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافاً.» (۱)

ترجمه: *ای الله! د محمد صلی الله علیه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزي داړتیا د بس والي په اندول وګرځوه.*

په دغه حدیث کې دا خبره په ډاګه څرګنده شوي ده چي په اسلام کې هر شي داړتیا په اندول او څه ناڅه لږ اضافه روا دي او پانګه والي او زیرمه کولو ته اجازه نه ورکوي. دغه راز له اړتیا څخه کم هم نه قبلوي، چي بي وزلي او موتازي ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شي انسان بي لارتیا ته راکاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفي سنه ۷۹۲هـ ۱۴۱۵م ویلي دي:

د شریعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځکه چي دغه احکام یا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کې دي او یا هم د ګټو په جلبولو کې دي. حافظ ابن القیم متوفي سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷۴م ویلي دي:

د اسلامي شریعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنیا او آخرت دواړه ورپکي دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دی. نو هره پیښه چي له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصي ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټیاتوته وغځولي شي. له اسلامي شریعت څخه نه ګڼلي کیږي، که څه هم تاویل پکي وکړای شي، د بندګانو په منځ کي الهي شریعت او عدالت د الله تعالی له پلوه د دوی له پاره مهرباني ده. (۲)

۱- نظریات اقتصادی امام غزالي. ترجمه مؤید الدین محمدخوارزمي ۲۹ - ۳۰ مخونه دجمهوري خپرونو چاپ

۲- کابل تفسیر لومړی ټوک ۱۷۳ مخ دمکي مکرمي چاپ پښتو نس

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجودوالی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معناو سره هم راغلی دی.(۱)
انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکي پرمخ پرګردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.
داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی ګرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایي:

«یَآیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ اُنْثٰی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوْا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او ګرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره وپیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه دد، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وګنی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

۱- دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

ترجمه: *نو که څنګ وکړي دوی له تاسې څخه پس دوی له تاسې سره جنګ ونه کړ او دوی تاسې ته روغه دروړاندې کړه نو نه ده ګرځولې الله تعالی تاسې ته پردوی باندې هیڅ لاره. دجنګ کولو بلکې تاسې هم دهغوی دصلحې وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

احکام: تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره دصلحې کولو په باره کې یو شمیر شرعي احکام بیان کړي دي چې دصلحې دشرطونو په نوم یې نو مولي دي چې دموضوع دروښانه کولو په خاطر دلته دیو څو نامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال دنمونې په توګه وړاندې کوم:

دمفسرینو له جملې څخه امام ماوردي (متوفی ۴۵۰ هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کې، امام عطیه اندلسي (متوفی ٥٤٦ هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کې، امام قرطبي (متوفی ٦٧١ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کې، حافظ ابن کثیر (متوفی ۷٤۷ هـ کال) په خپل تفسیر کې او دهندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ۱۱۳۰ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کې په سرسري اختلاف او توجیهاتو سره دانفال دسورة دصلحې تفسیرونه کړي دي چې نچوړ او خلاصه یې په لاندې کرښو کې وړاندې کولی شي:

له دغه مبارک آیت څخه دا ثابتیږي چې مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدې اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړې ده او څو ځلې یې له مختلفو قوي ملتونو سره لکه نصرانیانو، دمکې مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحې کړې دي. دمثال په ډول دلته یو څو نمونې وړاندې کولی شي.

۱ - دمدینې منورې صلح دنبوي هجرت په پنځم کال له ٦٢٦ م کال سره سم داحزاب له غزا څخه دمخه دمدینې منورې دیهودیانو دبنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چې بیا دهغوی له پلوه ماته شوه.

۲ - دنبوي هجرت په شپږم ٦٢٧ م کال دمکې له مشرکانو سره تاریخي صلحه چې په حدیبیه نومې سیمه کې مکې ته څېرمه شوې وه. چې د دغې صلح شرطونه

عنوان مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام ۷۷
د مدینې میثاق ۷۸

دریمه برخه

د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوي احادیثو په رڼا کې سوله ئیز ژوند ۸۵
ټولنیز عدالت ۹۱
اسلام او د بشر حقوق ۹۹
په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق ۱۰۶
اقتصادي حقوق ۱۰۹
د انتقام په پرتله عفوه ۱۱۶
د انتقام په مقابل کې د عفوې په باره کې نبوي سیرت ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولي ۱۲۴
پای ۱۳۲

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څېړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پوهنتون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دري ورځنۍ ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.
د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوري منابعو څخه ګټه اخیستل شوې ده، دا کتاب مونږ ته دا راښيي چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولې کولو لارښونه کوي. په بل عبارت له دغه تحقیقي اثر څخه ثابتیږي چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دي چې د هر ډول قهر او غصې په کنترول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیراوان سولې، مینې، ربښتینولې او ورور ګلوی ته رابولي. که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دي. له بده مرغه په دې هکله د مسلمانانو غرضي تبلیغات او ځیني عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.
د اسلام پاک دین نه یواځې دا چې خپلو پیروانو ته د سولې لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړي.
لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسي نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکي نظام واقعي ښکارندوی ؤ چې د

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. څو له بده مرغه هغه په ولسي ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلي حالت پاتې نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چارواکو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لږه ګټه اخیستله او د دې پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوري نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسې عملونه د وخت د یو زمامدار کارؤ په داسې حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.
د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه هیله منده ده چې د دغه څېړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کې مثبت پرمختګ رامنځ ته شي او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کې به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشي.
مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسې یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالي او توپیر څخه خلاصه وي رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوي

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کی له دغولاندی ماخذونه څخه استفاده شوی ده.

۱ - قران کریم

تفاسیر:	مصنف	متوفی
۲ - تفسیر قرطبی	امام محمد بن احمد قرطبی	٦٧١ هـ
۳ - تفسیر ماوردی	امام ابوالحسن علی بن حبیب ماوردی	٤٥٠ هـ
٤ - تفسیرالمحرر الوچیز	امام عبدالحق بن غالب بن عطیه اندلسی	٥٤٦ هـ
٥ - تفسیر ابن کثیر	حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمروبن کثیر	٧٧٤ هـ
٦ - تفسیر موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د یوبندی	۱۳۳۹ هـ
٧ - تفسیر مجمع البیان	علامه طبرسی - فضل بن حسن	٥۳۸ هـ
۸ - تفسیر معارف القرآن	مولانا مفتی محمد شفیع	۱۳۹٦ هـ - ۱۹۷٦ هـ
۹ - تفسیر جصاص	علامه احمد بن علی رازی جصاص	۳۷۰ هـ
۱۰ - تفسیر تفهیم القران	مولانا سید ابوالاعلی مودودی	۱۳۹۹ هـ
۱۱ - تفسیر بیان القران	حکیم الامة مولانا اشرف علی تهانوی	۱۳٦۲ هـ
۱۲ - تفسیر سراج المنیر	علامه محمد شربینی الخطیب	۹۷۷ هـ
۱۳ - تفسیر مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفی	٧۰۱ هـ
۱٤ - تفسیر روح المعانی	شهاب الدین سید محمد الوسی مفتی بغداد	۱۲٧۰ هـ
۱٥ - تفسیر کبیر	علامه شیخ محمد بن عمر رازی	٦۰٦ هـ
۱٦ - تفسیر صفوة التفاسیر	محمد علی صابونی	
آحادیث:		
۱٧ - صحیح بخاری	امام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری	۲٥٦ هـ
۱۸ - صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری	۲٦۱ هـ
۱۹ - سنن ابی داود	امام ابو داود سلیمان بن اشعث	۲٧٥ هـ
۲۰ - جامع ترمذی	امام محمد بن عیسی ترمذی	۲٧۹ هـ

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵ھ
۲۲ - مشکوۃ	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نہج البلاغہ	امام سید شریف رضی	
۲۴ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰ھ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲ھ
۲۶ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲ھ
۲۷ - اشعۃ اللمعات	شیخ عبدالحق دھلوی	۱۰۵۲ھ
۲۸ - عون المعبود	علامہ ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاہ انور شاہ کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲ھ
۳۰ - غایۃ المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲۴ھ

فقہ:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراھیم	۱۸۳ھ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲۴ھ
۳۳ - ھدایہ	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳ھ
۳۴ - المغنی لابن قدامہ	علامہ موفق الدین عبداللہ بن احمد ابن قدامہ مقدسی	۶۲۰ھ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰ھ
۳۶ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲ھ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدۃ الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیلہ	امام خمینی	
۴۰ - الحلال والحرام	علامہ یوسف قرضاوی	
۴۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷ھ
۴۲ - الفقہ الاسلامی وادلتہ،	وھبۃ زحیلی	
۴۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳ھ

A R I C
B
5.72
AHM
9361

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړني څېړنيز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د نوو نومياليو او مشهورو ديني عالمانو د هلو ځلو نتيجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شوېدی. د ياڼونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د يو دري ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندې ونيول شو او هر اړخيز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځيد.

سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدی احمدزی
عبدالواحد نهضت فراهی

دکتاب ځانګړ تیاوې

د کتاب نوم : سوله د اسلام له نظره

محقق : استاد زاهدی احمدزی

کمپیوتر دیزاینر : میرویس رامکی

ناشر : د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

د چاپ شمېر : ۱۰۰۰ جلد

د چاپ تاریخ : ۱۴۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م

لومړی چاپ

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجي پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸۴۳۳۸۲

د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه پورې اړه لري

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او
عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه
١٤٢١ق - ١٣٧٩ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

ډالـــــی

ټولو هغو و ګډو ، ټولنو او انجمنو نو ته چې د بشري ټولنی له پاره د سوله ئیز ژوند کولو هاند کوی ، له جنګ څخه کرکه کوی ، ترهه ګر کری غندی او د بشـری وینی درناوی کوی او د ځمکی د اعـمار له پاره سـوله او امن ضروری ګڼی .

د سولی او یووالی د پاره د هڅو کولو انجمن

فهرست

عنوان | مخ

سریزه.. ۱

لمړی برخه

تعریف لغوی

اصطلاحی.. ۳
د سولې شرعي حکم.. ۵
دسولی ډولونه.. ۶
د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه.. ۷
شرطونه.. ۱۱
لومړی شرط، دویم شرط، دریم شرط.. ۱۳
څلورم.. ۱۴
پنځم.. ۱۵
شپږم.. ۱۷
اووم شرط

عنوان | مخ

دویم ډول دمیړه او میرمن ترمنځ سوله.................... ۱۹
په وصیت کی سوله.................... ۲۶
په پر هارونو کی سوله.................... ۲۸
په مالی حقوقو کی.................... ۳۱
ددغی سونی ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.................... ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنگیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول.................... ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحی احکام.................... ۵۱
د سولی دینی ارزښت.................... ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.................... ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله.................... ٦٦
سوله کول غوره عمل.................... ۷۲